

EESTI KIRJANDUS

1931 № 1

SISU.

M. SILLAOTS: Jakob Mändmets. (Pildiga.)

O. LIIV: Mõningaid Soome ja Eesti ajaloo-uurimise
ühisküsimusi.

A. SAARESTE: Kumb eesti murdeist soomele on lähem:
põhjaeesti või lõunaeesti?

A. VAIGLA: Juhani Aho — Kas mäletad?

H. JÄNES: Géza Lampérth ja Laszló Barany — Petöfi
Seltsi pidulik istung Egeris.

A. KURLENTS: Mats Mõtslane — Külaotsa Hannes,
Pantelei Romanov — Kevad.

H. PAUKSON: Henrik Visnapuu — Puuslikud.

P. HAMBURG: Pedro Krusten — Öilis vale.

O. URGART: Valter Uibopuu — Suletud ring.

J. SILVET: Elsa Enäjärvi — Vana röömus Inglismaa.

B. LINDE: Oskar Kurvits — I Eesti polk.

Neljas üleskutse keeleteadlaste kogumiseks.

Aruanne rahvaluule kogumisest 1930. a.

Lisaks: Eesti raamatute äldnimestik 1929. a. alates
18. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRÜS (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käskkirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldada käskkirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käskkirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvapäevik“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Mändner

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JAANUAR 1931

NR. 1

Jakob Mändmets.

Nekroloog.

Nagu looduses on suurt ning väikest, kõrgemat ning madalamat, nii ka kultuuri-ilmas. Ja nagu ei saa ühe mõõduga mõõta võimsat tamme ning paese loopealse käharaid kadakaid, kuulsaid lumipäisi mägesid ning Eesti tagasihoidlikult haljendavaid kinke, nii ei saa ka vaimuilma tegelasi hinnata ühe mõõdupuuga; veel rohkem kui elutuid esemeid mõõtes on siin süllapuu kõrval vajalikud ka küünarpuu ja tollipulk. Oma olemasolu õigustus on üksikute väheste kaugelepaistvate suuruste kõrval ka vähemsilmapaistvaid kultuuriteguritel; jah, alles nemad õieti ongi need, kes hulgakesi ehitavad selle, mida nimetame rahvuslikuks kultuuriks ükskõik mis alal. Nemad viljavad kultuuripõldu usinas päevatöös, nendest oleneb kultuuritaseme ühtlus, kui vähesed suured on tõukejõuks ning suunanäitajaks olnud.

Meie kodune kultuuri-ilm ei tunne veel eriti kõrgeid tippe, meie suurusedki ei ulatu peaga teiselepoole pilvepiiri; siiski ei pääse enam meiegi kultuuritegelasi hindama, neid liigitamata, võrreldes mõõtmata ja kaalumata. On meilgi suuremaid ning vähemsuuri, silmapaistvamaid ning vähemsilmapaistvaid. Ka kirjanduslikul alal.

Hiljuti siit ilmast lahkunud Jakob Mändmets ei kuulunud just suurimate, eesti kirjanduse saatuse määrajate hulka, ent oma kindel koht oli tal meie kirjanduslikus maailmas, oma sõna oli tal ütelda ja oma kuulajaskond. Mändmetsa ülesandeks polnud uusi tähiseid püstitada; ei olnud ta ka kutsutud kirjutama neile, kes himustavad ilukirjanduslikku maiusrooga: vormi ülimat kaunidust, stiili õilsaimat peenust, üllatavaid hingeelulisi avastusi. Mändmets oli oma andelaadilt määratud r a h v a k i r j a n i k u k s ning seda ta oli parimat tahtet ja oskust mõõda enam kui inimesea kestusel. Mänd-

metsa erialaks oli eeskätt küla jutt, ja seda ala viljeles ta nii menukalt, et tema juttude paremik jääb meie kirjandusse pikemaks ajaks püsima ja veel kaua leiab palju tänulikke lugejaid. Neil päevil Mändmetsa toodangust ülevaadet otsides lehitsesin tema arvukaid teoseid Nõmme ja Tallinna avalikes raamatukogudes, ja hoolimata sellest, et iga teos oli olemas õige mitmes eksemplaris, olid ometi kõik eksemplarid tublisti kulunud, vanemad otse puruks loetud; eks ole see selgeks tunnistuseks, et Mändmets pole asjatult kirjutanud, et teda vajatakse, otsitakse ning hinnatakse?

Jakob Mändmets, keda surm nii ootamatult tabas m. a. esimesel jõulupühal, sündis 17. juulil (v. k. j.) 1871 ning oleks seega eeloleval suvel võinud pühitseda oma kuuekümnendat sünnipäeva. Tema sünnikohaks ja lapsepõlve koduks oli hiljemini tema kirjanduslikus toodangus ikka jälle kajastuv isatalu väikeses metsadest ümbritsetud Pai külas Kärla vallas Kärla kihelkonnas Saaremaal. Mändmets ise kiitis vanemas eas oma koduküla ümbrust üheks ilusamaks kogu Saaremaal. Küla piirav mets, mis kirjaniku enda sõnade järele „polnud metsalapsele õudne“, pakkus arvukaid naudinguid kõigile meelte. Mets kitsamas mõttes ning üldse loodus, eriti Saaremaa loodus, on Mändmetsasse jätnud nii sügavad jäljed, et tal vaevalt leidub teost, kus ta ei kirjeldaks aina uutes varjundites kodumaa looduslikke kaunidusi. Kui ta mõnikord maaelust ja loodusest eemaldudes taotleb aktuaalsust ja püüab vastu tulla kerglase ajavaimu nõuetele, siis piirdub ta pinnapealsete anekdootidega, mis midagi ei lisanda tema toodangule ega eesti kirjandusele (näiteks koguteos „Viirastused“).

Hariduse sai Mändmets Kaarma seminaris. Ja juba seitsmeteistkümne-aastasena algas ta õpetaja-ametit, mida pidas alul oma kitsamal kodumaal Saaremaal, siis Läänemaal Martna kihelkonnas Ähmjas, lõpuks Harjumaal Kose kihelkonnas Alaveres ja Orus, kust ta a. 1903 kutsuti Tallinna „Uue Aja“ toimetusse, sest et ta vahepeal oli omandanud kaunikese kirjanikukuulsuse. Kooliõpetajapõlves pikki rännakuuid tehes õppis Mändmets kodumaad laiemalt tundma; eriti lähedaseks jäi talle eluotsani siiski Saaremaa ja selle kõrval Põhja- ning Lääne-Eesti rannik; sealt ta enamasti valiski oma jutustiste tegevuspaigad.

Mändmetsa esikteoseks on a. 1897 „Postimehes“ ilmunud jutuke „Minu jõulu-kurbtus“. See ega järgnevail aastail ilmunud katsetised ei äratanud tähelepanu. Alles a. 1900 „Postimehes“ ilmunud (hiljemini kogus „Koduküla vainult“ ning

a. 1927 parandatud kujul ja teise pealkirja all kogus „Läbi rändi“ äratrükitud) jutustis „Juhisaare kiriku kellamees“ tegi Mändmetsa laiemalt tuttavaks; seda realistlikult kirjutatud külaelu-pilti võib veel tänapäevgi teatava huviga lugeda. Oma laadis huvitav on ka ligikaudu samal ajal kirjutatud uudisjutt „Niinaraanal“ („Kogutud teoste“ II andes äratrükitud pealkirja all „Lainete laul“), mille nautimist segab aga liiga tundeline romantika. Värske ja oma lihtmeelse siirusega paeluv on samast ajast pärinev jutukestekogu „Õitseliste jutud“ (1900). Siis aga hakkab Mändmets taotlema keerulist sündmustikku ja eriskummalisust, mis jätab lugeja külmaks; vastuvõetavaim on sellelaadiliste arvukate jutustiste seast pikem teos „Vanakäsikirja“ (1904), kuid meie päevil tundub see iganenuna.

Sajandi esimese aastakümne lõpul näib Mändmets väsivat ja vaikib mõneks ajaks. Aastal 1911 ilmub ajamaitsega kaasa käia tahtev, kuid just selle tõttu ebaõnnestunud jutukestekogu „Viirastused“. Siis katsetab Mändmets veel siinseal ilmuvate moodsat kirjanduslikku voolu jäljendada püüdivate asjakestega, kuni ta iseenese leiab koguteosega „Isatalus“ (1913). Selle visanditekoguga nii-ütelda kroonib Mändmets oma eelnenud tegevust ja loob esimese püsivama väärtusega teose, mille südamliku soojusega kujutatud pildikesed külaelust jäävad eesti kirjanduse raudvara hulka. „Isatalus“ ja samalaadiline koguke „Küla“ (1915) moodustavad puht-mändmetsalikult omapärase, teataval määral Juhani Aho laaste meeldetuletava kirjandusliku liigi, nüüd juba minevikku vajuva patriarhaalse maa-elu meeldiva mälestusmärgi. Neis kogudes ja veel kord sama aine juurde tagasi pöörduvas teoses „Maa jõud“ (1918) esineb Mändmets kodumaa intiimseima luule ja varjatuima kauniduse hella ning armastava ülistajana.

Mändmetsa pikemate jutustiste kogudest oleks ilmumisaaja järjekorras nüüd nimetada „Meri“ (1914), mis ilmutab juba võrdlemisi suurt tehnilist osavust, kuid sisemiselt kipub külmaks jätma oma liialt tahtliku sihiga, kujutada merd võimsa hävitajana. Mere kirjeldusse koguneb ses teoses palju stereotüüpilist, mis teeb teose paiguti õõnsaks. Ka romantiline kõrvalmaik segab ehituselt realistlikus teoses. Veelgi ebamäärasem mulje jääb järgmisest jutustistekogust „Hingekarjane Rõmer“ (1917), mis käsitleb psühholoogilisi keerdküsimusi, kuid nii ebatavalisi, et need tunduvad otsitutena. Ka Mändmetsa viiekümnendaks sünnipäevaks ilmunud koguteos „Hiilid karil“ (1921) ei suuda luge-

jat täiel määral rahuldada; võib-olla on neil seda võimet veel vähemgi kui kahel eelmaintul. Peamiselt häirib siin sisemise ühtluse puudus. Uduselt sümbolistliku kõrval leiame siit ironiliselt mõeldud realistlikke elupilte.

Mändmetsa parim, nii vormilt kui sisult kõiki eelnenuid ületav jutustistekogu on viimne: „L ä b i r ä d i“ (1927), milles peegelduvad kõik tema taotlused laitmatu stiili ja kaasaegse kirjandusliku maitse tasemele vastava ainekäsitluse suunas. See on otsekui kokkuvõtte kirjaniku elutööst, ja peaaegu võiks ainuüksi selle põhjal anda kirjaniku lühikese iseloomustuse.

Nagu kõigi kaasaegsete, nii on Mändmetsagi kirjaniku-pale kahetahuline. Mändmets on realist, ses pole kahtlust; ja tal on realismi arendamise alal omad teened. Kuid Mändmets on ühtlasi romantik; ja see loob tema teostes ajuti ebakõla, mida kerge pole taluda. Ent samal ajal on ses kahepaiksuses sageli palju pehmendavat, kalke äärjoni sulatavat ja sellistel puhkudel meeldivat. Oma parima annabki Mändmets seal, kus ta mõlemaid iselaadi-põhiomadusi liites saavutab uue terviku, nagu koguteose „L ä b i r ä d i“ kaalukamates novellides „Laanemetsa veskitalu“ ja „Raehärra Flemmingi tütre Katarina pulmad“, mida õigusega tohib pidada Mändmetsa tippsaavutisteks.

Mändmetsa stiil pole särav, vaid lihtsajooneline, hõlpsasti arusaadav, rahvalik. Romantikkasse kaldudes armastab ta tarvitada kulunud-magusaid võrdlusi, kuid selle tasub teisel küllaselt keele värskus ja sugugi mitte haruldane piltide plastilisus. Suureks teeneks eesti kirjakeelele on rohkete Saaremaa murdesõnade tarvitamine, üks Mändmetsa omapärasemaid jooni, mis tunnistab, kui sügavalt ta juurdub kodumullas.

Nagu enamik meie proosakirjanikke, on Mändmets pidanud end kohustatuks katsetama ka näitekirjanduse alal, aga et see ala oli vastuolus tema andelaadiga, ei vääri ta sellekohased katsetised erilist tähelepanu. Kindlasti suuremad on Mändmetsa teened ajakirjanduse-pöllul, kus ta ustavalt töötas üle veerandsaja aasta: alul, nagu eespool mainitud, „Uue Aja“ toimetuses, siis „Päevalehe“ talus, kus ta (paariaastalist „Tallinna Teataja“ juures töötamist arvestamata) teotses oma elu eelviimse päevani.

M. Sillaots.

Mõningaid Soome ja Eesti ajaloo- uurimise ühisküsimusi.

Soome ja Baltimaade ajaloo-uurimislik töö on arenenud väga erinevais tingimuses. Küll Soomeski on võrrast rahvusest ajaloolased uurinud Soome minevikku, kuid juba 19. sajandil ja vareminigi näeme puhtsoome uurijaid ikka enam ja enam tegelemas oma maa ja temal asuvate rahvuste ajalooa. Vabam elukord, ühiskondlik ja majanduslik areng tingisid teissuguse suhtumise maa möödunud aegadesse, ühtlasi oli võimalik juba ammu rajada rahvuslike teaduste uurimist objektiivsele ja ajakohasele uurimislikule tasemele.

Baltimaadel tegelesid veel õieti kuni iseseisvate riikide tekkimiseni peamiselt balti-saksa ajaloolased, kelle suhe maa pärisrahvastesse on küllalt hästi tuntud, ja ainult üksikud isikud lätlaste ja eestlaste hulgas võisid selles töös mõjuvamalt ja seisukohtade mõttes omapäraselt kaasa rääkida. Nimetagem siin näiteks Villem Reiman'it, kelle tööd Õpetatud Eesti Seltsi ja Eesti Üliõpilaste Seltsi väljaandis rajanesid materjali põhjalikumale tundmisele, esitades teadusepäraselt ja kindlamalt fikseeritud eesti rahvusliku ajaloo-uurimise vaatekohti käsitledavate ajalooliste küsimuste puhul.

Tol ajal valitses mõlemal pool võrdlemisi nõrk teise maa ajaloo-uurimisliku töö tundmine, kuigi võiksime kõnelda siin suurema huvi olemasolust Soomes, mis avaldub meile seal ilmunud uurimustes. Balti-saksa ajaloo-kirjandus, mis koosnes sagedastigi asjaarmastajate puudulikest töist, puudutas oma parimate uurimuste kaudu väga vähe Soome mineviku olusid. Tegeldi ju enamasti balti seisusliku ajaloo eriküsimustega ja harva võeti maa pärisrahvaste elu sügavamalt puudutavaid küsimusi erilise vaatluse alla. Eesti rahva ajaloo uurimise harrastajad olid enamasti tõlkijad või kompilaatorid, kel puudusid eelharidus, majanduslikud eeldused ja muudki võimalused mingi iseseisva väärtusliku eestikeelse ajaloolise sisuga uurimuse teostamiseks. Piirduti heal juh tumil enamasti ainult sellega, et mitmesugustes „ajalugudes“ ja lugemistes lisandati omalt poolt pateetlik annus rahvuslikku meelsust.

Siinkohal ei ole ülesanne loendada kõiki neid vahetevahel Eesti alal ilmunud üldilmelisi Soome ajalugu tutvustavaid kirjutisi 19. sajandi lõpult ja 20. sajandi alult. Tähelepanevamad on juba K. O. L i n d e q u i s 'i „Üldises ajaloo“ leidu-

vad peatükid Soome ajaloo ja Mihkel Martna' raamat Soome üle. Ka pärast Eesti iseseisvumist ei ole olukord ses suhtes paranenud; puuduvad nii Eestis kui Soomes teise maa kohta põhjalikumad teaduslikud ajaloolised ülevaated. H. Prants'u „Soome sild“, mis tahab kirjeldada Eesti-Soome ühtekuuluvust aastatuhandete jooksul, on koostatud isegi rahvakirjanduse seisukohalt niivõrt pinnapealselt, et teda ei saa tõsisemalt arvestada. Ja Tartu ning Helsingi Akadeemiliste Hõimuklubide korraldusel August Anni' toimetatud „Soome maa, rahvas ja kultuur“ (Tartus 1924) juba oma programmilise sisu kaudu ruumiliselt piiratud kirjutistega Soome ajaloo ja ühiskondliku arenemise alalt ei suuda asendada tarvilikku põhjalikumat eestikeelset käsitelu Soome ajaloo tutvustamiseks. Samuti ei suuda seda Noor-Eesti väljaandel H. Jürgenstein'i tõlkes ilmunud R. Silvan'to' „Soome maa, rahvas ja kultuur“ (Tartus 1930).

Soomes väljaantud, Eestit üldtutvustavaid teoseid on nähtavasti vähe rohkem, ja nende kohta pole eelöeldu mitte just sel määral maksev. Mainigem neist teoseist Helsingi Akadeemilise Hõimuklubi toimetusel ilmunud koguteost „Viron Kirja. Maa, kansa ja kulttuuri“ (Helsingis 1926). Siin leiame Harry Moora'lt ülevaatliku kirjutise Eesti ajaloo üle. Sama autor on andnud ülevaate ka Eesti Vabadussõjast ajakirjas „Suomen Sotilas“ 1926. Juba varemmail ajal on hulk artikleid ilmunud eesti etnograafia, rahvaluule, muinasteaduse ja teiste teadusalade üle Soome nimekalt teadlastelt (J. ja K. Krohn'id, Aspelin, Heikel, Väisänen, Tallgren, Ojansuu, Manninen, Granö j. t.); eestlastest on V. Reiman ja mõned teised tutvustanud soome lugejaid Eesti ajaloolise arenemisega; viimati veel V. Grünthal artiklis „Virolaisten historia“ (Suomen Suku II, Helsingis 1928). Nimetagem veel Emil Vesterise kirjutisi, Gunnar Sarva „Viro ja virolaiset“ (Porvoos 1919), Harri Holma „Viro ja Suomi“ (Helsingis 1919) j. t. Teisel mainitakse neid rohkearvulisi artikleid ning ülevaateid, mis on ilmunud perioodilistes väljaannetes nagu „Historiallinen Aikakauskirja“ ja „Historiallinen Arkisto“.

Käesolevas kirjutises ei ole mõeldud peatuda Soome ja Eesti ajaloo vastastikuse propaganda ja tutvustamise otsustarbel, peamiselt hõimuharrastuse mõjustusel väljaantud teoste juures, vaid on tahetud objektiivse uurimistöö edukuse huvides juhtida tähelepanu Soome ja Eesti ajaloo-uurimisliku töö lähendamisele ja kontakti loomisele, mis aitaks kergemini

lahendada mitmeid mõlema maa ajaloolasi ühiselt huvitavaid eriküsimusi Soome ja Eesti ajaloos.

Et mõlema maa ajalooline areng on viinud neid ajuti kord tihedamasse, kord harvemasse kokkupuutumisse, siis on vastavad erilised probleemid, mis siit hargnevad, põhjustanud uurimusi, mille tundmine tarvilik ka naabermaale. Et selles eriküsimuste uurimises on soomlaste teaduslik uurimistöö ealt vanem, siis on nad kaugel ees eestlastest, kellel on käimas alles esimesi katseid neid soomlastega ühiselt siduvate küsimuste uurimise alal¹⁾. Kujukamaks näiteks sellest Soomes tehtud tööst, kus arvestatakse ka Eestis asuvat ainet, on kõige pealt ürikute publitseerimise alal Reinhold Hausen'i „Bidrag till Finlands historia“ I—V (Helsingis 1881—1917), „Finlands medeltidssigill“ (Helsingis 1900), peamiselt aga „Finlands medeltidsurkund“ (Samlade och i tryck utgifna af Finlands Staatsarkiv. I—VI. Helsingis 1910—1930), millise kogu senised köited toovad ürikuid alates 9. sajandiga ja lõpetades 1508. a., nende hulgas palju ka neid, mis asuvad Eesti arhiivides. Eri­küsimusi on käsitelnud A. H. Snellman (=Virkkunen) uurimustes „Itämeren Suomalaiset itse­näisytyensä aikana“ (Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen Aikakauskirja XVI, 1896. a.) ja „Itämeren suomalaiset saksalaisen valloituksen aikana“ (SMYA, XIX, 1907. a.), Soome ajaloolaste seas klassiku Yrjö Koskise uurimuses „Nuijasota, sen syyt ja tapaukset“ (III tr. Helsingis 1929) kirjeldab kaas­aegseid Eesti olusid, Werner Tawaststjerna omas „Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota“ (I osa 1918—20, II osa 1929. a. Helsingis) annab hoopis uusi andmeid toova kirjeldise selle suure sõja kohta 16. sajandi lõpul Eestis, Soome Riigiarhiivi juhataja dr. Kaarlo Blomstedt'i uurimuse „Henrik Klau­poika Horn“ (1: Kustaa Vaasan ja Juhana Herttuan pal-

1) Näiteks vt. käesoleva kirjutaja artiklit: „Iseloomustisi Tal­linna-Soome vahelisele kaubandusele peamiselt XVII sajandi lõpul ja Eesti koloniidest Soomes“, Ajal. Ajakiri 1929, nr. 1—2; on ilmu­nud üksikuid arvustisi soome uurijate tööde üle Ajaloolises Ajakir­jas ja Eesti Kirjanduses. Eluloolised andmed soome soost tege­laste üle, kes iseloomulikud ja tähelepandavad kujud Eesti ajaloos, leiduvad Eesti Biograafilises Leksikonis, samuti nagu leidub Ees­ti­gi kohta vastavaid andmeid Soome leksikonides. Kirjutisi Soome oludest, nende seas ka ajaloolisi, on avaldatud hõimupäevade puhul koguteostes, ajakirjade eri numbrites ja hõimusuhteid harrastavais eri ajakirjus.

veluksessa, Historiall. tutkim., julk. Suomen Hist. Seura III, 1. Helsingis 1921) esimene osa käsitleb hertsog Juhani huvi Liivimaa vastu, Henrik Horn'i osavõtet sellest, Juhani usaldusmeest Tallinnas Matthäus Friesner'it j. m., teine senini alles ilmumata osa peaks Eestis veel enam tähelepanu äratama, sest teatavasti oli Henrik Horn hiljemini Eestimaa maavalitseja. Sama ajastut puudutab ka teine K. B. uurimus: „Juhana Herttuasta v. 1563 luopuneiden suhde hallitsijan vaihdokseen v. 1568“ (Hist. Aikak. 1921, nr. 4).

Lähemalt on Eesti arhiivide ainestikku uurinud dots. Arvi Korhonen, kogudes siit Soome olude ja Eestis asunud soomlaste kohta rohket materjali. Ta on tutvustanud Soome uurijaid ka Eesti ajaloo-uurimisliku töö ülesannetega ja agraar-ajaloo alal ilmunud uute töödega („Viron historian tutkimuksen tehtävistä“, Hist. Aikak. 1919, nr. 2—3, ja „Baltialaista agraarihistoriaa“, Hist. Aikak. 1927, nr. 1), ühtlasi avaldanud väärtuslikke uurimusi, mis vahenditult Eestit puudutavad. Nii „Vakkalaitos, yhteiskuntahistoriallinen tutkimus“ (Suom. Hist. Seura IV, Helsingis 1923), kus autor on suurel määral kasustanud Rootsi Riigiarhiivis asuvaid Eestimaa vakuraamatuid ja jõuab huvitavatele tulemustele, samuti „Rootsi revisjon Baltimaal 1601. aastal“ (Ajäl. Ajakiri 1926, nr. 1—2). Nimetagem veel artiklit „Viron vapaista talonpojista“ (Hist. Aikak. 1923, nr. 1—2). Ka kirjutises esimese ristsõja kohta Soomes (Hist. Aikak. 1926, nr. 2) kasustab ta balti ajaloolikuid.

Kõigiti mainimisväärt on Gustav Adolf Donner'i töö „Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222—1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern († 1251)“, ilmunud väitekirjana Helsingis 1929. a. Tema hiljuti ilmunud raamat Jakob Frese'ga seotud asjaolude üle (Helsingis 1930) põhineb suurel määral Tallinna linnaarhiivi andmeil. Põhjasõja algusajal Soome vägesid Eestis puudutab K. O. Lindequisti avar ja hoolas uurimus „Isönvihan aika Suomessa“ (Porvoo 1919). 1343. a. sündmusi Eestis ja Turu ning Viiburi foogtide suhtumist nendesse riivab J. W. Ruuth'i „Tutkimuksia Suomen ja Hansanvälisistä suhteista ennenv. 1435“; eelmise autori nimekaimu Martti Ruuth'i on huvitanud Soome-Eesti olusid käsitlevate usuliste küsimuste selgitamine, näiteks pietismi ja herrnhutismi kohta, kusjuures ta vaatleb nende

usulistele voolude liikumist Baltimail, eriti Eestis, valgustab Tallinna osa nende voolude vahendajana Soomes, esile tuues muu seas ka Tallinna gümnaasiumi (asut. 1631) seisukohta, mis liikumist soodustavalt mõjutas. Ühtlasi rõhutatakse Eestis teotsenud soome soost õpetajate osa selles liikumises ja Peter Schäfer'i kokkupuutumist Tallinnaga („Katsaus pietismin ja herrnhutismin esiintymiseen Itämeren-maakunnissa, eteenkin Virossa, ajanjaksona 1710—1743“, Teolooginen Aikak. 1913, lk. 459—470, ja „Itämeren maakunnat ja erittäinkin Rääveli uskonnollisten liikkeitten välittäjänä Suomeen varhaisemman herännäisyyden aikana“, Suom. Kirkkohist. Seuran Toimit. XII, 1, Helsingis 1915, lk. 255—296).

Nimetagem veel ajaloolaste Kustavi Grotenfelti ja K. R. Melander'i töid Soome kaubanduse käigust ja paiganimedest ning läbikäimisest Eestiga (Historiall. Arkisto X, XVI, XXVII, XXXII jne.), prof. A. R. Cederbergi kirjutist „Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton-Pärnun yliopistossa v. v. 1690—1710“ (Hist. Arkisto XXIX), siis arhiivuurimusi sooritanud dr. Liisi Karttust (muu seas ta teos „Antonio Possevino, Un diplomate pontifical an XVI-e siècle“, 1908) j. m. t. Emil Vesteriselt on ilmunud „C. R. Jakobson, Eestin kansallisuusliikkeen johtomiehiä“ (Helsingis 1926). Osalt liigse tunde-elementidega küllastatud, mitte teadusliku uurimuse näol koostatud, kuid siiski huvi ja objektiivsusega on kellegi H. L. kirjutatud ülevaade 1905. a. sündmuste ja järelkajade kohta Eestis „Vallankumouksmyrsky Virossa“ (Viiburis 1907). Mõned, osalt isiklike mälestisi sisaldavad raamatud on ilmunud ka meie ajaloo kõige uuema ajastu, Vabadussõja kohta, peamiselt ühenduses Soome abivägede osaga siin: Vilho Helanen: „Suomalaiset Viron vapaussodassa“ (Helsingis 1921), J. E. Sainio: „Pohjan Pojat Virossa“ (Helsingis 1919), K. Pohjala: „Pohjain Poikain matkassa“ (Porvoos 1920), Hans Kalm: „Pohjan Poikain retki“ (Porvoos 1921) 1).

---

1) Ülaltoodud loend ei ole kavatsatud kaugeltki kõiki tähtsaimaid Eesti kohta käivaid Soome uurimusi sisaldava nimistuna, temaga on tahetud anda ainult umbkaudset kujutlust Eestit puudutavate soome ajalooliste teoste suhtelisest rohkusest. Täpne loend leidub loodetavasti Akad. Ajaloo-Seltsi poolt lähemal ajal avaldamisele tulevas Eesti ajaloo-bibliograafilises leksikonis.

Juba siin nimetatud autorite ja teoste hulk tõendab, et soomlased on seesuguste ühiste huvialuste küsimuste uurimisel meist kaugel ees, mis küll ei ole imestust-äratav juba eespool mainitud põhjusel; kuid asjaolu, et mitmed soome uurijad viimaselgi ajal aktiivselt ja edukalt sooritavad seesuguseid uurimistöid, peaks meilgi äratama tähelepanu ning tekitama elavat uurimislikku huvi ühisküsimuste vastu, millistest on mõningaid esitatud järgnevas.

Missugused kokkupuuted on sajandite vältel aset leidnud Soome ja Eesti ala vahel, teisiti: millised küsimused oleksid nii Soome kui Eesti ajaloolaste huvialuseks, selgub juba osalt siin loendatud raamatuist kui ka arhiivi-ainestikust, mis Soome kohta Eestis ja Eesti kohta Soomes olemas. Seejärest oleks vahest põhjendatav peatuda lähemalt selle ainese juures, et anda talt peajoonelise ülevaate. Olgu veel tähendatud, et Soome ajaloolased (A. Korhonen, A. R. Cedberg ja mõned teised) on osaliselt juba uurinud Soome ja soomlaste kohta Eestis teateid sisaldavaid meie maa arhiive. Soome arhiivid ei sisalda Eesti ajaloolastele niipalju andmeid meie olude kui ka eestimaalaste teotsemise kohta Soomes kui Eesti arhiivid soomlastele, kuid sellele vaatamata ei ole Eesti poolt jõutud veel kasustada suuremat osa Soomes asuvast dokumentaalsest ainestikust, mis lisandaks selgust mitmesse meie ajaloo eriküsimusse.

Eesti arhiivinduse olukorrast riigi tekkimisel ja vabadussõja ajal on informeerinud soome uurijaid ühe esimesena dr. Arvi Korhonen, õigusega märkides seda arhiivimaterjali laialipaisatust ning korraldamatust, mis sel ajal Eestis valitses.¹⁾ Nüüd on ses suhtes juba oluline muudatus paremusele sündinud; asutatud on rida uusi arhiive, koondatud ja reevakueeritud arhivaalide-kogusid. Uurimine arhiivides võib toimuda normaalses olustikus.

Tähtsamaiks Soome ainestiku sisaldajaiks on Tartus Riigi Keskarhiiv ja Tallinnas linnarhiiv. Eeskätt Liivi- ja Eestimaa rootsiaegsed kindralkuberneride arhiivid Riigi Keskarhiivis sisaldavad kirjavahetust Soomega. Eestimaa linnade garnisone puudutavad munsterrullid, rügementide nimistud, Tallinna asehaldurite ja kuberneride kirjavahetus Soome võimumeestega Turus, Viiburis, Helsingis, supliigid, kaubanduseasjad, kohtute protokollid

---

¹⁾ Vt. „Viron historian tutkimuksen tehtävistä“, Hist. Aikak. 1919, nr. 2, lk. 85. A. Korhonen on viibinud arhiiviuurimuste läbi viimiseks Eestis ka 1927. ja 1928. a.

j. t. sisaldavad rohkesti senitundmatuid teateid soomlaste teotsemise üle Eestis ja nende kodumaal. Liivimaa rootsiaegse kindralkubeneri kirjavahetuse hulgas a. 1634—48 on üks pakk 138 kirjaga Rootsist ja Soomest, 1667.—78. a. Soomest kindralkubenerile saadetud kirju 31, 1701.—08. a. 80 kirja, kindral Lybecker'i ja landshöfdingi kindralmajor Abr. Cronhiort'i 76 kirja Soomest 1701.—08. a., väga paljud teated Soome, eriti Käkisalme kohta Ingerimaa asjades. Eestimaa Rüütelkonna ja Ülemmaakohtu arhiivid, Eestimaa kubeneri kantselei, kubermanguvalitsuse, kroonu palati ja Tallinna politsei arhiivid oma mitmesugustes osades lisavad olulist eelnimetatud materjalile. Kindral Numsen'i arhiiv, mis hiljuti Valga linnaarhiivist Keskarhiivi üle toodi, siin korda seati ja inventeeriti, sisaldab Rootsi-Vene sõja kohta Soome alal 1790. a. ettekirjutisi, raporteid ja kirju. Numsen oli esmalt Vene dessantvägede ülemaks, siis Vene vägede vasema tiiva juhiks Soomes, kus ta tuntuks sai Anjala ja Kymi jõe lahingute kaudu. ¹⁾

Tallinna linnaarhiivis leiduvate Soome ainete kohta on Soome uurijail kahtlemata juba ülevaade olemas linnaarhiivi kataloogi kaudu, mille teine parandatud ja täiendatud trükk ilmus mõni aasta tagasi. Ka mujal on antud ülevaade selles arhiivis asuva, Soome ajaloole lisandeid andva materjalihulga kohta.²⁾ Arvestades Tallinnal olnud tihedat läbikäimist Soomega võib leida mitte üksi Soome osakonnas (B. C. Finland), vaid peaaegu igas teiseski arhiivigrupis Soome olusid käsitlevaid dokumente, eriti tihedalt aga välismaa magistraatide kirjades, rae, kaubanduse, gildide, tsunftide, laevaraamatute, tolli- ja sadama-asjade hulgas. Linnaarhiivi uuemas osakonnas võidavad ses mõttes tähelepanu kommerts- ja merekohtu toimikud ja protokollid 18. ning 19. sajandist, Tallinna kaupmeeste (Peter Duborgh'i, Jürgens ja Co, J. Chr. Zielich'i, Jac. Joh. Gronicka j. t.) ulatuslikud kirjakogud 18. sajandi lõpult ning 19. alult, iseäranis aga Suure, St. Kanuti ja Toomi gildi vanad arhiivid. ³⁾

Narva linnaarhiivis tohiksid Soome kohta huvi-

¹⁾ Arhiiviametniku N. Treumuth'i koostatud „Kindral Numseni arhiivi nimistu“ ja sissejuhatus sellele ERKA-s (Eesti Riigi Keskarhiivis). Vrd. H. V. Harbou, „Frederik Numsen“, Dansk Biografisk Lexikon, XII B. (1898).

²⁾ A. R. Cederberg, „Tallinnan kaupungin vanha arkisto“, Ilta-lehti nr. 277, 28. XI 1920.

³⁾ Vt. O. Liiv, „Ülevaade Tallinna linnaarhiivi tegevusest eriti viimase kümne aasta jooksul“, Ajal. Ajak. 1928, nr. 1, eriti lk. 33—34.

tavat ainekst sisaldada Turu õuekohtu kirjad ning otsused ja nende koopiad a. 1633—1704, sama õuekohtu kirjad mitmesugustele isikutele ja supliigid kohtule endale a. 1651—1703. Tähelepanu teenivad ka välismaa magistraatide kirjad, nende seas Viiburi, Helsingi ja Turu omad 1609.—1724. a. Loomulikult ei anna see loendatud materjal veel täielikku ülevaadet Soome materjalide kohta, mida leidub teistegi linnade, nagu Tartu, Pärnu jne. arhiivides.

Siirdudes Eesti kohta leiduvate arhiivimaterjalide vaatlemisele Soomes, näeme need peamiselt Helsingisse koondunud olevat. ¹⁾ 18. ja 19. sajandi kohta leidub vähema ulatusega asju Turu ning Viiburi arhiivides. Vähe leidub teateid ka Helsingi magistraadi arhiivis. Need käivad peamiselt Tallinnaga ühenduse kohta. Hoopis huvitavamad on Soome Sõja-arhiivis leiduvad andmed Eesti Vabadussõja ja soomlaste osavõtmise kohta sellest, samuti Eestile abiandmise komitee materjalid (umbes 16—18 jooksva meetri ulatuses), mida senini pole nähtavasti kasustatud (välja arvatud nähtavasti hr. toimetaja E. Laaman). Kahtlemata on Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiiv sellest huvitatud ja vabadussõja ajaloo vastava osa kirjutamisel võetakse arvesse siit saadaval olevad andmed.

Tähtsam osa Eestit huvitavat ainekstikku sisaldub Soome Riigi arhiivis. Peale seesuguste materjalide, mis kaudselt või vähesel määral teateid toovad Eestimaa olude ja eestimaalaste kaubandamise ning teotsemise kohta Soome linnades, on siia koondatud Helsingi, Porvoo, Viiburi, Vaasa, Pori, Hamina j. t. raekohtute protokollid. Kopiaal-eksemplaridena leiduvad siin ka Narva raekohtu protokollid a. 1684—1687 ja 1689—1700, arvult 16 köidet, Narva majanduskohtu protokollid a. 1687—1700 (14 köidet) ja Ivangorodi ning Jama läänikohtu protokollid a. 1684—1702. Osas, mis sisaldab valitseva senati ja Eesti- ning Liivimaa justiitskolleegiumi toimikuid, mis puutuvad Viiburi kubermangusse, on alal mitmed Eesti asjad. Nii võiks mainida senati asjade rühmas Vana-Soome kohta a. 1777—1809 nr. 6 (resolutsioon 19. VII 1782 assessor M. R. von Nasacken'i suhtes Varbla mõisa kohta Hanilas Läänemaal), nr. 31 (7. I 1786— F. J. von Derfelden'i ja Ch. A. Osten-Sacken'i kaebuse suhtes Kaelase mõisa kohta

---

¹⁾ Helsingi arhiivides Eesti üle arhivaalide leidumise kohta lühike ja ainult kõige olulisemale tähelepanu juhtiv ülevaade käesoleva kirjutaja poolt: „Märkmeid Soome arhiividest“, Postimees 11. XI 1928, nr. 308.

Pärnumaal) j. m. t. Liivi-, Eesti- ja Soomemaa kammerkontori protokollide, päevikute ja sissetulnud kirjade hulgas 1724.—1798. a. leiduvad saksa- ja venekeelsed preiskurandid Riia ja Narva kohta a. 1724—1726 ning „Cammer Contoires Jahrs Verschläge pro Anno 1728—1731“ (Riia ning Tallinna kubermangu ja Narva kohta).¹⁾

Osas „Handlingar och Räkenskaper 1635—1809“ puutuvad silma Käkisalmläni ja Ingerimaa vakuraamatute, pearaamatute ja aruannete seas mitmed, mis majandusloole seisukohalt meile õieti tähtsad võiksid olla. Mainigem siin näiteks üht üle kolmesaja leheküljelist foliantit Ingerimaa kohta, mille ühe osa moodustab „1643 åhrs Jordebook opå Dorptz Academia Godzen“ ja Liivi-, Eesti- ning Ingerimaa litsentside pearaamatuid 1707. ja 1708. a.²⁾

Eesti ajaloolastele kõige väärtuslikumad on aga need kirjad, kontseptid, aruanded ja muud dokumendid Rootsi ajast, mis nähtavasti samuti asuvad Soome Riigiarhiivis selles kogus, millele R. Hausen oma ülevaates SRA-i üle on pannud signatuuriks D.³⁾

Need arhivaalid on varustatud nimestikuga, mis kergendas käesolevate ridade kirjutajale 1928. a. sügisel Soome Riigiarhiivis teisel ülesandel töötamisel ülevaate saamist nende sisust ja tutvumist kirjade enestega. Et nimetatud arhiivimaterjalide olemasolu SRA-s eesti uurijatele kaunis vähe näis tuntud olevat, valmistas allakirjutanu huvitavamaist lühida kirjeldava nimistu, mis sisaldab kokku 187 numbrit kirju, ürikuid ja kõiteid. Omakord on neist vähemalt 94 originaalid, teised kaasagedsed koopiad.

Seda arhiivimaterjali on koos teiste Rootsi kohta käivate

---

¹⁾ SRA (Soome Riigiarhiiv), B VIII, nr. 9811, 9815 ja 9833.

²⁾ SRA, B VII, nr. 9660, 9798 ja 9799; vt. ka nr. 9642, 9643, 9645, 9663 ja 9664.

³⁾ Reinh. Hausen, „Öfversigt af Finlands Statsarkivs uppkomst, tillväxt och närvarande organisation“ (Helsingis 1883). — Gottlundi väärtuslikust kogust, mis sisaldab rohkesti Eestile huvitavaid ürikuid, on omal ajal kavatsatud avaldada biograafiaid leksikonile „Handlingar upplysande Finlands äldre historie“. Sellest teosest ilmus ilma tiitelleheta ainult esimesi alfabeedi tähti haarav osa, sisaldades teateid umbes 255 meid huvitava üriku kohta; see 136-oktaavleheküljeline raamat, olles suur haruldus, asus Peterburi Teaduste Akadeemia raamatukogus. Vt. selle üle A. Schiefner, Ueber eine (für die Geschichte der Ostseeprovinzen im 16. u. 17. Jahrhunderte) wichtige Urkundensammlung in Finnland, Inland 1854, nr. 7, lk. 105—109.

arhivaalidega 1897. a. kavatsetud vahetusartikliina anda Rootsi, et sealt vastu saada Soome kohta käivaid asju. ¹⁾

Et üle anda kavatsetud materjal oli suure väärtusega, silaldades asju, mis Rootsit vähe puudutasid, seejuures tähtsad olid Baltimaade ajaloole, võeti see väljaandmise küsimus arutusele Soome Ajaloolise Seltsi koosolekul 14. XII 1897. Koosolekul oldi nende materjalide väljaandmise vastu, sest et neid ka Soome ajaloole tähtsaks peeti. Sel puhul tähendab J. R. Aspelin muu seas, et nende arhivaalide väärtus on Tallinna ja Riia arhiividele palju suurem kui Rootsi Riigiarhiivile. ²⁾ Ja K. Grotenfelt lisas nende dokumentide väärtuse illustreerimiseks, et neid tuleb arvata esmajärgulise tähtsusega arhivaalide hulka, mis oleksid auks igale arhiivile. ³⁾ Refereerime siin neid kirju lühidalt.

Vanemad selles kogus on kuningas Eerik XIV kümme originaalkirja „Liivimaa kubernerile“ Svante Sture'le 1563—65. Vakuraamatuid asub siin üks pärgamentkõide saksa keeles Hiiumaa üle a. 1578. Edasi leidub 24. juunist 1569 Gabriel Christersson Oxenstierna' kiri riigikantsler Nils Gyllenstjerna'le. 10. märtsist 1583 Pontus de la Gardie' läänistuskiri Jakob Patton'ile Narvas ühe krundi üle. 1. nov. 1589 kuberner Gustav Banér'i originaalkiri kuningas Sigismund'i sekretärile pikema seletusega poliitilise seisukorra, abi saamise jne. üle. 19. nov. 1589 dublett-kaebekiri kuninga vägede üle. 20. märtsist 1594 Petrus Erasmi Brumes'i ladinakeelne originaalkiri Rakverest kuningas Sigismund'ile. Daatumita saksa-keelne originaalformular Liivimaa aadli poolt kuningas Sigismund'ile truudusevande üle. 19. sept. 1594 Haapsalu, 5. okt. 1594 Paide, 10. okt. 1594 Rakvere ja 28. okt. 1594 Narva kodanikkude truudusevanne Sigismund'ile (vana-aegsed koopiad). 20. maist 1595 Narvast rootsi rahuläbirääkimiskomisjoni kiri kuningale Odert Hastfer'i maa suhtes Jõhvi läänis (vana koopia). 31. märtsist 1599 Jürgen Farensbach'i originaalkiri Karksist (?) kuningas Sigismund'ile poliitilise olukorra üle. 8. maist 1599 Jon Jonsson'i erakiri (originaal) Sigismund'i sekretärile Jöns Tidiksson'ile. Teised kirjad (originaalid ja koopiad) Juhan III valitsuseajast ja hiljemini 16. sajandi lõpult mitmesugustes asjades.

---

¹⁾ Seda ütleb juba nimestiku pealkiri: „Förteckning öfver i Finlands Statsarkiv befintliga Sverige rörande handlingar, hvilka föreslås till utbyte mot i svenska arkiv befintliga handlingar, som röra Finland.“

²⁾ Historiall. Arkisto XVI, protokollu osa lk. 9.

³⁾ Seals., lk. 11.

Teised kirjad haaravad ajastut 1600. ja 1710. aasta vahel, välja arvatud kaks originaalkirja 4. ja 6. veebr. 1797 Georg Christian Yttershagen'ilt Riias kuningas Gustav IV-le. Need on peamiselt Gustav II Adolphi ja Kristiina donatsioon- ning konfirmatsioonikirjad Rootsi kõrgemaile ametnikele kui ka eesti- ja liivimaalastele maade ja mõisate suhtes Eesti- ning Liivimaal (näit. 25. nov. 1648 Kristiina kinkekiri Magnus Gabriel de la Gardie'le Kuresaare suhtes), siis mitmesugused kaebe- ja rekommandatsioonikirjad. Sõjaoperatsioonide kohta käivad: 3. jaan. 1604 Kehtnast Henrik Liive ja Christer Somme saksak. originaalkiri Poola sõjaretke üle Tallinna ase- haldurile Anders Lindersson'ile; viimasele kirjutab 17. jaan. 1604 Haapsalust Henrik Kursel (orig., saksak.) enda vahe- korrast Diedrich Tiesenhause'n'iga. 20. sept. 1606 Mansfeldi krahvi Joachim Friedrich'i kiri Pärnust (orig., saksak.) Vol- mari asehaldurile ja ohvitseridele kindluse olude üle. 20. veebr. 1608 kiri Riia raelt (orig., saksak.) Rootsi väepealikule, Mansfeldi krahvile rahuläbirääkimiste üle. 20. juul. 1609 Du Vernet' kiri Pärnust (orig., saksak.) kuningale sõjategevuse üle. Huvitav on ka juunis 1601 Riia linnasekretäri, bürger- meistrite ja rae poolt koostatud kaebekiri (orig., saksak.) kap- tenile ja pealikule Jakob Hyllen'ile hertsog Karli kallaletungi üle Riiale. 30. jaan. 1643 kuninglik resolutsioon ja seletus (originaali kontsept) revident David Reimers'ile viimase poolt esitatud ülevaate kohta revisjonilolude üle Eestimaal. Tartu matemaatika-professor Joachimus Schelenius'e palve (daatu- mita, orig.) palga saamiseks. 12. märtsist 1660 Turust Erik Sparre' kiri (orig.) Tallinna kubernerile Bengt Horn'ile tea- tega kuninga haigusest ja sellele järgnenud surmast. 9. juu- nist 1676 kiri Tallinnast Carl Johansson Sjöblad'ilt (orig.) riiginõukogule tema poolt maa kaitseks määratud vahendite üle. 22. nov. 1678 Riias Jochim von Südo kiri (orig.) ku- ningale kuuldusest, et türklased venelastele kallale tunginud, ja mitmesuguseist asjust Liivimaal. 4. okt. 1690 Stettiinist G. Perniger'i kiri (orig.) Upsala ülikooli kantslerile ta reisust Kuramaale ja Leedusse karaiitlaste usu ja kommete tundma- õppimiseks jpt.

Eriliselt rohkesti on originaalides ja koopiatena kirju, relatsioone j. m. Põhjasõja üle. Siin on 1700. aastast Erik Dahlberg'i šifrige kirjutatud originaalkiri Ax. Jul. de la Gar- die'le sõja-asjade kohta, kirju saksilaste vaenutegevuse üle, teateid sõjategevuse üle Rāpinast Tähtvereni; 1701. a. kirjade hulgast leiame Taani kuninga Frederik IV originaalkirja Jä- gersburgist Karl XII-le õnnesooviga eduka Väina jõest üle

mineku puhul, talupoegade ja vangide ülekuulamise protokolle, teateid vaenlaste kohta, originaalrelatsioone C. G. Löschern von Hertzfeldt'i tegevusest venelaste vastu Peipsil, mitmed C. G. Skytte' (Tartust), major Schlippenbach'i, Adam Lewenhaupt'i, H. R. Horn'i (Narvast), Carl G. Frölich'i, kindralmajor Schlippenbach'i, Axel Jul. de la Gardie', kun. postidirektori Schmedeman'i (Pärnust) originaalkirjad kuningale, kuninglikule kantseleile, sekretärile jne. Rootsi vägede võitude ja kaotuste, majutamise, moonastamise ja muu puhul.

Mitmed neist dokumentidest on meie ajaloo-uurimusele juba tuttavad kas otsesel või kaudsel teel; siiski väärib kogu veel lähemat tundmaõppimist.

Juba siin loendatud kirjandus ja arhiivi-ainestik juhvivad meile kätte rea teemasid ning küsimusi Soome ja Eesti ajaloo kokkupuuteist. Järgnevas on rõhutatud veel mõned küsimused, mis peaksid leidma lähemat uurimist.

Kauges muinasajas teineteisest lahkunud soome sugu hõimud põhja ja lõuna pool Soome lahte ei ole kunagi täielikult kaotanud omavahelist ühendust. Koos soome hõimudega on eestlased vikingitena sooritanud ühiseid rünnakuid Rootsi ja lõunapoolsemalegi alale ja samal määral on nad kannatanud ka vastaste retkede all omal kodumaal. Jõudes selle legendaarse aja hämarusest mõlema maa varemasse ajalukku, millest meil on säilinud juba usaldusväärsemaid kirjutatud teateid, näeme nüüdki sideme kahe rahva vahel olevat katkestamatut. Rootslaste asumine Ahvenamaale ja Edela-Soome leiab vastava kajastuse selles, et meiegi saartele ja maismaa rannikule tulevad rootsi asukad. See on sündmus rahva liikumise ja asustuse ajaloos, mis vääriks arheoloogi, ajaloolase ja keeleteadlase ühistööd, kes seda asundamisnähtust peaksid käsitlema ühiselt mõlemas maas.

Ristiuse-toojate tulekuga Liivi- ja Eestimaaale on kestvalt tõusnud küsimus Soome ja Eesti vahekorra sõjalise avitamise alal, millest eriti tarvilik oleks Soome abi küsimuse uurimine Harju mässu aegu. Seda ainet on, tõsi küll, käsitletud nii soome kui eesti ajaloo-kirjanduses, kuid küsimust siiski mitte veel täielikult lahendavalt. Meid ei saa küllaldaselt rahuldada küsimuse selline selgitamine, nagu seda mõned aastad tagasi on teinud dr. J. Luiga omas nii ülistust kui rahulolematust, igatahes tähelepanu äratanud töös: „Eesti vabadusvõitlus 1343—1345. Harju mäss“ (Tallinnas 1924).

Nii soomlastele endile kui meile pakuks kahtlemata suurt huvi soome vägede osa sõdades Eesti pinnal. Eestimaa

Rootsi võimu alla sattumisega on ikka ja jälle toodud täienduseks kohalistele, palksõduritest koosnevaile kui ka Rootsist saadetud vägedele olulisel määral lisa Soomest. Juba Tawaststjerna selgitab oma eelmainitud avaras uurimuses, kui rohkel määral saadeti Rootsi-Vene sõja ajal soome abivägesid Eesti- ja Liivimaale; samuti teame Põhjasõja sündmustest, millist osa tuli soome vägedel Eesti- ja Liivimaa kaitses etendada. Põhjasõja esimese aasta ja Narva lahingu kohta on seda küsimust huvitavalt valgustanud H. Sepp äsjailmunud põhjalikus uurimuses „Narva piiramine ja lahing a. 1700“ (Tallinnas 1930). Need kui ka teised üksikud uurimused ei taotle aga kogu selle sõjalisel alal abistamise küsimuse ulatuslikumat ning ülevaatlikumat käsitlust, milline ülesanne ootab alles uurijat. Eesti linnade garnisonide meeskonnad koosnesid Rootsi ajal väga tihti ja suurel määral soomlastest, väepealikutena ja kindlusekomandantidena esineb samuti rida soome soost mehi. Isegi maa asundamispolitiika on seotud olnud linnagarnisonidega, ja küsimus, mil määral taheti teostada ning teostatigi soomlastest ja teistest rahvustest kaitsemeeskondade ajutist või kestvat paigutamist linnade ümbrusse maaviljeldamis-tööle, on üks lahendust-ootavaid probleeme. — Üldse on Soome ja Eesti piirikaitse küsimus Rootsi ajal ühiselt vaadeldav.

Soome abivägede osavõtmine Eesti Vabadussõjast peab leidma täpsamat meiepoolset kujutamist, ja nähtavasti on see ülesanne juba võetudki teostamiskavva uuemaid sõjaajaloolisi küsimusi uuriva Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee poolt.

Koos sõja- ja kaitseajalooliste küsimustega mainigem ka meie maa poliitilist ajalugu, milles mõnelgi korral oli vastutavamate administratiivsete kohtade juhtimine soome soost meeste käes. Kujukaks sellekohaseks näiteks on Horn'ide sugu.

Eriliselt tähtis oleks soomlaste Eesti alale ja eestlaste Soome põgenemise ning elama-asumise üksikasjalisem uurimine. Rida huvitavaid küsimusi üksiksündmuste suhtes, üldprobleemi põhjalikum arutlemine — see kõik vajab veel rohket tööd. Selle kaudu avaneks võimalus selgitada olukordi, mis valitsesid kummalgi maal, samuti põhjendada neid meeletikke samme, mis sundisid aeg-ajalt suuremaid hulki, kestvalt aga üksikuid jätma oma senise kodu ja otsima uusi võimalusi elamiseks võõrais oludes. Nende majanduslikkude ja psüühiliste momentide esiletoomine, mis põhjustasid seesuguse rahvaliidumise, annab kaasahaarava ning suurejoonelise pildi rahva omaaegseist meeletoludest kui ka iseloomustava

kujutise neist raskustest, millistes tuli elutseda, et teostada valjult keelatud ning ohtlikku kavatsust.

Et vastastikku on aset leidnud asumine Soome lahe mõlemale rannikule, seda tõendavad hästi viimasel ajal sooritatud keeleteaduslikud ja murde-uurimised.¹⁾ Ilmekalt tõendavad eestlaste asumist Soome juba sajandite eest vastavad „Est“ ja „Viro“ kohanimed Soome lõunarannikul.²⁾ Juba mõningad maaomandilised vahekorrad, mis olid Eestimaa kiriklikel asutisil ja aadlikel Soomega, annavad aluse siirdumiseks Soome. Nii saab 1351. a. Padise klooster patronaadi-õiguse Porvoo kihelkonnas. Segaduseajastul 16. sajandil põgeneb talunikke Soome. 17. sajandil kuuleme ikka tihedamalt seesugusest põgenemisest ja asumisest; iseäranis elavaks muutub see Põhjasõja aegu ja sellele järgnenud Vene võimu ajastul. 1705. a. tuli suur hulk põgenikke Ingeri- ja Eestimaalt Kirkkonummi kihelkonda, kuhu nad jäid elama, olles teenistuses talunikkude juures. Juba ammu enne Põhjasõda on eestlasi elanud Porvoo kihelkonnas (Estbacka's), peale 1710. a. on siia kihelkonda Eestist iseäranis elavalt põgenetud. Pörtöl tekkis õige arvukas eesti asundus. Põgenikkude voolu suurendamiseks aitasid võib-olla kaasa soome kalastusäride mõjustused, sest põgenikest loodeti head ning odavat tööjõudu. Porvoo kihelkonna rahvastiku koosseisu äramääramiseks soovitab selle kihelkonna ajaloo kirjutaja A. Allardt teostada vastavaid genealoogilisi uurimisi.³⁾

Mitmesuguseil põhjusil Soome rannikupaikadesse asunud eestlased jäid sageli salajasse ühendusse oma endise kodumaaga, levitades sealgi avatlevaid teateid uute elamistingimuste üle. Kuigi selline põgenemine oli keelatud, usaldati seda siiski teostada, ja teise riigi seadused andsid põgenikule tihti paremat kaitset kui Vene riigi omad. Orjusenormide rõhuvusest tingitult muutus Soome põgenemine eriti ulatuslikuks 18. sajandi viimasel veerandil, iseäranis Rootsi-Vene sõja aegu a. 1788—90. Eestimaa rannakihelkonnas muutusid pagemised Soome nii tavaliseks, et nende ärahoidmiseks tuli luua erilisi tõkkeabinõusid. Keisrinna Katariina manitseb kohalikke mõisnikke talurahvaga inimlikumale ümberkäimisele, rannakordonitesse paigutatakse rannavalvurite

---

¹⁾ Vrd. näiteks prof. J. Mägiste kõne Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolekul 2. XI 1930: „Eesti mõjustusi Ida-Soomes“.

²⁾ Vt. Kustavi Grotenfelt, „Paikannimistöäineksia Suomen kansallisuus- ja kaupankäyntiolojen valaismiseksi keskiajalla“, Historiall. Arkisto XXVII (1918) 2, lk. 11 ja 19.

³⁾ Vt. A. Allardt, „Borgå sockens historia“ (Helsingis 1925), lk. 40—41.

kõrvale kohati kasakaid, kellega tekib kohapealseil elanikel kokkupõrkeid. Rannavalvureil puuduvad paadid, millega jälgida põgenikke. ¹⁾ Suursaare mehed ei taha põgenikke välja anda neid jälgivale Kunda mõisa kupjale. ²⁾

Sel ajastul tekkinud Eesti asundustest võime eriti mainida Kirkkonummi kihelkonda koondunuid. Kuid hiljemini, kui Soome kuulus juba Vene võimu alla, põgeneti Eestist sinna, kusjuures tabamisjuhud nüüd tihenesid ja põgenikke kergem oli nende endisesse asukohta tagasi toimetada. Sellised juhud põhjustasid ametlikke uurimusi, mida toimetati pagenud talupoegade kohta ja mis säilivad meie arhiivides. ³⁾

Eestlaste asumine Soome suuremal arvul leidis viimati aset veel 1906. a., mil Kuusalust üle kümne perekonna asus Porvoo ja Loviisa vahele randa elama, moodustades Kabõle asunduse. ⁴⁾

Nende endiste kui praegu veel allesolevate eesti asunduste tekkimislugu on meile lähemalt tundmata, samuti eesti põgenikkude-asunikude omaaegne sealne elu-olu. Kõige selle eesti põgenikkude ja asunikude voolu juures Soome esineb peaaegu kogu sel ajal liikumine ka vastassuunas — soomlaste põgenemine ja asumine kui ka mõnel juhul sunduslik asundamine Eesti alale, mille põhjused ja kaasaskäivad nähtused on samuti alles lähemalt uurimata.

Soomlaste igatahes mitte tähtsuseta sisserändest Eestimaaale kõnelevad ajaloolised andmed juba 16. sajandi esimeselt poolelt, eriti Porvoo ümbrusest Tallinnasse ja mujale Eestimaa rannikule. ⁵⁾ Teame Põhja-Eesti rannikul mitmes kihelkonnas soomlasi elanud olevat, ja soome mõju rannäärseis murdeis on teravalt märgatav. 16. sajandi teisel poolel, kui Eesti- ja Liivimaa elanikkond sõja tagajärjel hõrenes, on mõnel Rootsi kuningal kavatsus olnud tühje maa-

---

¹⁾ Vt. O. Liiv, „Eestlaste salakaubandusest Rootsiga ja põgenemisest Rootsi Vene ajal“, Nool nr. 33 — 1930.

²⁾ Selle sõjaaegse meeolu kohta Põhja-Eestis vt. Fr. Bienemann, „Die Ostseeprovinzen, vornehmlich Estland, während des schwedisch-russischen Krieges 1788—1790“ (Peterburis 1874).

³⁾ Vrd. näiteks ERKA-s Eestimaa kubeneri kantselei arhiiv, tmk. nr. 3730: „Acta wegen Ermittlung verschiedener nach Finnland geflüchteter Glieder Estnischer Landgemeinden“ (a. 1839—45) ja Balti kindralkub. arh. tmk. nr. 593: „Дѣло о бѣжавшихъ въ Финляндію и Швецію крестьянахъ“ (a. 1846—57) j. t.

⁴⁾ August Nigol, Eesti asundused ja asupaigad Venemaal (Tartus 1918), lk. 79.

⁵⁾ Allardt, op. cit., lk. 40—41; sama autor, „Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden“. Akad. afh. (Helsingis 1898), lk. 18—19.

alasad Eestis Soomest toodud talupoegadega plaanikindlamalt koloniseerida, kusjuures uutele asukatele olid lubatud teised õiguslikud tingimused kui maa pärisrahvale; näiteks soovitab Juhani III toimetada mõnedsajad mehed koos naiste ja lastega siia. ¹⁾ On teadmata, kas see kuninga kavatsus teostus või mitte, kuid märkimisväärne on, et 1637. a. maanimistud sisaldavad kaunis rohkel arvul teateid soomlaste asumise kohta Eestis. ²⁾ Et Soomest umbes sama aja paiku toimus võrdlemisi tugev põgenemine — „ärakargamine“, nagu seda sagedasti nii varemalt kui hiljemalt ette tuleb, tõendub 4. septembril 1636 väljastatud plakati kaudu. ³⁾

Vaatamata Eestimaal valitsevale orjusele põgenes siia soomlasi 17. sajandi teiselgi poolal õige rohkearvuliselt. See lootus, et mujal on parem kui kodukohas, on paljusid toonud Eestimaale, kus elutingimused osutusid mitmes suhtes, eriti isikliku vabaduse alal, märksa raskemaks.

Võib-olla on selles asundamisliikumises teatud mõju ka maaomanikel. Teatavasti läänistati paljusid Liivi- ja Eestimaa aadlikke maadega Soomes; nende aadlike käes oli 17. sajandi esimesel veerandil rohkesti Soome maa-alasid. Samuti said mõned soome sugukonnad Baltimaal maaomanikeks. On omaette huvitav probleem, kuivõrt on balti aadlikud harjunud kombel püüdnud Soomes rahvale kohustisi peale panna, mis ei vastanud Soome õigustele ja olukordadele, ja mil määral seesugune maaomandus võis mõjustada vastastikust asundamist.

Eestis on soomlased tegelnud mõisus ja taludes maatöölisena, siis ka veel linnades, eriti Tallinnas, ehituse- ja ja mustatöölisena. Tallinna kindlustustöödele vajati sagedasti soome töölisi. Mitmed soomlased on tegelnud siin ka „alamates“ käsitöö-ametites ja olnud Oleviste gildi liikmeiks. Soome asundused koondusid Tallinnas eriti Kalamajja ja Tõnismäe alevikku. Tihti kohtame nii Tallinnas kui ka piki

---

¹⁾ Tawaststjerna, op. cit. I, lk. 224.

²⁾ ERKA, LRKKA XII 2; vrd. O. Liiv, „Vene asustusest Alutagusel“ (Tartu 1929), lk. 28—29. Ka varemate ning hilisemate aastate maanimistud ja revisjonid sisaldavad Eesti- ja Liivimaal rohkesti soomlasi. Seda küsimust, samuti sõdurite-koloniaid Rootsi ajal Eestis käsitleb arhiivide andmeil mag. J. Vasar kirjutises „Eestlaste tõuline kujunemine ajaloolisel ajal“ (Olion 1931, nr. 1, lk. 3—5), mille teine, nende ridade kirjutamisel veel ilmumata osa isearanis kujukaid andmeid toob.

³⁾ Vt. Artur J. Lindholm, „Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654“. Akad. afh. (Helsingis 1892), lk. 4.

Eestimaale rannikut soomlasi kaluritena ja laevuritena. Soomlaste rohkust Tallinnas tõendab omakord Karl XI poolt rajatud Kaarli puukirik ühisele soome-eesti kogudusele.

Takistusi soomlaste tulekuks Eestimaale leiame mitmeist kaasaegseist määrusist Soomes ja Eestis. 1689. a. keelab Eestimaale kindralkuberner Axel Julius de la Gardie noorte vallaliste meeste passita tuleku Soomest Eestisse.¹⁾ Vaevalt aga aitavad need keelud ja laevade elava liiklemise tõttu Soome ning Eesti vahel on passita tulijate kontrollimine raske.

Nii siis pole üleliigne toonitada selle asunduse-ajaloolise küsimuse tähtsust ja tarvidust uurida põhjusi, mis lähemalt tingisid selle sajandeid vana liiklemise kahe rahva vahel. Kui palju siin peasa etendavad nälg ja ikaldused, tööpuudus, vaenutegevus, seiklushimu, kalastus, kaubandus või muu motiiv, jääb tulevikus sooritatava uurimuse selgitada.

Nähtavasti ei kaotanud ühendust omavahel ka Soomes ja Eestis asuvad rootslased. Vihterpalu rootslaste dialekt on lähedalt sugulane Lõuna-Soome rootsi dialektiga. Rahvatraditsioon määrab siin rootslaste Soomest tuleku aja järgneva esimesele suurele katkule. Traditsiooni järgi põgenenud Vormsi elanikud Põhjasõja ajal Soome, praeguse Rauma lähedusse. Nagu Vormsi saare elanikud tõendavad, rännanud nad näljaajal Vormsi saarele Kirkkonummi ja Porvoo kihelkonnast.²⁾ Nii siis jällegi siin arvesse tulev, kohati mõlemaid puudutav ajalugu.

---

¹⁾ ERKA, Axel J. de la Gardie' publikaat 10. V 1689, ERKka, Placata von 1680 bis 1689:

„Gebe hiemit allen und jeden dieses Hertzogthumbs Eingessenen / allermeist aber denen am Strande hin und wieder Wohnenden / nechst freundlichem Grusse / zu vernehmen: Wasz gestalt Ihre Königl. Majest. gnädig an mich rescribiret und befohlen / weil es die zeitherige Erfahrung genugsamb belehret / wie so viel junge und ledige Leuthe sich ausz Finland nacher Echstland wendeten / und dadurch gleichsamb verursacheten / dasz mit der Zeit ein grosser Mangel an Dienstvolck und Bauren sich herfür häte / dasz / solchem allem vorzubeugen / in diesem Gen. Gouvernamente durch ein ernstes Patent allen und jeden / niemanden der ohne Pass ausz Finland kömbt / entgegen zu nehmen / oder bey sich und in seinem Gebiete zu dulden /“, vastasel korral järgneb vali karistus. Mitte üksi soomlasi, kelle maa palju lähem Eestimaale ja kelle tulek seetõttu palju kergem, vaid ka rootslasi on salaja rohkesti tulnud Eestisse, eriti nälja-ajal 17. sajandi lõpul Põhjalahe äärest Westerbottenist. Säärase lubamatu tuleku suhtes on avaldatud Axel Julius de la Gardie' plakat 14. II 1700 (sama arhiiv).

²⁾ Vt. C. Russwurm, „Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Echstlands und auf Runö“, I (Tallinnas 1855), lk. 38, 40.

Soome ja Eesti vaheline kaubanduslik liiklemine oli juba keskajast alates väga elav ja ses liiklemises on Tallinna oma tähtsusest esimesi kohti. Küsimusi, mis sel alal tekivad ja üksikasjalikku käsitlemist nõuavad, on käesoleva kirjutaja juba mujal rõhutanud.¹⁾ Et kujuteldavaks teha neid ulatuslikke Soome ja Eesti vahelise kaubanduse arenemiskäigu uurimise ülesandeid, olgu mainitud, et Tallinna mõju küündis kaugele Põhjamaale juba 14. sajandil; Eesti mõõdud olid tuntud ja tarvitusel Soome rannikukihelkondades; kauba-artiklitena kala, metsa- ja puusaadused Soome poolt ja vili, viimasel sajandil lisaks sellele ka kartulid ning põletatud viin, Eesti poolt lakkamatult vahetuskaubaks mõlema maa rahvastiku vahel. Soomlased käisid oma laevadel Tallinnas, Mahus, Narvas ja mujal Eesti rannikul, eestlased harvemini, aga ikkagi küllalt sagedasti Soomes, kalapüük toimus vastastikku teineteise vetes; kõik see muutis liiklemise Soome lahe kaudu väga elavaks. Soomlased olid oodatud külalised Eesti rannikul: nende tulekut arvestati, aegsasti varusid talupojad nende jaoks kaupu. Vastastikune võlausaldus oli kõigutamatu. Ja on selge, et sel majanduslikul kokkupuutumisel oli teinegi kõrvalkõlg: informeeruti võõrastest oludest, harutati ühiseid või teisepoolseid muresid ning vaevu. See elav läbikäimine sündis osalt seaduslikult. Et aga õige tihti katsuti seesugust läbikäimist linnade ja kaupmeeste kasuks piirata, tekkis seadusliku kaubandamise kõrval salakaubavedu, mis on kestnud sajandeid. Praegune salapiirituse-vedu on teatav traditsiooniline jätk endisel ajal kestvalt toimunud salakaubandamisele Eesti ja Soome vahel.

Kui Vene võimu aegu soolatoll meie rahva elamistingimustega võrreldes ebakõnaliselt kõrgeks tõusis, võis tähele panna, kuidas see kauba-artikkel odava salakaubana Soomest sisse veetuna ennast maksma pani. Nagu nüüd piirituseveost, rikkastuti siis Eesti rannikul soolaveost. Sellest julgustnõudvast kaubandamisviisist on säilinud mitmeid ilmekaid teateid dokumentaalses andmestikus.

Igatahes on kõigiti imponentne see pilt, mille avab meile Soome ja Eesti vahelise kaubandamise tundmaõppimine. See naaberrahvaste elav ja elutingimusi avardav kokkupuude rasketel aegadel, linnakodanikkude ja maarahva vastastikused suhted, need ei tõenda sugugi, et Soome lahe rannikul, eriti

---

¹⁾ Vrd. „Iseloomustisi Tallinna-Soome vahelisele kaubandusele“ jne. Ajal. Ajakiri 1929, nr. 1—2.

lõunapoolisel, keset rõhuvat orjuse-aega oleks valitsenud ainult passiivne alistumine olukorrale ja tuim ükskõiksus.

Meil puuduvad veel selgitavad ülevaated küsimustest, kuidas toimus laevade liiklemine Soome ja Eesti vahel, missugused laevaliinid siin olid, mis oli tehtud peatee, s. o. Tallinna ja Porkala vahelise laevadekulgemise korraldamiseks, kuidas toimus postivedu, millised laevatüübid olid kasustusel jne. (ei ole huvitusest tähendada, et soomlased Eesti rannikul olid tuntud osavate paadiehitajatena). Üksikud uurimused, mis neid küsimusi ühel või teisel viisil puudutavad, nagu Soomes Melander'i ning Rootsist T. Holm'i ja teiste omad, on kas ühekülgsed materjali suhtes ja mitte küllalt ülevaatalikud või meile lõpuks kättesaadamatudki.

Mitte üksi meie käsitööstuse arenemisloole, vaid ka genealoogiliste uurimiste harrastajatele peaks lähedal seisma teema, nagu on seda kästöö-meistrite ja -sellide rändlemine ja suhe Eesti ning Soome vahel.

Elaval liiklemisel võivad oma varjuküljed olla. Leidub mitmeid teateid, et 1710. a. katk on levinud Soomes, kuhu olid põgenikud või kaubitsejad ta Eestist toonud. Võib-olla selleski selgusele jõudmine oleks mõõduandev katkuküsimuse käsitlemisel.

Kirikuelu korraldamise alal oli Eesti ja Soome vahel tihe vahekorraldus, kui see esialgu arvatav oleks. Juba piiskoppide Albert'i ja Toomas'e ühendus kristianiseerimise ja paganate allutamise edukamaks läbiviimiseks tähistavad seesuguse vahekorraldajate vahel. 1) Paavsti legaat Wilhelm on nähtavasti tähelepandav kujud mõlemale maale. Soome esimese kristianiseerija Püha Henriku kultus ulatub keskajal ka Eestimaale. 2) Eespool oli juba juttu Padise kloostri patronaadiõigusest Porvoo kihelkonnas; ka kalapüügi võimalus Soome rannal oli tal. Pärast usupuhastust muutuvad Eestimaa ja Soome kirikute kokkupuuted ikka tihedamaks. Turu piiskopi Michael Agricola poeg Kristian teotseb esmalt Soomes, saab siis Tallinna piiskopiks. 17. sajandil töötavad mõlemad hilisemad Turu piiskopid, isa ja poeg, Johan sen. ja jun. Gezelius'ed Liivi- ja Ingerimaa kirikuolude korraldamiseks. Enne eelnimetatud teotes siin 16. sajandil piiskopina, küll lühikest aega, end. Turu piiskopp Peter Folling.

1) Mainitav oleks siinkohal ka preester Peeter Kaikkivalta eestlaste ristijana.

2) Vrd. O. A. Forsström, „Suomen keskiajan historia“ (Jyväskylä 1898), lk. 51.

Eriti tähelepanuväärne on rohke soome kirikuõpetajate arv, kes on teotsenud 16.—20. sajandini Eesti- ja Liivimaal. Üksi Eestimaal tõusis nende arv üle 50. On huvitav, et soome õpetajate tulek Eestimaale näib eriliselt koondunud olevat kahte ajastusse: 17. sajandi esimesse veerandisse ja Põhjasõja järelaega. ¹⁾ Umbes kümmekond Soomest (eriti Viiburist, ka Helsingist ja Turust) pärit olevaid õpetajaid on ordineeritud Eestimaal kirikuõpetaja-kohtadele Tallinna Toompea kiriku õpetaja Nicolaus Gaza' poolt. Teine suurem vool soome õpetajaid Eestimaale, nimelt Põhjasõja ajal, on põhjustatud osalt sellega, et kirikuõpetajad pidid vaenutegevuse tõttu sõdivate poolte vahel oma koguduste juurest lahkuma, peale selle said mitmed välja- ja sõjaväe-preestrid, kes olid Soome rügementide või teiste väe-osade teenistuses, nüüd sõja aegu ja peale seda Eestimaal rohketele vabakssaanud kirikuõpetaja-kohtadele. Neist on mitmed teotsenud suure hoole ja andumusega ning võitnud koguduses suurema poolehoiu kui saksa soost õpetajad kunagi varemalt. Näitena nimetame siin Lügänu õpetajat Andreas Chalenius't (1716—1734).

Huvitavaid kujusid nende Soomest tulnud õpetajate seas on veel Viru-Jaagupi õpetaja Simon Pesz (astus ametisse peale 1620. a.), kelle vend oli seal samal ajal kõstriks ja kelle lapsed jäid hiljemini talupoja-seisusse. Erakordse juhuga, mis ühenduses nende isikuga, äratavad tähelepanu Reigi õpetaja Paul Andreas Lempelius ja tema abi Jonas Kempe, kellest viimane Lempeliuse abikaasaga Soome põgeneb ning hiljemini Tallinnas linnusekohtu otsusel hukatakse. Aino Kalda kunstiväärtusliku teose „Reigi õpetaja“ kaudu on see lugu nüüd ennast ka tänuväärseks kirjanduslikuks aineks tõendanud.

Usu- ja kirikuajaloo alalt leiame seega rohkeid kokku-puutepunkte ning neist omakord võrsub rida lahendust-ootavaid küsimusi, mille uurimine tooks selgitavaid lisandeid Eesti ja Soome ajaloo tundmaõppimisele.

Hariduselu alalt võiks juba Bengt Gottfried Forselius'ega alates nimetada rea soome soost haridustegelasi Eestis. Ikka enam tihenevad 19. sajandil ka Soome teadlaste tutvumiskäigud Eestisse. 1632. a. Tartusse asutatud ülikoolil omalt poolt on teatav osa Soome kultuuriloos, sest eriti rootsi-aegses üli-

¹⁾ Vt. selleks andmeid Eestimaa kirikuõpetajate elulugudest — H. R. Paucker, „Ehstlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihenfolge“ (Tallinnas 1849).

koolis oli palju neid, kes pärit Soomest. Nii on ka siin mõlemal pool huvitavat ainet kõnealuste ühisküsimuste jaoks.

Vaimse läbikäimise tihenemine toimub 19. sajandi teisel poolel. Eesti rahvusliku ärkamisaja tegelaste ühendus Soomega tohiks üldiselt tuntud olla, kuigi me mitmeski suhtes ei tunne veel nende vahekordade üksikasjalisemat arenemist. Nende vahekordade tekkimisest, läbikäimise tihenemisest ja vastastikusest mõjust kui võrdlemisi tuntud teguritest meie hilisema aja kultuuriloos ei ole tarvilik siin enam lähemalt kõnelda. ¹⁾ Toonitav oleks ainult tõsiasi, et sellest ajast peale kuni kõige viimase ajani on silmatorkavalt suur hulk eesti haritlasi, tulundus-, põllundus-, kooli- ja politikategelasi elanud kestvamalt või lühemat aega Soomes, asudes niiviisi kontakti selle maa eluga; sealt on nad mitmel korral kaasa toonud uusi mõjustusi tööks ja kavatsusteks Eestis. „Punastel aastatel“ oli väga paljude eesti poliitiliste emigrantide esimeseks varjupaigaks Soome, kust võidi suuremate raskusteta olla ühenduses kodumaaga. Sel ajal muutub Soome eestlaste seas hoogsamaks seltskondlik elu, Helsingis ja Viiburis organiseerutakse seltsidesse ja ühingutesse. Üht-teist iseloomustavat joont eestlaste seltskondlikust ning vaimsest tasemest Soomes annab Helsingi Eesti Haridusseltsi arhiiv, mille vanem osa asub Eesti Kultuuriloolises Arhiivis Tartus.

Eespool on esitatud mitmeid küsimusi, mis on huvitavad nii Soome kui Eesti seisukohalt ja mille uurimine kogu nende ulatuses annaks lõpptulemuses avara ja asjatundliku lisandi Soome ja Eesti vaheliste suhete arenemise jälgimisel. Tsentraalküsimused neist, mis on mõnikord lahutamatu seotud kahe maa oludega ja seepärast ainult ühiselt kahe maa ajaloolise arenguga vaadeldavad, on kaitseküsimus, Rootsi riigipiiri kindlustamine idajoonel Põhja-Soomes, Karjalas, Ingeris, Eesti- ja Liivimaal, edasi rahva omavahelise läbikäimise, asundamise, kaubanduse ja linnade-ajaloo alalt. Dokumentaalsete ja uurimistööde andmete kõrval peavad nende küsimuste selgitamist oluliselt edasi viima keeleteadus, etnograafia, arheoloogia, rahvaluule. Kohanimede ja keelemurrete uurimine, kommete, elamisviiside kirjeldamine, tõsiolu kindlakstegemine, et juba esimesel iseseisvuse-ajal olid kokkupuuted Soome lahe rannikurahvaste vahel olemas sõjakäikude, rahuliku kaubandamise, kalastamise, küttimise ning maade-

---

¹⁾ Vt. seda ainet puudutavat August Anni' kirjutist „Soome ja Eesti“ koguteoses „Soome“ lk. 160—179.

kasustamise kaudu,¹⁾ — see kõik aitab mitmeti kergendada ajaloolise uurimise ülesande rohket tööd.

Nende ühisküsimuste uurimisel iseloomustab näitlikumalt mitmesuguseid asjaolusid ajalooline suuline traditsioon ja sellega sageli ühtiv rahvaluule, milles kajastuvad Soome ja Eesti kokkupuuted minevikus kindlamal või ebamäärasemal kujul ja millist materjali ettevaatliku kriitilise suhtumisega kasustades saame ilmeka kujutluse rahva arutlemisest ja tunnetest toimunud kokkupuudete puhul.

Et ainuüksi juba rahvalauludki suudavad siin pakkuda huvitavat, tõendavad näiteks mitmed laulud „Kantele-ta r'is“ (Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 3. osa. Helsingis 1887). Laulus „Rahansa menettänyt“²⁾ mainitakse Eestis kaubandamas käimist, lauludes „Ajoin konstisti kotihin“, „Pah' oli Virossa orjan“, „Pakolaisen matka“ ja „Oinonsarvinen kantele“³⁾ kõneldatakse rasketest teenimisoludest ja orjusest Eestis. Eriti laulus „Pah' oli Virossa orjan“ jutustatakse, kuidas Eestis orjuses viibinu soovib kodumaale tagasi ning suure hinna eest saab viimaks kirikuhärralt passi. Tagasijõudmisel sõnab laulik:

Ole kiitetty Jumala,
Ylistetty luoja yksin,
Kun vielä kotihin saatit,
Päästit viimenki Virosta!
Pah' oli Virossa olla:
Leip' ei parkista parranut,

Juominen jokivesistä,
Vaate vaipan kirjavasta;
Yöt seisoin sepänpajassa
Päivät pitkät piinan alla,
Pyhät päivät pyssy käässä,
Aret atrasarvikossa.

„Pakolaisen matka's“ öeldakse:

Niin minäi mies mokoma
Paeten pahasta pääsin;
Orjana olin Virossa,

Palkalla pakanan maalla,
Surma kasvoi suun e'essä,
Paha päivä parran päällä.

Teatav ajaloolise traditsiooni ja legendi segunemise kajastus Rootsi võimu langemisest ja Vene võidukusest ilmestub laulus „Sota Narvan tienoilla“⁴⁾. Seda kirjeldatakse järgmiselt:

---

¹⁾ Vrd. H. Moora ettekande „Kodumaa majanduselust ja suhetest naabermaadega esimestel sajanditel p. Kr.“ referaati, Ajal. Ajak. 1929, nr. 2, lk. 101—103.

²⁾ II, nr. 253.

³⁾ II, nr. 320—322 ja III, nr. 8.

⁴⁾ III, 56.

Ruotsin rohkea isäntä
Istui Iivanan mäellä,
Katsoi Narvan kaavanista
Tasapäättä tappelua.
Kun näki tuhon tulevan,

Tuli herroille helinä,
Alkoi kuitella kuningas,
Linnan herrat hengähellä,
Alkoi huovit huokaella,
Papit paljon paukaella.

Venelastest kõneldakse:

Venäjän kuningas viekas,
Tuo viekas venakon poika,

Otti Narvan nauroillansa,
Ivolinnan ikroillansa.

Need mõningadki näited tõendavad, et soome rahvaluules on kajastunud — muidugi tihti moonutatud kujul, nagu see harilik ajaloolisele traditsioonile või rahvaluulele — episoode Eestis minevikus valitsenud oludest, mille tundmine meile õige huvitav tohiks olla. Edasi leidub Soome lahe põhjaranniku rahvastikul traditsiooni ja muistendeid Eesti kohta, mis samuti iseloomustavad eesti asunikke jne. kohta Soomes.¹⁾ Ka Eestis omakord on tabatavad mõneski rahvalaulus motiivid Soome olude kohta;²⁾ ajaloolist rahvatraditsiooni, mis kõneleb kokkupuuteist Soomega, on Eesti põhjarannikul kaunis rohkesti, ja traditsiooni kogujatel tuleks pöörata siin tähelepanu sellele asjaolule. Näiteks jutustatakse rohkesti soom-

¹⁾ Vt. A. M. Tallgren, „Muutamia uusia muinaslöytöjä ja kaivauskia“, Suomen Museo XXV (1918), Helsingis 1919, lk. 24; Virumaa elanikkude poolt Suure Tütarsaare asundamisest — Eesti Rahvaluule Arhiiv, EVR 26, 73/4 stud. O. Liiv'i rahval. st.-ar. 1924. a. (teade Erik Kiski'lt S. Tütarsaarelt); vrd. K. Grotenfelt, „Paikannimistöaineiksia“, Hist. Ark. XXVI, lk. 11, nr. 1. Et mälestus eestlastest ja nende asundustest Soome rannikul on veel õige elav, seda tõendab ainuüksi juba sellekohaste traditsioonide rohke esinemine Uusimaal, rootslaste asumispiirkonnas. Umbes 60 traditsiooni ja teisendit eestlaste põgenemisest Soome, ranniku asundamisest eestlaste poolt, salakaubaveost Eesti ja Soome vahel, kaubaartiklitest, eestlastega juhtunud meriõnnetustest, eestlastelt nime saanud kohanimedest jne. leiame Soomes teotseva Rootsi Kirjanduse Seltsi seerias „Finlands Svenska Folkdiktning“ V. E. V. Wessman'i toimetusel ilmunud II osa (Sägner) esimeses köites „Kulturhistoriska sägner“ (Helsingis 1928), millisele raamatule käesoleva kirjutaja tähelepanu lahkesti juhtis mag. Paul Ariste. Vt. nim. köide, nr. 35 A, B, C, D, E, F, G ja H, 43 I ja II, 58, 84, 194, 196, 217—219, 903, 905—914, 1106, 1107, 1114, 1115 I, II ja III, 1116 II, 1119, 1124, 1386 I—V, 1404 I ja II, 1412, 1474, 1476, 1665, 1939, 1941, 2199, 2227, 2448, 2456 ja 2470.

²⁾ Selle teate eest võlgnen tänu Eesti Rahvaluule Arhiivi juhatajale dr. O. Looorits'ale, kes ühtlasi on käesoleva kirjutajale lahkesti muretsenud andmeid ERA kogudes leiduva ajaloolise traditsiooni üle Soome kohta. Laul Soome põgenemise motiividega asub ERA-s, ELG, EB 47 008, F 232 a. I, lk. 437—8.

laste kui Inglise ja Prantsuse laevade lootside osast Krimmi sõjas ning soomlaste kaubandamas- ja kalastamas-käimisest Eesti rannikul. Mäletatakse mitmel pool Soome põgene- mist; ¹⁾ ühtlasi kõneldakse, et Põhjasõja aegu tulnud soom- lasi Eesti- ja Liivimaale. ²⁾ Soomega salakaubandamise üle on rohkesti mälestusi, kusjuures kaubaartiklina mainitakse kõige pealt soola, aga ka viina, kala, vilja, kartuleid j. m. Iseäranis sagedasti kohtame neid jutte saartel. ³⁾

Et oleks võimalik põhjalikumalt ja edukamalt uurida Soome ja Eesti ajaloo ühisküsimusi, on tarvilik tutvuda mõ- lema maa ajaloo-uurimisliku tööga, mis neis küsimustes ar- vesse tuleks. Juba alul tähendati, et tunneme vastastikku veel liiga vähe naabermaal vastaval alal toimuvat tööd. On vajalik lähem kontakt Soome ja Eesti ajaloo-uurijate ning ar- hiivindusetegelaste vahel nii eriprobleemide uurimisel kui ka teise maa üldajaloo lähemal tundmaõppimisel. Selles suunas aitaks palju kaasa tulevikus ajaloo-uurimistega tegelevate isi- kute tähelepanu juhtimine kõnealuse naabermaa ajaloole juba nende koolitamisel ülikoolis. Tartu ülikoolis on ses mõttes astunud teatavaid samme, ja siin ei puudu ülikoolis teotsenud soome õppejõududel oma tähtis osa. Loenguis ajaloo alalt on järjekindlalt määratud teatav osa Soome ajaloo kursusele, mis leiab võrdlemisi üksikasjalist käsitlemist; ka teistel ajaloola- sele arvesse tulevaid teadusealadel, nagu arheoloogia, etnograa- fia ja muud, on õige avaralt puudutatud Soome vastavaid olu- kordi. Tartu ülikooli, filosoofiateaduskonna seminari ja Õpe- tatud Eesti Seltsi raamatukogudes leidub rohkesti Soome aja- lugu üldiselt puudutavaid töid kui ka spetsiaaluurimusi, mis rahuldavad üliõpilaste tarvet eksamitekava ulatuses, kus ette nähtud Eesti ja Põhjamaade ajaloo nõuetes mitmed Soome ajaloolised uurimused. Loodetavasti püütakse Soomegi üli- koolides toimetada Eesti ajaloo õpetamist ja tutvustamist ajaloo-teaduslikul koolitamisel kui ka vastava kirjanduse mu- retsemisega teaduslikesse raamatukogudesse.

Nende ühisküsimuste uurimisega ei ole tabatav ainult mingi kitsapiirilise eriprobleemi valgustamine mõnest mine- vikus toimunud kokkupuute üksikjuhust Soome ja Eesti vahel,

¹⁾ ERA, L 168 < Reigi (Ellen Espenberg 1927. a.); EKIA (AA—S-i osa), A. Lätti st.-ar. Reigi ja Pühalepa üle 1924. a.

²⁾ Konguta valda (Puhjas) kolinud Põhjasõja aegu Ida-Soomest 7 perekonda. O. Loorits'ale teade 1929. a. Elvast taluperemehelt G. Ottas'elt.

³⁾ ERA, H IV 2, lk. 221—4 < Kihelkonna ja E 55 150 < Püha- lepa; EKIA (AA—S), A. Lätti st.-ar. Reigi ja Pühalepa üle, lk. 4, 7; C. Russwurm, „Eibofolke“ II, lk. 46—47.

mis mõnikord võiks tunduda vähehuvitavana ja ebatähtsana. Nende ühisküsimuste uurimise kaudu saavutatav eesmärk oleks küll sootuks teisiti kujuteldav. Eriuurimuste kaudu Soome-Eesti ajaloo ühisprobleemidest jõuaksime kogusummas seisukohale, kust avaneb meile ülevaade kõigest sellest tihedast ja sõbralikust vahekorrast Soome lahe rannikul asuva kahe erirahvuse vahel. Selles vahekorras võiksime näha juba ammu teostatuna Soome silda, mille ehitamisest on meil peamiselt hõimusõbralikel ja muil idealistlikel kaalutlusil Eesti iseseisvumisest peale palju ning hoogsalt kõneldud. Tegelikus elus on rahvaste omavahelisi suhtumusi määranud enamasti ikka puhtreaalsed asjaolud, abi tarvilikkusest, rahva tulundusest ja sotsiaalseist olundeist tingitud nõuded, ja need asjaolud on olnud kõige elulisemad. See ülevaade selgitakski neil elulistel nõuetel rajanevat vahekorda, märgiks ära mõlema rahva ajaloos teise maa ning selle rahvaste kaasmõju osa ning tähtsuse ja avardaks arusaamist ning annaks õiglasema hinnangu nende vastastikku kujunenud suhete kohta, mis on kestnud katkestamata, vaatamata mõlemaid maid tabanud muutlikule ning erinevale saatusele.

O. Liiv.

Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõunaeesti?

1.

Eesti keelega tutvumisel on soomlane juba alguses vististi üllatatud asjaolust, et Eesti väikesel maa-alal, pisut üle miljonilise rahva keelel on väga tunduvalt erinevaid murdelisi lahkjooni, kahtlemata palju suuremaid kui märksa avaramal territooriumil asuva kolme miljoni soomlase keelel. Ta kuuleb isegi, et seda eesti keelt pole mitte üks, vaid on tervelt kaks, kumbki oma eriliste, õige vanade, 300—400-aastaste kirjaliste traditsioonidega, ja et need teineteisest erinevad nii palju, et mees ühe murdeala äärmistelt piiridelt, ütleme Hiiust, ei mõista või mõistab koguni vaevaliselt kõnelejat teise murdeala kaugemast kolgast, näit. Setust. Need kaks keelt on põhjaeesti ja lõunaeesti murre, sagedasti kutsutud isegi eri keelteks, tallinna ja tartu-võru keeleks.

Nende kahe idioomiga kirjanduslikkude teoste kaudu tutvudes või neid isegi kõrvuti koha peal, näit. Tartus, kuulates on seadnud vist nii mõnigi soomlane endale küsimuse, kumb

neist on soome keelele lähedasem, kumb neist on põhjapoolse sugukeele alusel hõlpsamini õpitav. Ja paljudel on vist peagi üldmulje najal kerkinud vastus: lõunaeesti on soomele lähedasem. Isegi põhjaeestlaselt kuuleme tihtipeale arvamist: soome keel tuletavat meelde tartlaste, võrukate ja mulkide keelt. Viimane seisukoht ei tarvitseks muidugi tõsisemalt olla arvestatav, sest psühholoogiliselt on ju mõistetav, et kahe võõrapärase, kuid siiski sugulusilmelise idioomi (ka inimtõu jne.) *a* ja *b* vahel paistab kolmanda sugulasidioomi (inimtüübi jne.) *c* seisukohalt vahe olevat sageli väikesem kui vahe *c* ja *a* või *c* ja *b* vahel. Hoopis tähtsam on aga nähtus, kui kahe võõra (olguigi suguluses oleva) idioomi (*a* ja *b*) õppimisel märgatakse nende seast ühe suuremat ligidust, sarnasust õppija enda keelega (*c*). Peame aga mõnna, et siingi me seda muljet ennast küllaldaselt ei tohiks usaldada, sest siingi on segamas rida muid momente, mis ei peitu nende kahe murde iseloomus endas: eesti keelega tutvumist alustatakse harilikult kirjakeelega, s. o. põhjaeesti murde kaudu; õige suurele osale soomlastest, vähemalt Soome pealinnas, on see põhjaeestiline eesti keel juba ennegi kuulnud, iseloomult kõrvakuuldele kuidagi tuttav. Selle keele struktuuri lähedusest ja kõigist sugulusjoontest hoolimata on see soomlasele juba jätnud teatava üldmulje kui mingist ikkagi võõrast, tema keeletundele veidravõitu keelest, mingist „rikutud“ soome keelest. Seda esialgset muljet suudab suhteliselt vähe kõigutada hilisem lähem tutvumine raamatute teel või esialgne, väikesema süvenemisega otsene tutvumine Eestis. Tohiks siis ehk olla ka mõistetav, et lõunaeestilist murret lugedes või kuuldes ollakse rabatud selle idioomi nendest joontest nimelt, mis on põhjaeestilisest kirjakeelest erinevad, kuid samased või lähedased soome keele iseloomule. Neist ühisjoontest ollakse psüühiliselt seevõrra üllatatud, et teised vägagi aruurikkad uudisnähtused ja võõrnähtused jäävad nagu varju, tähele panemata. Nii palju kui õiget ja asja olu ning üdi tabavat säärases umbkaudu saadud üldmuljes ei peitukski, on teisalt samuti õige, et selles sisaldub palju ka petlikku ja illusoorset, mis on tingitud kõrvalistest momentidest. Tohiks seepärast küll vist olla soovitatav, kui küsimust püüaksime lähemalt selgitada nende keelte ühisjoonte ja lahkjoonte lähema vaatlemisega. Kui niiviisi saadud tulemused kuidagi kinnitavad ülalesitatud eelmuljet, võiksime viimast pidada ka tõepäraseks. Vastasel korral aga peaks kogu küsimus jääma vähemalt lahtiseks.

Järgnegu siis tähtsamate häälikuliste, vormiliste ja sõnavaraliste soome-põhjaeesti ja soome-lõunaeesti ühisjoonte

eritelu. Põhjaeesti murde iseloomust võtame muidugi ainult need keelendid vaatlusele, mis on samal ajal ka ühiskeelsed ja kirjakeelsed, lõunaeesti murdest aga need, mis esinevad lõunaeesti kõige iseloomulikumas osas, s. o. kagus, Võrumaal. Kahe idioomi ühisjooned, vähemalt morfoloogilised ja leksikaalsed, millel erinev vaste kolmandas puudub (näit. LE ¹⁾ *-ng* ja Sm ²⁾ *-nko*, LE *-skella*, Sm *-skella* puhul, mitte aga näit. sõnaalgülise *h-* puhul, jäävad vaatlusest muidugi välja, sest sisu seisukohast pole teatava vormitunnusliku või sõnalise vaste puudumine kolmandas idioomis endastmõistetavaltki mitte momendiks, mis selle õppimist raskendaks.

2.

Põhjaeesti ja soome häälikulised ja vormiõppelised ühisjooned.

a. Esmajärgulise tähtsusega ²⁾ ühisjooned.

1. Põhjaeestis ja soomes on *ks*-ühendis häälik *k* muutumata püsinud: PE *maksan, üks, vaks, oksad, eksin, kaks*, Sm *maksan, yksi, vaaksa, oksat, eksyn, kaksi*; PE *üheksa, kaheksa*, Sm *yhdeksän, kahdeksan*; translatiivis PE *suureks puuks, kõrgemaks, lapseks*, Sm *suureksi puuksi, korkeammaksi, lapseksi*. Lõunaeestis on aga *ks* muutunud *ss-ks* või *s-ks*, teatavail tingimusil isegi *ts-ks*: *massa, üits (üt's), vass, ossa', essü, kaits, ütessä, katõssa, suurõss puuss, korgõmbass, latsõss*.

2. Sõnalõpuline *t* (mitmuse tunnuses ja partitsiibi *-nut* lõpus) on PE-s muutunud *d-ks*, Sm-s püsinud *t*-na (nende *d* ja *t* akustiline vahe on aga võrdlemisi väike): PE *kõvad luud, võõrad inimesed, saanud, sidunud*, Sm *kovat luut, vieraat ihmiset, saanut, sitonut*. LE-s on aga *t* kohati kadunud, kohati muutunud kõrisõlme sulghäälikuks ('): *kõva luu, võõra' inemise', saanu', sidonu' (sidunu)*.

3. PE-s on inessiivi lõpp *-s*, Sm-s sellele lähedane *-ssa* (nagu ka eesti rahvalauludes): PE *maas, kaevus, sees, vaskus käes, laulmas*, Sm *maassa, kaivossa, sisässä, vasemmassa kädessä, laulamassa*. LE-s on aga inessiivi lõpp eri murretes kas *-n*, *-h* või *-hn*: *maan, kaivon (kaavjoh), siihn (siseh), kuran käen (kuräh käeh), laulmah*.

¹⁾ Lühendid: LE = lõunaeesti, PE = põhjaeesti, Sm = soome.

²⁾ Tähtsuse astet püüame määrata nähtuse ulatuse seisukohalt (s. o. kas keelejoon on omane küllalt paljudele või küllalt harilikkudele sõnadele) ja nähtuse ilmekuse (s. o. kas keelejoon on keelendite kuulajale või lugejale küllaldaselt eraldav) seisukohast.

4. Esimese pöörde lõpp ainsuses *-n* on PE-s ja Sm-s püsinud: PE *võtan, saan, tulin, söin, parandaksin*, Sm *saan, otan, tulin, söin, parantaisin*. LE-s on aga *-n* kadunud: *saa, võta, sei, tuli, parandass (parandassi, parandasi)*.

5. PE-s ja Sm-s on pikasilbivähtelistel (*ü*) *i-* ja (*o*) *u-*tüvelistel verbidel tüve lõppvokaalid *i* ja *ü* alal: PE *astunud, katsuma, sündima, otsivad, (h)õõrunud*, Sm *astunud, katsomaan, syntymään, etsivät, hieronut*. LE-s on aga need vokaalid kadunud: *astnu, katsma, sündmä, ofsva, hõõrnu*.

6. Teatavail koondelistel nominaaltüvedel esineb pluraali partitiivis PE-s ja Sm-s vanem diftong *-ai-*, *-ei-*: PE *rikkaid, kindaid, kõrgeid, selgeid*, Sm *rikkaita, kintaita, korkeita, selkeitä*. LE-s esineb neil tüvedel aga ainult *i*: *rikkit, kindit, korgit, selgit*.

7a. Kahesilbilistel nominaaltüvedel pole PE-s ega Sm-s teist silpi alustav üksikkonsonant (ainsuse ega mitmuse) partitiivis mitte kahenenud, pikenenud: PE *häda, siga, luba, raha, nagu, mune, kalu*, Sm *hätää, sikaa, lupaa*¹⁾, *rahaa, munia, kaloja, taloja*. LE-s on aga üksikkonsonant siin pikenenud kak-sikkonsonandiks: *hätä (hättä), tsika, lupa, rahha, munne, kallo, upõ, hako*.

7b. Ka kahesilbilistel *-eda*-tüvelistel noomenitel pole PE-s ega Sm-s üksikkonsonant pikenenud. PE-s *kibe, mage, sile, pime, kade*, Sm *kipeä, makea*¹⁾, *sileä, pimeä*. LE-s on aga üksikkonsonant siin pikenenud: *kipõ, makõ, sille, pimme, rassõ, mürre*.

7c. Ka teatavail kolmesilbilistel nominaaltüvedel pole teist silpi alustav üksikkonsonant PE-s ega Sm-s pikenenud: PE *sagar, vasar, mini(j)a, ädal, ilus*, Sm *sakara*¹⁾, *vasara, miniä*. LE-s aga *sakar, vassar, minni(j), ätäl, illoss*.

7d. Preesensi ainsuse vormides on kahesilbilistel verbaaltüvedel teise silbi alguline üksikkonsonant püsinud nii PE-s kui Sm-s: PE *olin, pani, pesi, suri, sadas*, Sm *olin, pani, pesi, satoi*¹⁾. LE-s aga on konsonant pikenenud: *olli, panni, küs'se, sat'te, elli*.

7e. N. n. koondelistel verbitüvedel on PE-s ja Sm-s üksikkonsonant samuti pikenematu: PE *magan, luban, kogun*, Sm *makaan, lupaana, kokoana*¹⁾. LE-s on konsonant aga pikenenud: *maka (makka), lupa, koko, makame, äpese' 'häbenedav', sekät*.

---

¹⁾ Sm *k, p, t*, on kuuldeliselt teatavasti väga lähedased eesti *g, b, d*-le!

b) Teisejärgulise tähtsusega ühisjooned:

8. Teatud sõnades, kus PE-s (*sig*a, *soor*, *songima* - *tongima*, *tibu*, *sirk*, *sorkima* - *torkima*; *süsi*, *köis*, *udu*) ja Sm-s (*sika*, *suora*, *tonkia*, *tipu*, *sirkka*, *sorkkia*; *sysi*, *köysi*, *utu*, *kirveen kasa*) esineb sõna algul *s* või *t*, sõna sees *s* või *d*, tarvitatakse LE-s aga sõna algul *ts*, sõna sees *ds*: *tsiga*, *tsoor* (*tsuur*), *tsoŋgma*, *tsibine* 'tibukene', *tsirk*, *tsorkama*; *hüdsi*, *kööids*, *udsu*, *kirve kadsa*.

9. PE-s ja Sm-s on *tk* püsinud: PE *katkeda*, *jatk*, *sõtkun*, *sitke* (ka *tšk* > *tk*: *katkutõbi*, *kotkas*, *putk*, *kitkun*, *nõtke*), Sm *katketa*, *jatko*, *sotken*, *sitkeä* (ka *tšk* > *tk*: *katku*, *kotka*, *putki*, *kitken*, *notko*), LE-s aga on *tk* muutunud *k(k)*-ks: *kakun*, *jakk*, *sõkun*, *sikke* (*tšk* on aga esindatud *tsk*-ga: *katsk*, *kodask* < *kotska-, *pütsik*, *kitskma*, *nõtsk*).

10. PE-s ja Sm-s on *l* ja *r* eelne *g* (γ) muutunud vokaaliks: PE *nõel*, *sõel*, *määr*, Sm *neula*, *seula*, *mäyrä*. LE-s on mitmeis sõnus siin tugev aste (*g*, *k*): *nõgel*, (*se**da*) *nõkla*, *sõgõl*, *mäger*, kohati ka *kükr* 'küür', *nakri* 'naerid', *kakt* 'kael'.

11. Algsome *kt* on PE-s ja Sm-s muutunud *ht*-ks: PE *üht*, *kahte kohta*, *ahtma*, *kõht*, *vaht*, *nähti*, *õhtu*, Sm *yhtä*, *kahteen kohtaan*, *ahtamaan*, *kehto*, *vaahto*, *nähtiin*, *ehtoo*. LE-s on aga *kt* muutunud *t(t)*-ks (nõrgas astmes ka *d*-ks): *ütte*, *katõssa*, *kotuss* 'koht', *atma*, *kõtt*, *vatt*, *vatune*, *nätti*, *õdang*.

12. PE-s (kirjakeeles, ühiskeeles, aga ka mitmeis murdeis) ja Sm-s on konsonandile järgnev *j* püsinud nii tugevas kui nõrgas astmes: PE *paljas*, *paljad*, *naljakas*, *marjad*, *asjad*, *kosja*, *ahjus*, *kuhjad*, Sm *paljas*, *paljaat*, *marjat*, *asiat*, *pohjat*. LE keeleala kagupoolsemis osades on aga *j* siin nõrgast astmest kadunud: *palass*, *nala'*, *mafa'*, *äsa'*, *ahoh*, *kuha'*.

13. PE-s ja Sm-s pole lühikesed vokaalid *e*, *o*, *ö* ninahäälikute *n* ja *m* eel mitte muutunud: PE *ema*, *enam*, *enne*, *kena*, *vene*, *tõnts*, *kont*, *ometi*, *onu*, *konn*, *hommik*, *oma*, *lomp*, Sm *emä*, *enempi*, *ennen*, *venäjän*, *konna*, *oma*. LE-s, vähemalt kagupoolses osas, on need vokaalid aga muutunud vastavalt *e*-ks, *o*-ks ja *ö*-ks: *imä*, *inäp*, *inne*, *kinä*, *vinne*, *tünts*, *kuñt*, *ummõhtõ*, *unu*, *kunn*, *hummok*, *uma*, *lump*, *sunima* jne.

14. PE-s ja Sm-s on algsml. taga-*e* muutunud *e*-ks: PE *tulen*, *suuremaks*, *õrrele*, *mure*, *vanem*, Sm *tulen*, *suuremaks*, *orrelle*, *murhe*, *vanhempi*. LE-s on aga laialt (kagu pool) taga-*e* (*peaaegu* *õ*) püsinud: *tulõ*, *suurõmbass*, *orrõlõ*, *murõh*, *vanõp*.

15. Aktiivi preesensi mitmuse 3. pöörde lõpuks on üldiselt PE-s *-vad* (*saavad, parandavad*), Sm-s *-vat* (*saavat, parantavat*), kuna aga LE-s esineb selle kõrval väga üldiselt ka *-kse-tunnuse* jätkajaid: *tules 'tuleb', parands, kaoss 'kaob', latse pelgäse, juusse kasvasse, timä aase 'tema ajab', nimä makassõ 'nemad magavad', satazõ 'sajavad, kukuvad', pallõzõ 'põlevad', magahazõ 'magavad'*.

16. Eitava kõne minevik kujundatakse PE-s ja Sm-s sõna *ei* ja verbi mineviku partitsiibi abil (PE *ei saanud, ei vedanud*, Sm *en saanut, ei vetänyt*), kuna LE-s see koosneb eitussõna minevikuvormist *es (is)* ja preesensi vastavast vormist: *es saa, es veä, es kääni 'ei käänanud', is massa' 'ei maksnud', is mastä' 'ei makstud', lääzi is 'ei oleks läinud', läpe es või läpess 'ei läbenud'*.

C. Kolmandajärgulise tähtsusega ühisjooned:

17. Muistse *kj: γj* vaheldusega tüved põlvnevad PE-s ja Sm-s nõrgast astmest (*γj > jj* või *γj > eelneva vokaali pikenemine + j*), nõnda et mõlema keele vastavad sõnakujud teineteise omist kuigi tunduvalt ei erine: PE *laiad, seda vaia, maias*, Sm *laajat, vaajaa, maijas*. LE vastav esindus põlvneb aga tugevast astmest (*kj*): *lagä (lagja, ka laja) 'laiad', lakka (lakja), vagi (vağa, vağä), om. vaja, os. vakja, magjass (ka majass, madjass), makja' (makka'), raguma, timä ragjo 'tema raiub'*.

18. PE-s ja Sm-s on muistne *tn* muutunud *nn*-ks: PE *linn*, (adra) *vannas*, Sm *linna, vannas*. LE-s on ses ühendis aga *t* (*δ* kaudu) vokaalistunud: *liin, voon (vuun) 'tall'*.

19. PE-s ja Sm-s on *ps* muutumatult püsinud: PE *laps, küpsenud, lüpsma, lüpsik, nepsä 'niiske', Sm lapsi, kypsynyt, lypsää, nepsää*. LE-s on aga *ps* muutunud *ts*-ks, *ds*-ks või *ss*-ks: *lats (laits), küdsänü, nüssä 'lüpsan', nüsmä (nüsmä), nüssik, nesse (<*nepsedä?)*.

20. Mõningad *ei*-d sisaldava esisilbiga sõnad PE-s (*hein, sein, teivas, seisma, reis, reig, seitse, neitsi, neid*) ja Sm-s (*heinä, seinä, seiväs, seisomaan, reisi, reikä, seitsemän, neitsyt, veitsi, neiti*) on LE-s esindatud kas *ai*-ga (*hain, sain, saivass, saisma, rais, raig*) või *äi*-ga (*säidse, näitsik, väits, näiu*). Mõningais sõnades vastab PE ja Sm *e*-le (*selg, lesk; selkä, leski*) LE-s *ä* (*sälg, läs'k*).

21. Abessiivi lõpp on PE-s *-ta* (= *tta: isata, häbemata*) ja Sm-s *-tta* (*isättä, häpeämättä, antamatta*), LE-s aga kagupoolseis murdeis *-lda'* või *-nda'*: *asalda' 'asjata', hambilda'*,

ilma nägemälda', a.sanda', hambinda purõ 'pureb ilma ham- masteta'.

22. Kõnes väga sagedasti esinevail kahel verbil *saama* ja *jääma* on *-da* infinitiivi vormid üksteisele väga lähedased PE-s (*saada, jääda*) ja Sm (*saada, jäädä*), kuna need aga LE-s kuulduvad *saia', jäiä'*.

23. PE ja Sm ühisjooni mõnede üksiksõnade häälikulises küljes: PE *isa* — Sm *isä* (LE-s aga *esä*), PE *mets* — Sm *metsä* (LE-s aga *mõts*), PE *ise* — Sm *itse* (LE-s aga *esi, es, eis*), PE *kirik* — Sm *kirkko* (LE-s aga *kerik*).

Lõunaeesti ja soome häälikulised ja morfoloogilised ühisjooned.

a. Esmajärgulise tähtsusega ühisjooned:

1. Sõnaalguline *h* on püsinud Sm-s (*herneet, hevoinen, hius, hüvä, heimo*) ja väga laialt ka LE-s (*herne', hopõn, hiussõ', hää, hõim*), kuna põhjaeestilises ühiskeeles seda harilikult ei hääldata. Selle LE ja Sm ühisjoone tähtsus kahaneb märksa aga seetõttu, et põhjaeestiline kirjakeel *h* tähte sõna algul siiski tarvitab ja kirja mõjul selle hääldamist võib vahel kuulda ka ühiskeeles.

2. LE-s ja Sm-s on järgsilpides *ä* ja *ü* muutumatult püsinud: LE *igävä', sündümä, väsüvä', hiitä', päivil, venünü', niidü',* Sm *ikävät, syntymään, väsyvät, heittää, päivällä, venynyt, niityt*. PE-s on aga *ä* muutunud *a*-ks ja *ü*-st kujunenud *i* või *u*: *igavad, sündima, väsivad, heita, päeval, veninud, niidud*.

3. LE-s, vähemalt selle kaguosas, ja Sm-s esineb järgsilpides ka *o*: LE *pallo, elo, talo, jano, illoßs, kirotä', kadonu'*, Sm *paljoin, elo, talo, iloinen, jano, kirjoittaa, katonut*. PE-s on aga *o* muutunud *u*-ks: *palju, janu, kadunud* jne.

4. Mitmuse osastava lõpp *-sid* esineb LE-s õige väikesel alal ja puudub Sm-s täiesti. Neis keeltes öeldakse: LE *töid, pessi, tallo* ehk *talla, patu, maiu, nimmi*, Sm *töitä, pesiä, taloja, patoja, majoja, nimiä*. PE-s on aga lühema pl. partitiivi kõrval ka *-sid*-lõpuline, mis eesti keelt õppivale soomlasele on võõras: *töösid, pesasid, talusid, padasid, nimesid*. Kuid ka LE on selle vormi veelgi lühema lõpposaga ja tüvekonsonandi piknemisega Sm-le vaevalt lähedasem.

5. Komparatiivi lõpp on LE-s *-mb*: *-mba-* ja Sm-s *-mpi*: *-mma-*: LE *suuremb* (*suurõmb*, kohati ka *suurõp*), gen. *suuremba, vägevämb*, gen. *vägevämbä*, Sm. *suurempi*, gen. *suuremman, väikevämpi*, gen. *väikevämmän*. PE-s on selle vormi tunnuseks aga *-m*: *-m-*: *suurem, -ma, vägevam*.

6. Nii LE-s (nimelt selle idapoolses osas) kui ka Sm-s on *i*-pluural üldtarvitusel: LE *puist, mihile, punatsiss, noit ajal, ilosih rõvih 'ilusais riideis', kõvuu nakluga' 'kõvade naeltega', lä'fs muihi külli, nooril poisal, vineläsil, Sm puista, miehille, punaisiksi, noilla ajoilla, venäläisillä, muihin kyliin.* PE-s on kõnekeeles *-i*-mitmus muidugi tuttav, kuid esineb ainult jädemena (*läks parsile, tuli marjult, jalust vigane, mõlemil, puis ja mais, servini täis, verisulil jne.*), kuna üldvormina on tarvitusel *d*-pluural: *puudest, meestele, punasteks, nendel aegadel, kõvade naeltega, muude(sse) küladesse, venelastel*, mis seda keelt õppivale soomlasele on võõras.

7. Painduvail verbitüvedel on LE-s ja Sm-s oleviku ainsuse ja mitmuse 3. pööre tugeval astmel (LE *and, luge, taht, andva', lugeva', tahtva'*, Sm *antaa, lukee, tahtoo, antavat, lukevat, tahtovat*), PE-s aga nõrgal (*annab, loeb, tahab, annavad, loevad, tahavad*).

8. LE-s ja Sm-s esineb *i*-tunnuslik imperfekt üldvormina (LE *ma kuuli, me aime, sa kirudi, timä ka'nd, nimä võtiva', tima kõnõl'*, Sm *kuulin, ajoimme, kirjoitit, kantoit, ottivat*), PE-s on selleks aga *-si*-tunnuslik minevik (*kuulsin, ajasime, kirjutasid, kandis, võtsid, kõnelesid*).

9. LE-s ja Sm-s esineb preesensi eeskujul ka imperfekti (ja konditsionaali) mitmuse 3. pöörde lõpus *-va-*, kuna see PE-s aga valdavas enamikus murdeis ja ühiskeeles puudub: LE *saiva', tulliva', kasviva', kõnõliva', tahtsõva'*, Sm *saivat, tulivat, kasvoivat, tahtoivat*, PE-s aga *said, tulid, kasvasid, tahtsid*.

b. Teisejärgulise tähtsusega ühisjooned:

10. LE-s ja Sm-s on *t* püsinud teatavais verbitüvedes (LE *katõtu', ütelnu', matõti, kütetäss, mõtõlgu, jätedi, kuigi võeti*; Sm *katettu, otettakoon, jätettiin, jutelnut, sytyttää*), PE-s on see *t* aga üldisemalt kadunud: *kaetud, õelnud, maeti, köetakse, mõelgu, jäeti, süütab*.

11. LE-s on *-sse* illatiivi lõpuna peaaegu tundmatu (esineb ainult mõnes murdes) ja Sm-s täiesti tundmatu; LE *küllä, ellu, tallu, majja (maia), tüllü, pessä, hättä, porri, tarrõ, kivvi, lummõ, pl. külli*, Sm *kylään, taloon, majaan, pesään, kiveen, lumeen, kyliin*. PE-s on aga lühikese illatiivi kõrval kõige üldisemalt tarvitusel *-sse*-lõpuline (järgnevais sõnus ainuliselt): *külasse, talusse, majasse, tülisse, pesasse, (h)ädasse, porisse, kivisse, küladesse*.

12. Teatav liik 2-silbilisi lühiväntelisi verbaaltüvesid esineb LE-s ja Sm-s infinitiivis *-da-lõputa*: LE *aia'*, *ellä'*, *lukõ'*, *ronni'*, *pitä'*, *kõhhi'*, Sm *ajaa*, *elää*, *lukea*, *pitää*. PE-s on need aga *-da-lõpulised*: *ajada*, *elada*, *lugeda*, *ronida*, *pidada*, *kõhida*. Muude oma häälikjoonte tõttu on aga LE keelendid Sm-le vaevalt lähemad kui PE omad.

13. Passiivi partitsiibi mineviku vormi lõpp on LE-s *-tu*, *-du* (kohati ka *-t*, *-d*) ja Sm-s *ttu*, *tu*: LE *saadu*, *tuldu*, *ummõldu*, *aetu*, *tõmmatu*, *matetu*, *pantu*, Sm *saatu*, *tultu*, *om-meltu*, *ajettu*, *temmattu*. PE-s on see lõpp aga *-tud*, *-dud*: *saadud*, *õmmeldud*, *tõmmatud*, *maetud*.

14. LE-s (ainult kaguosades) ja Sm-s esineb verbisuffiks *ht*: LE *nimä imehtelnüvä'*, *kupahtass*, *ei mälehtä'*, *unõhtõdass*, *misa saisahiti'*? *läpähtämmä*, Sm *ihmehtiä*, *märehtiä* 'mälet-seda', *unohjetaan*, *läkähtyä*. PE-s on aga *ht* muutunud *t*-ks või *st*-ks: *nemad ime(s)tlevad*, *kupatab*, *ei mäleta*, *unustak-se*, *mis sa seisatasid?* *läpastama*.

C. Kolmandajärgulised ühisjooned:

15. LE-s on järgsilpides *kk*, *tt* lühenenud *g*, *d*-ks, Sm-s (üksik-) *k*, *t*-ks (= ligikaudu meie *g*, *d*), kui järgmine silp on kinnine: LE *kanarbigust*, *ma avida*, *kirõda*, *karada*, *raamadud*, Sm *kanervikosta*, *minä avitan*, *kirjoitan*, *karata*, *raamatut*. PE-s on aga *kk*, *tt* (kirjutatud *k*, *t*-ga) püsinud: *kanarbigud*, *ma aitan*, *kirjutan*, *karata*, *raamatud*.

16. Konsonant *k* nõrga astme vaste *j* on *r* ja *l* järelt kadunud LE-s ja mõnes sõnas ka Sm-s: LE (*här*g:) *härä*, *märäst* 'märjaks', *nälätse'*, *sülädä'*, *jäle'*, *säläh*, Sm *härän*, *märäksi*, (*nälkä*:) *nälässä*, *selässä*. PE-s (ja osalt ka Sm-s) on see *j* aga püsinud (laialt ka *lj > ll*): PE *särjed*, *kärjest*, *härja*, *märjaks*, *näljased*, *süljata*, *jäljed*, *seljas* (Sm *särjet*, *jäljet*).

17. Teatavil 3-silbilistel tüvedel esineb LE-s ja Sm-s lõppsilp *-ja*, PE-s aga *-ka(s)*: LE (*katai*:) *kadaja'*, *pedäjäl*, *jalaja'*, Sm *katajat*, *petäjällä*, *pihlaja'* (kuid: *jalavat*, *kajava*); PE *kadakad*, *pihlakal*, *jalakad*, *kajakas*.

18. Konsonantühendis *rs* on *s* LE-s ja Sm-s püsinud lühidana: LE *vars* (loe: *vařs*), *pars*, (*h*)*irs*, (*hobõsõ*) *vars* (loe *vařs*), *põrsad*, Sm *varsi*, *parsi*, *hirs*, *varsa*, *porsaat*. PE-s on aga murrete enamikus (ja ühiskeeleski valdaval määral, mis osaliselt on kajastunud ka kirjakeeles: *varssa*, *põrssid*) *s* pikenenud tugevas astmes: *varss*, *parss*, *kõrss*, *õrss*, *varssadel*, *põrssid*.

19. Esimese silbi diftongite järglülid *i* ja *u*, *ü* on *h* eel LE kaguosades (vähemalt tugevas astmes) ja Sm-s püsinud: LE *laih-liha* 'tailiha', *kaih*, *mäih* gen. *mäihä* 'mähk', *vaih-hõl* 'vahel', *kauh* gen. *kauha* 'vähinatt', *jauha jauha* (loe *jauha jauha*) 'jahva(ta)n jahu', *kiuh*, *jõuh* (*jeuh*) pl. *jõhvõ* (*jeh-võ*) 'jõhv, jõhved', *rärt löüheless* 'rätt lehvib', Sm *laiha*, *kaiho*, *mäihä*, *kauha* 's. Kelle', *jauhatan jauhoa*, *jouhi*, *leyhyä*. PE-s on siin aga need häälikud nihkunud teise silbi algusesse ja muutunud (*i* > *j*, *u*, *ü* > *v*): *lahja*, *kahju*, *kahv*, *jahvatan*, *jõhv*, *kihv*, *lehvib*.

20. LE-s (peamiselt kagupoolseis murretes) ja Sm-s on *n*, *l* ja *r* järel häälik *h* püsinud: LE *kahr*, *tahr*, *võhl*, *nühr*, *pahr*, setus *üte vahnu* 'ühevanused', *tehnämmä* 'tänama', Sm *karhu*, *tarha*, *velho*, *vanha*. PE-s on aga *h* siit kadunud: *karu*, *tara*, *võlu*, *nüri*, *vana*, *tänama*.

21. Konsonantide *v*, *r* ja *n* eel ja teatud muilgi tingimustel on diftongi järglülid *i* LE-s alal hoidunud (LE *laiv*, *päiv*, *taivass*, *air*, *lain*, *vain*, *aig*, *aid*, *kaibama*, *haigutada*, *poig*, Sm *laiva*, *päivä*, *taivas*, *airo*, *laina*, *vaino*, *aika*, *aita*, *kaivata*, *poika*), kuna see PE-s on aga üldisemalt muutunud *e*-ks: *laev*, *taevas*, *aer*, *laen*, *aeg*, *kaebama* jne.

22. Diftongite järglülid *ü* on LE-s ja Sm-s püsinud (LE *täüs*, *kööüds*, *lööüdmä*, Sm *täysi*, *köysi*, *löytää*), PE-s aga muutunud *i*-ks: *töis*, *köis*, *leidma*.

23. Pikk vokaal on *h* eel LE-s (kaguosades ja vähemalt siis, kui järgmine silp on lahtine) ja Sm-s püsinud: LE *suuhu* (*suhhõ*) 'suhu', *riiht sõkma* 'reht tallama', *neid miuhi* (: *mehe*'), *haah* 'eiderpart', *ruuh* 'arstirohi', *tulõ maaha!*, Sm *suuhun*, *riihtä*, *miehiä*, *ruohi*, *maahan*. PE-s on siin sündinud aga vokaali lühenemine: *suhu*, *reht tallama*, *mehi*, *rohi*, *maha*.

24. LE-s ja Sm-s on *e* püsinud *r*-i eel: LE *perä*, *heräf*, *peridä* (*perri*), *esieräline*, Sm *perä*, *herätti*, *periä*. PE-s on *e* sel tingimusel aga teatavais sõnus muutunud *ä*-ks: *pära*, *äratas*, *pärida*, *iseäranis*.

25. Sm-s kaasrõhulises silbis alalhoidunud diftongi järelkomponent *i* (*mehiläinen*, p. pl. *mehiläisiä*, *venäläiset*, *venäläisiä*) on LE (ja ka PE) idapoolseis murdeis püsinud, kuigi ainult pluurali partitiivis: (*mehiläne*:) *mehiläisi*, (*veneläse*'), *vinläse*:) *veneläisi* (*vinläisi*), *varbläisi*. PE murrete valdavas osas on siit *i* aga kadunud (*mesiläsi*, *veneläsi*, *varbläsi*).

26. Lõpuks mõningaid LE ja Sm ühisjooni üksiksõnade häälikulises küljes: LE *nõsema*, *nõstma* — Sm *nouse-*, *nosta-* (PE-s aga *tõusma*, *tõstma*), LE *lapjo* (*lapju*, ka *lapi*) — Sm

lapio (PE-s *labidas*), LE *mehiläne* — Sm *mehiläinen* (PE-s aga *mesilane*), LE *pää pääl* — Sm *pään päällä* (PE-s aga *pea peal*).

3.

Põhjaeesti ja lõunaeesti sõnavara tähtsamaid erinevusi soome sõnavaraga võrdlemisel saame järgneva pildi:

a) Põhjaeesti ja soome ühissõnad, mille tähenduslikud vasted lõunaeestis on etümololoogiliselt erinevad.

1. Looduslike kude mõistete alal:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>höyry</i>	<i>aur</i>	<i>toss</i>
<i>rae</i>	<i>rahe</i>	<i>räüss</i>
<i>nummi</i> ¹⁾	<i>nõmm</i>	<i>palu, palo</i>
<i>kallas</i> ²⁾	<i>kallas</i> ³⁾	<i>perv</i> ³⁾
<i>pensas</i>	<i>põõsas</i>	<i>puhm(as)</i>
<i>käpy</i>	<i>käbi</i>	<i>kukk</i>
<i>kauna</i> ⁴⁾	<i>kaun</i>	<i>kõder</i>
<i>ohra</i>	<i>oder</i>	<i>kesv, kesu, kesev</i>
<i>siestaret</i> ⁵⁾	<i>sõstrad</i>	<i>hõrakõ', arakmarja; sitike'</i>
<i>terho</i>	<i>tõru</i>	<i>tõhv</i>
<i>taula</i>	<i>tael</i>	<i>pess</i>
<i>jäärä, pässi</i>	<i>jäär, päss</i>	<i>sõnn, päri</i>
<i>koira</i>	<i>koer</i>	<i>peni, pini</i> ⁶⁾
<i>mäyrä</i>	<i>määr (mäger)</i>	<i>kähr (ka mäger)</i>
<i>saarva</i>	<i>saarmas</i>	<i>udrass (ka saarva, saaram)</i>
<i>kukko</i>	<i>kukk</i>	<i>kikass</i>
<i>lintu</i>	<i>lind</i>	<i>tsirk</i>
<i>saivaret</i>	<i>saerded</i>	<i>tingu'</i>
<i>koi</i>	<i>koi</i>	<i>kari, kahri (ka koi)</i>
<i>kuola</i>	<i>kool, -a (ka ila)</i>	<i>äisk, häüss</i>
<i>syli</i> ⁷⁾	<i>süli</i>	<i>üsk</i>
<i>kahmalo</i>	<i>kamal</i>	<i>ruhmik, ruhim</i>
<i>peukalo</i>	<i>pöial</i>	<i>päkk, päss</i>
<i>marraskesi</i>	<i>maraski</i>	<i>nilge nahk, nilben n., nilgine n.</i>

1) *Sõna palo* esineb tähenduses 'tuli, põlemine'.

2) Tähenduses 'viltu, kallaspoolik'.

3) Tähenduses 'rand'.

4) Tähendus on siiski 'agan, kõlu'.

5) Tähendus on 'must sõstar' (*viinimarja* 'punane s.').

6) Tähendus 'koerakutsikas'.

7) Sm. *yskä* tähendab 'köha'.

2. Esemelise kultuuri alalt:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>kätkyt</i>	<i>kätki</i>	<i>häll</i>
<i>liesi</i>	<i>lee (ka kolle)</i>	<i>kolle</i>
<i>ikkuna, akkuna</i>	<i>aken</i>	<i>paja (ka akõn)</i>
<i>kangaspuut, tellit</i>	<i>kangaspuud, kanga- teljed</i>	<i>peepe' (ka tele, telli)</i>
<i>kappa</i>	<i>kapp, -a</i>	<i>käsik, käsk</i>
<i>mäntä</i> ¹⁾	<i>mänd, -a</i> ¹⁾	<i>pöörüss</i> ¹⁾
<i>ränget</i>	<i>rangid</i>	<i>taossõ'</i>
<i>vartta</i>	<i>vart</i>	<i>koot, kōt'</i>
<i>teräs</i>	<i>teras</i>	<i>mürk, -ii</i>
<i>paula (ka nauha)</i>	<i>pael</i>	<i>kabel</i>
<i>tasku</i>	<i>tasku</i>	<i>karman</i>
<i>hanko</i>	<i>hang, -u</i>	<i>vigel</i>
<i>taikina (ka tahdas)</i>	<i>taigen, tainas</i>	<i>kohetuss, tahass</i>

3. Substantiivseid sõnu muilt mõistealadelt:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>lauvantai</i>	<i>laupäev</i>	<i>poolpüha, põl'pühä, põl'ba</i>
<i>halme</i>	<i>ale</i>	<i>sõõrd, saat</i>
<i>vako</i>	<i>vagu</i>	<i>virgess, viirguss</i>
<i>maantie</i>	<i>maantee</i>	<i>suurtee, särentē</i>

4. Omaduste nimetusi:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>vasen</i>	<i>vasak (ka pahem)</i>	<i>kura</i>
<i>terävä</i>	<i>terav (ka vahe)</i>	<i>vaiib, -a (ka terräv)</i>
<i>punainen</i>	<i>punane</i>	<i>verrev, verev</i>
<i>märkä</i>	<i>märg</i>	<i>like, hämm</i>

5. Tegevusnimetusi:

Soomes:	Põhjaeestis:	Lõunaeestis:
<i>jaksaa</i>	<i>jaksama (ka suut- ma, jõudma)</i>	<i>sutma</i>
<i>pestä</i>	<i>pesema</i>	<i>mõskma</i>

b) Lõunaeesti ja soome ühissõnad, mille tähenduslikud vasted põhjaeestis on etümoloogiliselt erinevad:

¹⁾ Tähenduses 'Quirl'.

1. Looduslikkude mõistete alalt:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>Jähde</i>	<i>läte</i>	<i>allikas</i>
<i>savu</i>	<i>sau (ka suits)</i>	<i>suits</i>
<i>koivo</i>	<i>kõiv</i>	<i>kask</i>
<i>juovukat</i>	<i>joovika', jooška'</i>	<i>sinikad</i>
<i>susi</i>	<i>susi</i>	<i>hunt</i>
<i>majava</i>	<i>majaja(s)</i>	<i>kobras</i>
<i>vuona</i>	<i>voon(ake), vuun</i>	<i>tall</i>
<i>sisas, sisava (ka sa- takieli)</i>	<i>sisask</i>	<i>ööbik</i>
<i>tävy (ka keuhko)</i>	<i>täü (ka kops)</i>	<i>kops</i>
<i>veli</i>	<i>veli</i>	<i>vend</i>
<i>sisar</i>	<i>sõsar</i>	<i>õde (kohati ka sõ- sar, sõhar)</i>
<i>morsian</i>	<i>mõrsja</i>	<i>pruut</i>

2. Esemelise kultuuri alalt:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>veitsi</i>	<i>väits</i>	<i>nuga</i>
<i>vasara</i>	<i>vassar</i>	<i>haamer (ka vasar)</i>
<i>ruuhi</i>	<i>ruhi, ruuh</i>	<i>küna</i>

3. Substantiivseid sõnu muilt mõistealadelt:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>häät</i>	<i>hähä', ähjä' (ka pulma', saaja')</i>	<i>pulmad (ka sajad)</i>
<i>ristiäiset</i>	<i>ristse', ristjatse</i>	<i>varrud (ka joodud)</i>
<i>peijaiset¹⁾</i>	<i>peie</i>	<i>matused</i>
<i>suurimat</i>	<i>suurma'</i>	<i>tangud</i>
<i>lipeä</i>	<i>lipe</i>	<i>leelis, leheline</i>

4. Omaduste nimetusi:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>lämmän</i>	<i>lämmi, lämi</i>	<i>soe</i>
<i>ahdas²⁾</i>	<i>ahtakõ(nõ)</i>	<i>kitsas</i>

5. Tegevuste nimetusi:

Soomes:	Lõunaeestis:	Põhjaeestis:
<i>haukata</i>	<i>haukama</i>	<i>hammustama</i>
<i>kuolla</i>	<i>koolma (kuulma)</i>	<i>surema</i>

1) Matusesööming, matusepidu.

2) Soomes ka *kitsas* 'kitsi'.

hyytyä	hüübümä	tarduma, tarretama; hanguma (kohati ka hüüdima)
itkeä	ikma	nutma (ida pool ka itkema)

4.

Ülalesitatus eraldasime siis põhjaeesti ja soome häälikulisi ja morfoloogilisi ühisjooni 23 punkti, neist esmajärgulisi 7, teisejärgulisi 9, kolmandajärgulisi 7. Lõunaeestil ja soomel leidsime ühiseid jooni karva rohkem, 26 punkti (esmajärgulisi 9, teisejärgulisi 5, kolmandajärgulisi 12). Et nende ühisjoonte sisulist külge, väärtust on raske võrrelda täpsamalt (teataval määral hõlbustab seda vahest ülalesitatud jaotus kolme liiki) ja tõenäolisena paistab, et viimased on eesti keelt õppivale soomlasele vähema kaaluga kui esimesed, tohiksime küll arvata, et häälikuliselt ja vormiõppeliselt pole lõunaeesti murre soomele mitte lähem põhjaeestist. Küsimusse tulevast sõnavara räst aga kinnistasime põhjaeesti ja soome ühisjooni 47 ja lõunaeesti ja soome ühisjooni vähem, nimelt 26. Nii oleks siis PE ja LE sõnavaraliste erinevuste suhtes põhjaeesti soomele märgatavalt lähem kui lõunaeesti. Kuid vaevalt küll mõjub nende paarikümne, olgugi tähtsa ja harilikult tarvitatava PE ja Sm ühissõna ülekaal soomlasele kuigi tunduva hõlbustusega LE murde omandamisel. Nõnda siis jõuaksime tulemusele, et puudub objektiivne alus väitel, et tartu-võrumurre oleks soome keelele lähedasem tallinna murdest.

Kui aga ligemalt vaadelda põhjapoolse murde üksikuid alamurrakuid, on leida soomele veel lähedamaid sugulusidemeid. Kõige pealt n. n. kirdemurrakud, Jõeleftme idapoolsete rannaküladega alates, kord kitsama, paarikilomeetrilise, kord laiema, mõnekümne-kilomeetrilise rannaribana, ja Narva jõe läänekalda küladega lõpetades, kubisevad osalt algupärase- maist; osalt hilisemaist soomelistest keelendeist niivõrt, et neid murrakuid väga hästi võiks pidada Soome omiks, vahest mitte vähemal määral kui näit. soome edelamurdeid, Hanko ja Pori vahelisel rannikul. Siit leiame häälikulisi soomepärasusi nagu *k*, *p*, *t*¹) alalhoid vähemalt intervokaalselt, pearõhulise lühikese silbi järel (*raba*, *madu*, *sigudelle* 'sigadele', illatiivis kahenemata: *vede* 'vette', *ligo* 'likku'), 2. ja 3. pikkusvälte samasus, palatalisatsiooni puudumine, muistsete *yl* ja *yr* ühendite esindus *ul*, *ur*-ga (*kaula* 'kael', *siulad* 'sõelad', *naurama*

'naerma'), kohati kaksikalghäälikute lühenemine teatud tingimustel (*kukko* 'kukk': *kugod*, *kodi sobis*¹⁾ 'koti sopis', *aragad*, *mustiged*, *piesastigus*, *ubudan* 'uputan'), ηη esinemine nõrgas astmes (*kaηas*, *laηad*; nõnda ka saartel), kohati n püsi s-i eel (*küns*, *läns*, *mantsigad*), mm esinemine pluurali 1. pöördes (*tiemma* 'teeme', *kuivatamma*, *parandammo*, *lobedimmo*), sise- ja lõppkao puudumisi (*tundemattu*, *uudine*, *sõaaigane*, *oidama*; *paksu karva*, *pitkä riugu* 'pikk ritv', *savermo* 'saarmas', *umala*) jne. Soomelisi jooni ei puudu siin ka vormiõppelisel alal: partitiivis lõpp-d puudumine 3-silbilistel sõnadel (sg. *tieb viguri*, pl. *vareksi*), i-pluurali üldisem tarvitamine (*tümi* 'pehmete', gen. *oravi*, *mehil ja naisil*, *kuorist* 'koortest', *pimedis päivis*), ilma lõpp -b-ta preesensi sg. 3. pööre (*lähtö* 'läheb', *etsi* 'otsib'), ilma lõpp -kse-ta pass. prees. (*saada*, *üöllä* 'öeldakse', *parandetta*), infinitiivid nagu *pidä* 'pidada', *vala*, aktiivi mineviku partitsiibi käänamine (*saanud*: *nie eväd saaned*, *kahvatane näoga*) jne. Eriti rohkesti aga kuulduv siin soomelisi sugemeid leksikaalsel alal, mis osalt on kahtlemata vanu ühisjooni, suurelt osalt aga ka uuemaid laensõnu: *ame* 'seelik', *ihad* 'varrukad', *kaislad* 'kõrkjad', *kimbur* 'tilgastanud', *kiur(u)* 'lõoke', *kühkilaine* (-läne) 'meigas', *lahjad* 'veimed', *lesemed* 'kliid', *lömu ~ lemu* 'leitse', *lõömin ~ liemina ~ lõöme vill* 'tallevill', *lõörük ~ lierikene* 'vihmuss', *muuramed* 'soomurakad, kaarlad', *palg(o)* 'kaun', *pard* 'habe', *pelästuma ~ põlästämä* 'kartma', *riug(u)* 'ritv', *säie* 'linasööre', *taebuma* 'painduma', *tahu* 'poole, sihis', *tühkäliha* 'tailiha', *uigamed* 'rannaluidete vahelised loigud', *vaabugad* 'vaarmarjad', *äkk(i)* 'kanatool, kuut' jt. Kõige ohtramat leidub neid Viru-Nigulas ja Vaivaras, aga ka Kuusalu neemedel.

Mitmeil neist soomeilmelistest sõnadest ulatub esinemisala mööda Peipsi järve kaldaid lõuna poole — Iisakusse, Tor-masse ja Kodaveresegi (*ong*, *ongas* 'vana mänd', *ork* 'külm-tõbi', *sokk* 'soo-kask', *uudi* 'voodi üleriie, eesriie', *valdvesi* 'lahtine vesi' jne.) või edela sihis Lääne-Virumaale, Loode-Tartumaale ja kaugemalegi (*erk* 'kodupoolis'²⁾, *kadal* 'hädine, vilets', *kummitus* 'tont, viirastus', *oistuma* 'sulama', *ree-nama* 'mustama', *säästma* 'kokku hoidma', *viratu* 'halb, kõlb-matu [inimesest]' jne.).

Pilku veel edasi põhjaeesti keskmurretele pöördes leiame

1) Need *k*, *p*, *t* on pisut tugevamad kui eesti *g*, *b*, *d* ja on näidetes märgitud lihavalt trükitud *g*, *b*, *d*-ga.

2) Selle sõna puhteestilise vaste mujal murdeis on *örk*.

siitki jooni, mis on soome keele omile paralleelse, osalt vahest samadest eeldustest tingitud arenemise tulemusi, nõnda Harjumaal *dr* (<*zdr*) ühendi esindus (*ohr* 'oder', *kehrama* 'ketrama'), *õ*, *õ* ja *z* diftongistumine Harjus, Järvas, Virus ja kohati mujalgi (*tuoma*, *vüö*, *siened*), sõnatähenduslikke seiku nagu (*h*)*alb* 'odav' jne. jne. Ja peamiselt sõnavaras, vähemini ka häälikulisel ja vormiõppelisel alal leiame soomega ühiseid jooni veelgi kaugemal — läänes. Nimetaksime siin Läänemaa, Põhja-Pärnumaa, Põhja-Viljandimaa (*obusel pea*) *kenus* 'kõrgelt kõveras', Läänem. *pakutama* 'sundima', *põimima* 'valima', *kebja* 'kerge', (marja, sõstra, pähkli) *rübal* 'kobar', *ründama*, 'tormama, jooksuma', *uhkama* 'ähvardama (sarvedega)', *naper* 'hakkaja, näbe, töökas'; Risti *sana* 'sõna', *mois*, *kova*, Hiiu *menema*, *muistma*, *lüpsta* 'lüps-takse', *hoone* 'kamber', *hiljuti* 'vaikselt', *att* g. *atu* 'muistne villane peakate talvel', *kautu* 'kaudu', Muhus *aha* (*tuut*) gen. *ahava* 'kevadene tuul', *sakku maksma* (vist uuem laen, mere-meeste keele kaudu) 'trahvi m.', *äkkama* 'märkama (äkitselt)', Saaremaa *lahve meri* 'lahtine, ava m.', (vrd. sm. *lauhea*), *aakrik* 'merelt randa aetud vara, laevarisu' (vrd. sm. *haaksirikko*, 'laevrikk, laevahukk, Havarie') jmm.

Kõigi nende põhjaesti üksikmurrakute soomeilmeliste sugemete ajaloolise väärtuse üksikasjalikum valgustus ja kindlaksmäärang oleks muidugi meie murdeuurimise üheks lähemaks ülesandeks.

Albert Saareste.

Kirjanduslik ülevaade.

Juhani Aho: *Kas mäletad* —? Lilli kevadiselt niidult. Soome keelest tõlkinud August Palm. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1930. 304 lk. Hind 3 krooni.

Soome sõnakunsti suurmeistri Juhani Aho tõhusamad teosed on leidnud peaaegu eranditult tee eesti tõlkesse. Vaatlusele-võetav memuaar-romaan „Kas mäletad —?“ on selle sõnameistri viimne teos, ilmunud kümme aastat enne eesti sõnastusse jõudmist (oktoobris 1920). Ning see on ka viimane (võib-olla viimnegi) Aho rünnak üle lahe lõunasse — seekord noore tõlkemeistri August Palm'i harda sule saatel.

Mälestusraamatu „Kas mäletad —?“ teemastikuks on „mälestuste rännuteelt“ kogutud kimp ilusamaid mälestuslilli, kogutud enne üksi, siis sõbratariga. See on romantiline põgenemine „ilgest“ olevikust „helgesse“ minevikku, mälestiste müüdistunud valgusse, noorpõlve kuldse Kungla teedele, sest olevikus „kõik aina halveneb: olud, inimesed, ei ausust, ei õigust, ei vagadust ega tõde — mis mina siin enam teen?“ (lk. 17). Need on õnnehetkede taastuslehed reaalelu

kurval raamistikul: autor on kaotanud vabadussõtta oma pojad ja kannud kalmu armsa elukaaslase. Siin on elutarga kirjamehe optimistliku elutunnetuse idealistlik süntees, mis peab tooma lohutust nukrale südamele ajal, mil on pettunud — „omakseist, oma rahvast, niihästi punaseist kui valgeist, kõigist kõrgemaist ideaalidest“ (lk. 21). Siin on siira rahuarmastava südame viimsed pakitsused suvi-soojalt sõnastatud.

Teemastikulise ainese sündmustikuks rakendusel ei jälgi Juhani Aho osundatavas teoses täiesti põhjuselis-ajalist printsiipi. Päeva-raamatulaadilise kompositsiooni tõttu on autor pidanud enam silmas motiivide ajalist seost, kuna põhjuslik side on nõrgem. Ning on tõestatud, et „Kas mäletad —?“ on suurelt osalt autori elu ajaraamat. Selle elukroonika ekspositsioon on rajatud armsa elukaaslase matusetalutuse mälestisele. Tõkendusliku sündmustiku käigus võime märkida üksikuid olulisemaid osiseid, nagu: lapseõlv; esimesed armastused — Taato tädi, punane tüdruk kirikumõisa rannal, sinivalge lauljatar j. t. — kõik autori armastuse sümbolkuju („sina“) eelkäijad; siis veel üks järk: astub tegevusse „tema“. Ta tuleb kui lummutis, läheb, siis tuleb jälle, jääbki, sulatades tagatalve jää. Kuid sellega juba katkebki mälestiste kude; lahendus on kõigiti õnnelik: autor ju hoolitseb eriti, et ei koguneks kevadelilled kimpu kuidagi kurba, „sest see ei kuulu siia“.

Olgugi et peale mainitud mina-sina isiku kohtame teoses teisigi tegelasi, ei ole ometi ses meeleolu-reastikus kunstikavatsuslikku võitluspinget. Siin on ainult õnneootuse ning -lootuse, usu, unustuse ja armastuse huviasmikud, mis kisuvad lugejat oma kauniduste kõrgusile. See on põhjalaste vaiksete tundmuspakitsuste avar päikesemaa, kuhu elukirgede äike saadab harva oma surmava noole.

Aho päevaraamatulise minaromaani esitegelaseks on mina (mees) ja kaastegelaseks naise sümbolkuju (sina). Sündmustiku peakandja — mina on (mälestiste lõpposastikus) üliõpilane-põllumees Soome salude tagamail. Ta on külakultuuri kandja — rahvakooli juhatause esimees, kui saabub sinna südamaile sõbratar, kes ju ennem oli „kõndinud risti üle minu tee“. Kaastegelane (naine) astub tegevustandrile $\frac{2}{3}$ sündmustiku möödudes, ometi on ta elanud kaasa eelmistele mehe ilu- ja murepäevadele, ta on hea haldjanna olnud kõikjal ühes mehega, sest: „Igaühel peab olema keegi, kes teda ja keda tema armastab, Solvejg!“ Too minategelase tulev elukaaslane, tema Solvejg on idealiseeritud armastuse võrdkuju. Ta on kallite-kallim, kelle jalaastumiste kahin juba toob tuppä päikese, mis sulatab otsekohe tagatalve lume. Elukutselt on ta õpetaja, on rahvavalgustaja selle sõna õilsamas mõttes. Ja ta „paleuseks“ on härrastalupoeg, peategelane — kehastatud pilt „isamaa lootusest“ — kodukootud kuues üliõpilane.

Kõrvaltegelaste kogust peale armsaima „eelkäijate“ paistab silma heasoovliku ema kuju, ent minategelaste karakteristikale lisahuvi pakub võrratult elutarga Kotionu karakteristik. Selle romantiliselt idealiseeritud eluprohveti kõnelus saunaleilis ja aidakünnisel väljendab autori usundlikke tõdemeid. Ja kui julgustavalt rahustav ning lohutav on hõllandustes hõõguvale südamele selle selgeltnägija, ennustaja ning mõistja, ihu ja hinge ravitseja ning häälestaja vestlus aidakünnisel põhjamaa suveöö valguses.

„ — Tahtsin öelda selle äsjase kõneluse kohta veel, algas ta kohe —, et võib ju loota ja peabki lootma — aga kui juhtuks nii, et lootus ei lähe täide, siis peab oskama elada ka selleta.“ Ja edasi:

„— Võib juhtuda, et sa ei kohta teda enam ja tema ehk ei tule sinu omaks sel kombel, kui oled lootnud, aga ära sellest hooli, ega ta sind siiski jäta.“ —

„Tema läks, aga nägemus ei kadunud ega kao, sina rändad ja tuled teist korda ja kui mitu korda tahes sesse pühasse paika ja alati arvad teda säääl nägevat, ja sul on siis ükskõik, kas on teda säääl või pole, sest ta on säääl ometi.“ Ning veel:

„Luuleta sina enesele temast igavene armastus. Nii nagu mina sellest lillest, mis ta mulle andis. Ära hülga armastust, mis sul on tema kohta, ega ära püüa sellest vabaneda, kuigi sul tulekski elada temast lahus. See on küll veel raske sinu eas.“ Ja viimaks:

„Ja kunas on armastus tõeks saanud nii, et oleks annud kõik, mida on lubanud? Küsi kellelt tahes, kes on saanud seda rohkem kui mina ja sina? Ja vaata, mis selle kohta seisab kirjutatud. Armastus läheb tõeks ainult sellele, kes seda ei ole kätte saanud, vaid paljalt kujutelnud“ (lk. 231—235).

Selline armastusefilosoof on see elu „katsesarvedega“ varustatud Kotionu.

Selles raamistatud lüüriliste intermezzodega kroonikalises subjektiivses minaeeposes on motiivide süstematiseerimisel karakteristikaiks loomulikke eeldusi otsesel karakteristikal, kuna kaudne (teokaudne) karakteristika mälestusuneluste tulvusel jääb tagaplaanile.

Stiililaadilt osutavad kõnesoleva Juhani Aho „Kas mäletad —?“ leheküljed kauneimat uusromantilist laastuluulet. Need stiilsed pävikuna peetud ning autori heale haldjale — armsaimale aadressitud meditatsioonid on meie lugejale kättesaadavad tänu tõlkeharastajale August Palm'ile. Enne tähendatud tõlkijat on meil terve rida Aho tõlkemeistreid (J. Aavik, A. Anni, V. Ridala, G. Suits, F. Tuglas, K. Vanik j. t.). Nüüd on soome tõlkijate salk suurenenud uue Aho tõlkijaga, kes oma tööd nimetab tagasihoidlikult „õpiku tööks“. Tõlkija on teadlik Aho tööde tõlkimise raskusist. Aga ta on püüdnud võita neid kannatlikult ning hoolikalt. Ta on võtnud oma tõlkelooringut tarviliku tõsisusega ning hardusega. Ning tulemused on tähelepandavalt hinnatavad. Muide olgu küll märgendatud, et oleksime soovinud mõne üksiku Aho hüpotaktilise lauseehituse parataktilisemat tõlkerakendust (näit. lk. 164 jj.) ja mõne vahest asjatu fennismi vältimist, nagu näit. lk. 202 esineva sünekdohh-kujundilise „kassapää“ (täh. tütarlaps, neiu) eestipärasemat interpretatsiooni. Poeetiline kujund ses sõnapaarist takistab isegi teataval määral mõtteselgust, nii et soomepärase „kassa“ (pats, palmik) jääb sugukeele mittetundjale küsitavaks luuleväärtuseks. Ent hoolimata neist pisimärgendeist pole hr. Palm'i töö ometi mitte ainult „õpiku“, vaid tõlkelooringu kutsutud harrastaja kiiduhinnet nõudlev töö. Seda kinnitavad ka tõlkija saatesõnad ja lisamärkimik teose lõpul.

Resümeeerides võime kinnitada, et vana kirjatarga „pärandiloendi“, tema „kalleima omanduse — mälestiste“ eesti keelde sõnastus on suur luulekirjanduslik saavutis. See kingitus autori ilusaimale ning parimale haldjale on kingitus meile kõigile; need „lilled kevadiselt niidult“ on tänapäeva askelduste elutolmus värskendavaks vahemaaks, vaimseks oasiks — vanale kui noorele. Need suvisooja südame sügavad elutundehelinad äratavad alati inimese hinges üllamaid tundeakorde.

A. Vaigla.

Géza Lampérth ja László Bárány: Petöfi Seltsi pidulik istung Egeris 27. aprillil 1930. a.

Suure ungari luuletaja Petöfi sünnipäeva puhul¹⁾ on Petöfi Seltsi ning Gárdonyi Seltsi väljaandel ja kummagi seltsi peasekretäride Lampérth'i ning Bárány'i toimetusel ilmunud ülalmainitud koguteos. Oma võrdlemisi mitmekesise sisuga suudab see piiratud mahuga teos (98 lk.) pakkuda küllalt huvitavat eestlaselegi. Sissejuhatavate pidukõnede kõrval kummagi seltsi esimehelt leidub siin teaduslikke kirjutisi, luuletisi ja teisi ilukirjanduslikke palasid jututise ning draama vormis, Menyhért Kiss'i „Ungari meie-isa“ jm.

Eestlase tähelepanu äratav tundud hõimutegelase Aladár Bán'i artikkel „Petöfist ja Gárdonyist soome ja eesti kirjanduses“. Alul tuletab autor meelde, et turaani rahvastest on ungarlastega lähimalt sugulased soome-ugri rahvad. See suguluus ei tõestu ainult keele ja etnograafiliste uuringute põhjal, vaid see avaldub ka ses soojas ning otsekoheses osavõttes, millega on soome-ugri rahvad jälginud üksteise saatust ja vaimlise elu nähtusi. Soome-ugri rahvaist on ungarlaste kõrval soomlased ja eestlased kultuuriliselt kaks tegusamat. Mõlemad neist on juba aastakümneid olnud kultuurilises kokkupuutes ungarlastega, peamiselt kirjanduse kaudu. Soomlased on juba ammu ihalnud Jókai'd, kellelt on soomestatud kõik räätsamad romaanid. Ungarlaste suurt lüürikut Petöfi't seevastu tunti palju vähem; Petöfi'st oli ilmunud kuni tema saja-aastase sünnipäevani soome keeles ainult 27 luuletist ja needki enamuses saksa keelest tõlgitud. Hiljemini on Petöfi't soomestanud kaks silmapaistvat soome luuletajat Otto Manninen ja Larin Kyösti. Suuremat huvi on soomlased osutanud ungari nüüdisaegsetele autoritele. Neist eelistatumaid on olnud F. Herczeg, K. Mikszáth ja eriti G. Gárdonyi. Viimase „Nähtamatu inimene“ ilmus juba 1916. a. soome keeles M. Kivekäs'e tõlkes. Kivekäs'e kõrval on rikastanud soome kirjandust ungari kirjanikkude teostega veel Y. Liipola ja N. Vainio.

Ka teine sugurahvas eestlased on soojalt suhtunud ungari kirjandusse, eriti selle uuematesse toodetesse. Vanemaist ungari kirjanikest tunti Jókai' nime ja töid juba vene surveaegadel arvukaist tõlkeist ja Edward Wilde, kõige produktiivsem ja populaarsem eesti romaanikirjanik, on tema enda avalduse järele saanud Jókai'lt suuri mõjustusi. Jókai' mõju Wilde' loomingusse avaldub faabulate huvitavais ja rohkelõngalises kudedes, põnevate momentide rohkuses, loodusekirjeldiste kunstipärases kasutamises ja peamiselt tegelaste idealiseerimises.

Petöfi 100. sünnipäeva puhul on Aladár Bán võinud isiklikult veenduda selles, et Eestis valitseb elav huvi Petöfi elu ja loomingu vastu. Aga ei saa öelda, et sama suur kui too huvi ungari suurima lüüriku vastu oleks ka ta luuletiste tõlgete arv eesti keeles. Petöfit on eestistanud senini üldse üheksa luuletajat.

Eestis hakati huvi tundma Petöfi loomingu vastu möödunud sajandi kaheksakümnendail aastail. Seda põhjustas peamiselt P. Hunfalvy'i matk 1869. a. Läänemere kubermangudesse, kus ta esimesena ungarlastest põhjalikumalt tutvus tol korral rõhutatud, aga „Kalevi-poja“ eeposega euroopalise kuulsuse võitnud eesti rahvaga. Tema külaskäigu mõjul hakkasid mõned eestlased teotsema ungari keele

1) P. sündis 1. jaan. 1823.

ning kultuuriga ja praegune Tartu ülikooli professor kuulus folklorist M. J. Eisen avaldas 1884. a. väikese vihu Petöfi' ja Vörösmarti' luuletisi eesti keeles. ¹⁾ Eisen on ka mõnes oma algupärases luuletises laulnud vennasrahvast ungarlastest, ja nagu autor Eestis viibides isiklikult on kuulnud, olla Eisen'il käsikirjas umbes 40 (?) Petöfi luuletise tõlget.

1885—1886 teeb dr. Mikkel Veske pikema õpireisi Ungarisse ja õpib ära ungari keele. Kahjuks ei ole ta oma teadusliku töö kõrval mahti saanud eestistada rohkem kui ühe ainsa Petöfi luuletise. See on esimene Petöfi luuletis, mis tõlgitud otseselt ungari keelest, ilma saksa tõlgete vahendusega.

Kõige rohkem, arvult 22, on Petöfi luuletisi eesti keelde tõlkinud J a n P a r v; kuigi saksakeelsete tõlgete järele eestistatud, on tema värsid õnnestunud.

Eesti silmapaistvaim nüüdisaegne lüürik G u s t a v S u i t s, kelle luuletisi julgelt võib rinnastada parimate euroopa poetide teostega, on Petöfist tõlkinud kahjuks vaid ühe ainsa luuletise „Valgus“ (Világosság).

Eesti Petöfi-tõlkijaist kõige tähtsam on K. E. S ö ö t, kellelt on ilmunud 11 Petöfi luuletise tõlget. Ka algupärase luuletajana on tal silmapaistev koht eesti kirjanduses. Ta luuletistes on tunda suure ungari lüüriku mõju. Veel enne maailmasõda leidis raske surve all elava eesti rahva vabaduseigatsus ning usk paremasse tulevikku Söödis endale Petöfi taoliselt julge ja siira- ning tulihingelise tõlgendaja. Ta luuletiste ainevaldki tuetab Petöfit meelde: armastus, lapsepõlve mälestised, looduse ilu, eel kõige aga oma kodumaa ning rahva armastus on tavalisemad helid, mis kõlavad tema loomulikult ja lihtsalt häälestatud kandlelt. Näitena esitatakse kolm Söödi luuletist „Rõõm ja mure“, „Laulik“ ja „Kui Kalev kord koju jõuab“ ungarikeelses tõlkes. Söödil on käsikirjas veel õige tähelepanev arv Petöfi tõlkeid, mille ilmumist eesti lugejaskond huviga ootab. Et nende ilmumise järele tarvidust tuntakse, näitab asjaolu, et Petöfist senini eestistatud on ainult tuntud tõlkijate poolt 50 luuletist. See on siiski väike arv, silmas pidades, et Petöfi luuletiste arv ulatub üle 700.

Veelgi elavamalt huvi on eestlased osutanud ungari tänapäevakirjandusele. Viimaseil aastail on usinasti tõlgitud G. Gárdonyi't, Zs. Móricz'it, M. Surany'it, L. Zilahy't ja Gy. Pekár'it. Tõlkijaiks on olnud peamiselt kaks ungarisõbralist eesti kirjanikku, prof. J u l i u s M a r k ja kunstnik A n t s M u r a k i n.

Oma ülevaate lõpetab autor Eiseni ungari-ainelise luuletisega. ²⁾

H. Jänes.

---

¹⁾ Siin on tegemist eksimisega. Säärast raamatukest pole mitte ilmunud. M. J. Eisen'ilt ilmus 1884. a. vihuke luuletisi „Helinad Emajõelt“ (vt. „E. Kirjandus“ 1925, lk. 350 jj., Eiseni teoste nimestik). Mainitud raamatukeses leiduvad Petöfi luuletiste kaks tõlget: „Surma soovid“ ning „Sajab“ ja Vörösmarti omist „Aratus“.

²⁾ See on luuletis, mille pühendas M. J. Eisen dr. M. Jungerth'ile, kui see Eesti Vabariigi algupäevil Tallinnat ja Tartut külastas.

Ühest tõkelaenust.

Mats Mõtslane: Külaotsa Hannes. Jutustus. Noor-Eesti, 1929. 286 lk. Hind 3 kr. 75 s. ja 4 kr. 50 s.

Pantelei Romanov: Kevad. Armastusnovellid. Tõlkinud M. M. Tapperi kirj. Tartus, 1928. 125 lk. Hind 1 kr. 50 s.

1929. aastal esines Mats Mõtslane enne-maailmasõjaaegses alevi- ja maamiljööds liikuva jutustisega „Külaotsa Hannes“. Senine arvustus on suhtunud jutustisse eitavalt. Ei oleks väärinud rahvapärase laduse ning ilmetu keskpärasuse põrmukssõtkitud radu jälgiv toode uuesti vaatlusele võtmist, kui siin mitte poleks osutunud, et on tegemist millegi muu, pisut ainulaadsema nähtusega.

Mõtslase kujutusviisile omasemat maa murede-rähklemiste keskel tegelevat jutustise seika raamib „saatuslik algus“, mis hiljemini kujuneb sama saatuslikuks lõpuks ja millel enda olemasolu õigustuseks on liiga vähe kokkupuute-punkte muu jutustisega. See jutustise raamjutustis on lahjendatult ja tarbetute üksikasjadega koormatud kujul Mõtslase poolt endale omistatud Pantelei Romanov'i novell „Tema tingimused“, mis ikka sama Mõtslase poolt ka eesti keelde tõlgituna on ilmunud kogus „Kevad“.

Tõepoolest ainulaadsemaid laene eesti kirjanduses, kus tõlkija kasustab iseene tõlget alusena enda järgmisele teosele! Mõtslase tõlkel ja „Külaotsa Hannesel“ on terve rida kaasuvaid üksikasju, mis puuduvad tõlgitava algupärakil. Nii näiteks tõlgib Mõtslane когда устраивали возню — „kui pantide lunastamisel tekkisid rüselmised“ (lk. 48). See Mõtslase fantaseeritud pantide lunastamine esineb ka „Külaotsa Hanneses“ vastaval kohal — mitme lehekülje pikkuseks episoodiks venitatuna. Või pisiasi, mille sarnaseid veelgi leidub: Romanov'i . . . и убежала с ним в коридор“ tõlgib Mõtslane: „Nad jooksid p i m e d a s s e koridori“ (lk. 4S); „Külaotsa Hannes“ esineb sisult samal kohal: „...nad vedavad p i m e d a s koridoris enam aega, kui see teiste arvates on lubatud“ (lk. 22).

Et mitte esitada pikaleviivat üksikmotiivide võrdlust, toon vaid P. Romanov'i „Tema tingimused“ ja M. Mõtslase „Külaotsa Hannes“ kõrvutamisel saadud ühtivate motiivide ühiskuiu.

Peategelasiks on noored inimesed: X (Viktor Sorin — Johannes Evert: saamatu, taõasihoiidlik, tõsine); Y (Leena Glan — Elsa Kunimägi: blond käharpea, elav, tantsuarmastaja; pärast katastroofi — kõhmem, vaiksem); Z (Senia Grohhol'ski — Arnold Grünberg: naljatlev seltskonnainimene, naiste lemmik).

Seltskond, mis koosneb enamasti noortest, koguneb Y-i poole kodusele olenrule enne lahkumist suveks. Tuju on kõigil hea. Öhtu keskel koputab (kõlistab) keegi. Talle avatakse — see on X. Tulija esineb kohmakalt, ei oska reageerida Z-i naljale, taandub vähenõudlikusse kohta istuma. X-il on varemalt, mõne aja eest Y-iga midagi juhtunud (suudlus), kuid Y ei loe end temaga seotuks ja flirdib ta juuresolekul Z-iga, et suurendada ta kannatusi, teades X-i armastust enda vastu. Z lipitseb Y-i ümber, tehes seda silmatorkava paatosega. Y tantsib kõige enam Z-iga, X-i pilgud jälgivad aina Y-i, aga viimane ei heida talle ainustki pilku. Y ja Z lähevad varsti välja pimedasse koridori, kuhu nad liiga kauaks jäävad. X tõuseb ja lahkub seltskonnast koridori kaudu, kus Y ja Z vestlevad. Y astub sisse, tänab jumalat, et X ära läks, ja ütleb, et X-i ülespidamine mõjuvat temasse halvasti. Külaliste lahkudes läheb Y neid saatma. Ta kõnnib Z-iga teiste taga, neist meelega maha jäädes.

X valvab Y-i selle kodu läheduses. Teel tagasi koju algab Y-il kõnelus X-iga, alul rahulik, siis järjest ägenev. X-i etteheiteile vastab Y: „Ma ei ole kohustatud — aru andma —.“ X väljendub Z-i suhtes halvakspanevalt ja ütleb Y-ile, et küllap see oleks vist tahtnud „täna ühega, homme teisega“. Y vihastub, ütleb X-ile haavavaid sõnu, et ei salli teda, ja annab mõista: nüüd on kõigel lõpp. Vahepeal on nad jõudnud veekogu (jõe, mere) kõrgele kaldale. X ei lase Y-i ära minna, on vihane ja väga ärritunud. Taandudes kukub (tõugatakse) Y kaldalt alla. X põgeneb, kartes teiste silmis mõrtsukaks saada. Sõidab lähema rongiga oma vanemate koju. Vagnis istudes kardab X, et teda tabatakse; iga munder hirmutab teda. Kodu võtavad teda ema ja õde vastu, küsides, mis tal viga. Ta ei ütle õiget põhjust, kannatab omaette, süüdistab end Y-i tapmises. ——— Mõne aja (aastate) pärast kohtuvad X ja Y mõlemale ootamatult. Romanov'il lõpeb see kohtumine suudlusega, Mõtslasel — X-i surmaga.

Mõtslane on üle võtnud „Tema tingimuste“ faabula, selle ideelist motiveerimist on ta aga vaevalt vihjanud, mille tõttu motiivide teemaatiline side on hoopis ebausutavam võrreldes Romanov'iga. „Tema tingimuste“ tugevhingede kahevõitlus napp-asjalikus sõnastuses on „Külaotsa Hanneses“ laskunud keskpärasuse kangelasektohmistmiseni ilmetus detailiohtruses. Et siin kõrvutamine ka koomiliselt võib mõjuda, sellest üks paralleel.

Romanov:

„Korraga tõusis Viktor vaikides ja läks välja, koridori“ (M. tõlkes lk. 49).

Mõtslane:

„See on Evertile liig. Ta tõuseb istmelt, vabandab koosviibijate ees, et peab hommikul vara ära sõitma ja seepärast on vaja juba lahkuda. Ta leiab ukse avades Elsa ja Grünbergi koridori aknal vestlemas, ütleb neile võimalikult rahulikult häälel: „Head ööd“, kui ka sees märatseb, ja lahkub koolimajast“ (lk. 22).

Romanov'i 17-leheküljelise novelli on Mõtslane neli korda pikemaks venitanud, kuid selliseltki moodustab see vaid veerandi „Külaotsa Hannesest“. Mõtslane on üksikasjaliselt kasustanud tõlkelaenu, kiiludes sinna vahele osi, mis pole teosele sugugi kasuks tulnud.

A. Kurlents.

Henrik Visnapuu: Puuslikud. Luuletised. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 1929. 93 lk. Hind 3 kr.

„Kõige hingava jumal, kuhu, apokalüptiline puuslik suur?“

peab eneses küsima luuletaja Henrik Visnapuu. Küsimuste-küsimuse rasket painet ja vastuseihkamise heitlust sõnastab ta oma viimases luuletistekogus.

Saatuse ja olemasolu mõtet või tundmuses avanevat põhja püüab otsida see, kelle vaimsed jõud on pöördunud temasse enesesse, enda siseilma arendusse. Välises teotseja harilikult ei näe enda ees viimseid küsimusi, kuna ta juba on rahuldunud vastusega, mille nii või teisiti annab elu oma konkreetuses; ta kaldub ka alahindama mõtleja-tunnetaja inimtüübi tõekspidamisi.

Et Visnapuu on subjektiivne, peaaegu äärmuseni enda isiku tunnetamisega piirduv luuletaja, seda tahab näidata tema seninegi loo-

ming, kuni „Puuslikkudeni“. „Amores'e“ tugeva laulu andis enese kitsalt-tundmuslik, ent intensiivne läbielamine. See oli esimeses ning kuulsaimas Visnapuu kaheksast senisest värsiraamatust. Nüüd on poet viimase koguga tagasi pöördunud oma pärisosa juurde — ehtsa tundmuseluule laulmisele. Seega on ta otsekui uuesti haaranud tõhusaima avaldusvahendi.

Teiselt poolt aga tuleb mängu miinuseid. Aeg siinmaal on vahepeal — „Amores'e“ aastaist praeguste päevini — muutnud nõudeid elu kui ka eeskätt kunsti vastu. Ilmesti tahab aeg selgida võimalikult objektiivsele elu käsitusele ja vallutamisele; selle tahte väljendust ootab ta kunstilt-kirjanduselt. Järelikult peab Visnapuu tänapäevaga vastuollu sattunud olema.

Tõepoolest on see nii, rabaval määral. Luuletaja, kes kunagi küll võis kaasa laulda revolutsioonile, peab nüüd alatasa rõhutama enda võõristust ajavaimu ees. Nimelt paneb ta oma lootused hoopis muule kui eneseteostusele tegelikkuses. Ta elab enda sisemisele saatusele, ootab pääsu valgusse (vrd. „Puuslikkude“ epiloog: Ei puhke enne) — ja peab ehtsa kunstnikuna kõike seda pinget vormima loominguks.

Luule nautija seisukohalt küsitagu siis: kas „Puuslikkude“ sünihoroskoobis ristlevaist vastandšanssidest on raamatu tegelikkuses ülevõimuliseks saanud pluss või miinus — kas Visnapuu pöördumine enda pärislaulu juurde ja selle süvendus annab tugeva teose või jääb ülekaalukalt mõjuma aina dissonantslik värsikogu ebasuhe ajaga, mingi romantiline võõrdumine elust? Kas köidab Visnapuu praegugi?

Vastata tuleb, et „Puuslikes“ on hea see, mis ei pretendeeri välise haaramisele ega seletamisele, mis süveneb sisemisse nägemusse; kõik tõelisse üldellu viitav sellevastu jääb nõrgaks. Nii tuleb lõppeks hinnata küll Visnapuu kogu senist toodangut: vahepealsed kaldumised ajatendentslikku avarusse, mis olid oma tipul „Ränikivis“, pole tulnud kasuks luuletajale ega ta luulele, on andnud vaid täidumata otsimist. Nüüdsest kogust aga võib leida sügavamad ja rahuldavamad elamust see, kes on maitsnud „Amores'e“ laulvust ning sugestiooni, kel on avarust kunsti eri-ilmete mõistmiseks. Ta ei tohi end irriteerida lasta Visnapuu vaenust aja vastu ega silmatorkavast ühekülgsuse-joonest Visnapuu luules: vabastava tahtmusemomendi peaaegu täielikust puudumisest. Selliselt sissetundmis-võimeline hindab kogus kõige pealt otsest tundmuseluulet tema diskreetsemas liigis. Seal on poet täiesti andunud kuulutama ja tõlgitsema enda sisemist põhimeloodiat — kurba saatusemeeleolu, mis seninigi on ikka läbi kostnud ta laulust. Väliselt vormitakse seda meloodiat lihtsamalt — enamasti neljalühirealise salmi, romantika-aegse laulu südamlikkude veeresse; seesugune värs tuleb Visnapuul pidevale tarvitusele alles siin. Sisu avaneb luuletaja kriisiline paine-meeleolu — elust ja enesestki võõrdumine — monotoonse järjekindlusega, ent läbi õige mitmesuguste tundmusevärvingute, mitmesuguseis dekoratsioonides, sümboles. Nii viisi võib põhitoon varieeruda — süngistuda kohati kuni absoluutse masenduseni, saatuse nimetamiseni Puuslikuks, ja kohati kergeneda üsna heledaisse loodusenägemusisse, mis aga ikka jäävad nägemusiks, reaalsest ja virgest maailmast mingi romantilise looriga lahutatuiks. Näiteks mõjub esiluuletis „Päike lauluden“ kõige oma lumesära ning elevuse juures kangastusena — ebamaine nukrus avaldub ta värsi meloodiaski — ja lõpeb raske surutise äranägemisega: mu süda, vai-

kida käsed, / kõik laulavad päikese all. Päris elava-meeleoluline „Sula unelm“ lõpeb samuti järsku ridadega: mulla all on olla tasem, / ei siis sinna kosta kaju. „Koduhaldjas“, hea suvekeskpäeva pilt, otse toob meeleolu-sümboliks stseenile magava koduhaldja. Üldse on võrdlustik Visnapuul — ja ilmsesti just „Puuslikes“ — looriv, sümbolistav; niivõrt kui ta oleks kasvanud liteeraarselt, tuleb teda lugeda põlvnevaks sajandi alul valitsenud uusromantikast. Ent on palju ka luuletajale isikupärast sagedais tumetsevais ütlusis. Need mõnikord saavutavad toreda romantilise efekti: hinge, hinge, värisevat varju... tahab noppi aeg kui marju / tormi sörmustatud käega („Tormi“ lõpp); mõnikord aga, ja üsna tihti, jääb mõjuma just selgusetus: süü säraden tähisse lähed... kodukäijaid on kõrvuni maa... hommikul kõik on vaid kuma. Selle tumestamistendentsiga seotult oleks „Puuslikes“, eriti aga diskreetsemate luuletiste osas märkida veel üks kujutamisiivi iseärasus. Kõige pealt looduselaules (I osa) torkab silma eriline nägemise ja võrdlemise lähtekoht: mingi välise elustamine pool-sümbolistlikkude ja samas lihtnimlikult-sentimentaalsete nimetistega, mis võetud perekonnaelust, talupojaelust, maaelust, lõppeks loomade ilmast. „Päike lauluden“ esitab lumitanud kuusekesed, et need lastena „olid isa ürbikun lamem, valge orava nahkadest...“; teisel „härjasarviga pusevad puud“ (rohikasvudki on Visnapuul viimasel ajal tihti loomastatud), kuuvalge kudu on kui „ema suurräti pehme hõlm“. Kogu see nägemisviis, teatud sümbolistlik primitivism ja antropomorfism, osutab kuulsale venelase Jessenin'ile, tema talupoja-imažinismile, milles terve kosmos kipub muutuma maamehe ümbrustikuks — kõige sinna kuuluvaga, pühakujudest kuni koduloomadeni, sagedate „märadeni“. Ei tarvitse väita, et Visnapuu on teadlikult kasustanud Jessenin'i võrdlustikku kogu selle iseärasuses; ometi võib kohata jesseninlikku juba „Maarjamaa lauludest“ ja „Ränikivistki“ peale. Et on teada Visnapuu huvi kaasaegse vene suurpoeedi vastu, ja et juba mõlema luuletaja põhilaadis võib näha palju teineteisele lähedast, siis oletus teatavast Jessenin'i mõjust vähemalt osasse „Puuslikekude“ laulest saab küllalt kindlaks. Sinna võivad viidata ka Visnapuul nüüd lemmitud julged tumestamisüt-lused, samuti muide üleminek lühirealisele värsile; leiduks üksikkohti täieliste stiililiste paralleelide näitamiseks.

Visnapuu laulu millegagi võrdlematu omapära aga, ta musikaalsus, laulvus, tuleb ses raamatus tugevamini maksvusele kui senini mujal, välja arvatud esikogu. Kõik lühisalmilised luuletised mõjuvad eeskätt meloodiliselt sugestioonilt (pandagu tähele, et nende värss on vaheldumisi hõljuva rütmiga, väga harva puhtjambiline või trohheiline!); tihti koostatakse ridu sõnust, mis on valitud just musikaalse meelega — laulvuse saavutamiseks näiteks korduses: hinge, hinge, värisevat varju...; taotatakse ka muud kõlavust: rinna pääle pandud rõivas rihvast... Ses kunstiliselt küpses liigis on paremaid üksikpalu allaheitlik „Anna rahu“, kuue väga lühikese reaga trohheussalmis. Viimase salmi selginud resignatsioon avaldub täiuslikult ka kõlas. Väga headena mõjuvad laulud isa-ema surmast — „Viimne teekond“, „Ema lill“. Hõrgu eksaltatsiooni-meeleoluga sulaöö maastikus köidab emale pühendatud „Kuuvalgus“.

Nende süvendatud lauluvärsiliste luuletiste kõrval peab saama halva hinde samavormiline, aga õige pikk „Heinakuu öö“, mingi heina-egne serenaad. Üksikmotiivide luulutav ja pealetükkiv kordamine,

„ehalemineku“-teekonna lõpmatu venitamine kirjelduses ja ebaselgus — need teevad luuletise ainult vaevu nauditavaks, vaatamata üksikuile häile salmele; lõpp on lamedavõitu. Samuti kannatab horeduse ja paigaltpääsematuse all pikk „Hingede õõ“.

Paistab veel silma mõni nagu katseliselt erandvormiline luuletis: neist „Hele mälestus“ ka mõjult erandlikult õnnestunud, peenis ja meeleolukais tertsaines. Distinnoniine „Surma on ruumid täis“ näitab, et see pole õieti Visnapuu vorm; sisus on lõpupool stiiliselt eemale kukkunud esipoolest. Üsna huvitav oma nukker-vallatu stroofiga on „Salmik kutsikalle“; naiivse ja vaba pildi lõpul seisab aga filosoofia: ketti pandud koer peab olema ainult võrdluseks — poeedi rahvale ja südamele.

Seega jõuame paika, kus tuleb vaadelda ka mõttelisemat liiki „Puuslikkude“ luuletisist. Väliselt ei pea intellektuaalsem luule end avaldama mitte niivõrt otse muusikalises, laulvas kui e n a m k ö n e v ä r s i l i s e s v o r m i s. Visnapuu põlismeloodia primaat taandub siin veidi, jääb enam ruumi muule instrumentatsioonile, rütmikusele; read ühtlasi kalduvad pikenema, sest et peavad pakkuma rohkem konkreetset mõtet.

Võib arvata, et tüüpilisel meloodiameistril-lüürikul ei õnnestu anda mõtte ja tundmuse head koosmängu. Nii see ongi — vähemalt „Puuslikes“. Keset esiosa häid loodusemeeleolude-laule on häiriv selline inimeste siunamine vabas kõnevärsis, nagu „Ülestõusmise pühal“; ja kõik neljanda jao „ajalaulud“ võivad pretendeerida halvimalle atestatsioonile ses kogus. Siin muutub visnapuulik musitseerimine igasuguste kordamiste abil juba tüütavaks — sest et korrafakse aina masendusfilosoofia lõöksõnu. Jõudnud välja muide ka kõigis ideedes õnnetuspuuslikkude nägemiseni, esitatakse teatava originaalsusega enda tõekspidamist pihtimuses: Teise verist südant näen selle käen, / kes on elujulge: kõik üks söömine / teise ajudest ja teise kolba seest.

Kui luuletaja elutaju on niivõrt ekstsentriline, siis teeb see ta ajalaulud ebausaldatavaks. (Tuletatagu meelde „Maarjamaa laule“!) Ainult enda saatuse tunnetuses ja selle luulestamises — kus ei kerki üldse tõelisuseküsimumst — jääb ta oma ehtsale alale. „Puuslikes“ näivadki puht-isikulised saatusega heitlemise laulud olevat enamikus huvitavad ja jõulised. „Kõige hingava ebajumal“ on vahest jesseninlik oma nägemuses, aga suurema paganalise süngusega. Üsna laulvat „Tulilinde, ma tulilinde“ võib pidada küll põhjalikema meeleheite-luule esindajaks üldse; sisaldab mõjuvaid ütlusi. Lõpposas kohtame toredaid trotsimislaule. Juba üldsisulisem „Aheldet inimene“ (ta uhkav võrdlus aheldatud loomadega) on seda; ja „Puuslikkude, perra II“ viimaks ometi tõstab oodatud mässu iidolite vastu (kelle asumist inimese verre kirjeldab „Puuslikkude perra I“ kaunis loiult): „nüüd mina panen nende luustikud kerra / olemisrõõmu ja vabaduse eest“; jäädakse lootma ainult oma südame — „lihase vereämbri“ — õnnele.

Lõppluuletis „Ei puhke enne“ jätkub siit ja ümmardab terve raamatu kompositsiooniliselt, tuues revolutsiooni, murrangu järel lootusliku oote-meeleolu: hing peab aegamisi kasvama otseku väljavee alt — uhke õiekarikana, mil sisuks üllas lauluvirs.

H. Paukson.

Pedro Krusten: **Õilis vale**. Romaan. 1930. a. K/ü. „Looduse“ romaanivõistlusel kroonitud III auhinnaga. 271 lk. Hind broš. 5 kr., ilukõites 6 kr.

Teiskordne laureaat on seekord tunginud sootuks uude ainevalda, mis on harilikete surelikele kodanikele suletud ringiks. Romaani sündmustikuks on õigusemõistjate ja advokaatide elu, meil senini viljelemata kirjanduslik uudismaa, kus on autoril huvitavaid tüüpe küluses valida. Peab otseselt tunnustama, et ta on osanud neid leida. Romaani algus, kohtu väljasõit provintsi, oma huvitavate tüüpidega tundub kõigiti õnnestunud.

Seal on huvitav ja omapärane pärand Vene kohtult meie iseseisva riigi õigustmõistvale asutisele: kohtunik Nolcken. See parandamatu joomahaige sisendab oma aristokraatse välimusega publikule äärmiselt aukartuse-tunnet, kuid täisjoonuna magab ta kõigi protsesside arustusel, pea kõrge krae kandel uhkelt püsti. Otsuste tegemise ajal istub ta autoriteetselt klosetis ning kirjutab pärast otsuse läbi lugemata alla — teda ei huvita üldse otsused, ei kaebalused ega kaebajad.

Teine kaasistuja, Kükamees, on hädise kõhuga, sama hädine kahtleja ja juurdleja.

Eesistuja, Silmaring, katsub neid mõlemaid vaos hoida, kõvad viinavõtjad ja mürglitegijad on nad aga kõik. Väärivalt sekundeerivad neile prokurör ja kohalik kohtu-uuriija. Provintsi kadaklik vaikne Dunkelbach'i pansion pole varemini näinud säärast mürglit, mida teevad seal kohtusaksad, kes ruumi puudusel kohut peavad kõrtsis.

Seega kõigiti hea, jõuline ja uudne, kuigi pisut karikatuuri kalduv algus, mis raamatule meelepäraseks sissejuhatuseks. Hiljemini aga jäävad need huvitavad tüübid kõrvale ja autor annab meile kahe perekonna romaani. Noore algaja advokaadi Mart Nabra, tema naise Kadri ja kohtusekretäri Jüri Hakkaja ning tema naise Helga elu on see, mida autor tahab tõsiselt valgustada. Kuid siingi ei saa ta jääda reaalseks kujutajaks, vaid tikub kalduma liialdustele.

Karikatuursena tundub kõige pealt Kadri, kes olnud enamalt kõigiti korralik, kokkuhoidja ja kehvalt läbiajav abikaasa, kes kaalunud isegi kinnominekut majanduslikel põhjusil. Niipea aga kui mees lõpetab ülikooli ja saab advokaadiks, muutub ta äärmiselt pillajaks ning hiilgust tagaajavaks, küsimata, kas mehe kukkur ja klientuurita advokaadiamet seda lubavad. Hoobilt tahab ta noobliks prouaks saada, kes kõigiti võiks teiste ees hiilata ja kehvikuid kadetsema panna. Selleks peab tal korralik mööbel toas ja teenijagi olema. Kui teenijale pole midagi tööd anda, siis muretsetakse kakššpitsi, — nende pesemine, kammimine ja jalutuseleviimine on juba töö teenijale. Kui mees ei suuda selliseks pillamiseks raha anda, siis saab ta Kadrielt rohke sõimu ja etteheidete osaliseks, peab leppima saamatu, laisa ja logardi aunimedega. Nendest pääsemiseks peab Mart pangast vekslitega raha hankima ja „õilsa valega“ luuletama selle saaduks olematuult klientidelt.

Kadri teeb kõik teiste pärast. „Mis ütlevad teised?“ on tema alaline küsimus. Teiste pärast ei julge ta kodust mõndakümmend sammu kunstnikkude pallilegi jalgsi minna, vaid käib viis korda pikema maa, et istuda autosse ja sõita sinise maja ukse ette. „Ega teised tea, et me nii lähedal elame, ... arvavad, et tuleme ilma otsast jalgsi pallile. Kus selle häbi ots!“ (lk. 207), on ta vastus mehele,

kes rõhutab sõidu tarbetust. Ja kui ta pallil näeb, et mees ameti-
vennaga kokku on laua võtnud, on ta esimene mure: „Inimesed saa-
vad mulje, et me üksi ei jõua lauda võtta. Ma ei salli niisugust
sandimaigulist lappimist. Omaette oleks aristokraatsem“ (lk. 212).

Inimlikku psühholoogiat ega selle arendust ei maksagi otsida sel-
lest naistõusiku karikatuursest kujust, kelles on autor tahtnud näi-
data kõike tõusiknaise mõttetut uhkust ja kapriisseid tujusid. Kari-
katuurina võib ta teose lõpul abikaasa juurest ka külmalt lahkuda,
kui „õilis vale“ kohtupristavi pitsatite kaudu avalikuks on tulnud ja
lugeja leiab, et asjad on kõigiti korras.

Ihnsa karikatuurkujuna esineb alati „riiklikult mõtleja“ rahukogu-
sekretär Jüri Hakkaja. Ta lihtsustab enese ja naise elamist äärmiste
võimalusteni, kuidugi riikliku kokkuhoiu tähe all, noomib kõiki, kes
tarvitavad välismaa kaupa ning neid kodumaa aineid, mida veetakse
välja.

Lugenud ajalehest, et paastumine on tervisele kasulik, kärbib ta
niigi lihtsa ja väikese toidunormi miinimumini: ei luba enam sooja
sööki endale ega naisele, elab silgust, piimast ja leivast, just kui kõige
viletsam moonakas, nüüd juba riikliku kokkuhoiu ja tervise säästmise
tähe all.

Hakkaja riiklikest ja majanduslikest põhialuseist annab selge
pildi nende külasviibimine Naprade pool (lk. 137—152), kus ta de-
monstreerib ühtlasi ka enda ebaseltskondlikkust. Ta keelab vähe-
magi lõbustuse endale ja naisele; kui Helga tahab minna kinno, siis
peab ta olema järgmise päeva söömata.

Teose lõpu poole saab Hakkaja ideaaliks maja, mida ta ehitab
aedlinna ja mille nimel ta näljutab ning külmetab ennast ja naist,
kuni see nälja sunnil peab luuletama enese tiisikuks, et niiviisi mehelt
päevas kakskümmend senti toiduraha rohkem välja pigistada.

Hakkajat iseloomustab veel tema iseloomu- ja tahtekindlus, mui-
dugi tema enda arvates. Kujukam näide selleks leidub teose lõpul,
kus ta puhkeajal maja juures töötab ja kurke kasvatab. Rammu loo-
dab ta saada tänavalt, kus ta iga möödaminejat hobust selleks katsub
sugereerida. Sugestiooni õnnestumise puhul on ta uhke oma tahte-
jõu võimeist (lk. 265) ning toob tänavale kukkunud sõnniku ihnuri
piilumisosavusega oma kurgilavale.

Ta naine Helga on ilmetu kannataja mehe kuritahtliku ülevõimu
all. Tema naiselikke igatsusi ja unelmaid käib Kadri aeg-ajalt virgu-
tamas ja iseteadvalt õrritamas. Viimase õhutusel hakkabki Helga
ennast salamahti nuumama ja ministeeriumis teenistuses, olles salaja
klosetis vahtkoore-kooke sööma, mis Kadri nõuande järele olevat
kõige parem kaalu juurdevõtmise vahend. Kõrvaltteenistuse vähesuse
tõttu ei tule aga nuumamisest ja koogisöömisest suurt midagi välja.

Naber on harilik noore algaja-advokaadi tüüp, kellel ei vea era-
konnas ega väljaspool seda just naise paljunõudlikkuse tõttu, kes so-
kutab talle kaela poolemiljonilised võlad. Korraliku eluseltsilise kõr-
val oleks see keskpäraste annetega mees ennast aga kuidagi läbi ve-
danud, nagu teevad seda paljud vähese teenistusega advokaadid, ilma
et nad sureksid või jõuaksid haljale oksale.

Nagu eelmisest selgub, on meil tegemist võrdlemisi huvitava
omapärase karikatuurse teosega, kus autoril on terav silm ja sulg
olnud, kuid on puudunud kaaluv mõistus teose korralikuks läbitöötä-
miseks. Seepärast tundub teos kunstilisest seisukohast paiguti hõre

ja venitatud, eriti keskelt, teisel jälle rutatud, liiga kokku surutud üldlauselisiks kiireiks üleminekuiks. Näiteks lõpul, kus viimases peatükis rutates, süvenematult, kergel käel lahendatakse teose jooksul mässitud umbsõlmed. Selgesti on seal tunda kiire töö jälgi ja väsimust; seetõttu tuleb ette ka ajalisi eksimusi: sügisesel kunstnikkude pallil lastakse vähki süüa j. t.

Esijoonel on aga kompositsioonilised puudused, mis vähendavad teose kunstilist väärtust. Need ei lase nõudlikku lugejat maitsta seda tervikuna, kunstiteosena. Kompositsiooniliste puuduste hulka kuulub ka raskusepunkti asetamine teose alul kohtunikele ja hiljemini Nabrale ning Hakkajale.

Ka teose stiil on viimistlematu, sageli lohisevalt veniv, sealsamas aga närviliselt ruttav ning hüplev.

Korraliku kompositsioonilise ja stiililise läbitöötuse varal oleks autor võinud sellest võrratust materjalist teha väärtusliku kunstiteose, mille kõrgusteni ei küüni praegune samast materjalist kirjutatud aktuaalne päevakajaline karikatuurne romaan. Ometi aga sellisenagi on kõnealune teos kahtlemata huvitav ja loetav meie harilikule lugejaskonnale ning võib-olla ka kihile, kellest on juttu teoses.

P. Hamburg.

Valter Uibopuu: **Suletud ring.** Romaan. K.-ü. „Loodus“ Tartus, 1930. 248 lk. Hind 1 kroon.

Kui uusromantikud liialdasid fantaasia ülehindamisega eluliste kogemuste arvel, siis tänapäeva realistid juba kipuvad kalduma teise äärmusse, sellisesse äärmusse, mis kirjanduslikust teosest peaaegu muud järele ei jätagi kui alasti kogemused. Sääraste alasti kogemuste protokollilise kirjapanekuna tundub esimesel pilgul ka Valter Uibopuu romaan „Suletud ring“, „Looduse“ romaanivõistlusel auhinnata jäänud, kuid hiljemini siiski avaldatud teos. Ja teatud kihi pahesid paljastava romaanina tohiks sel olla vähemalt ühiskondliku dokumendi väärtus, kui muid ei leidukski. Lähemal vaatlusel ei taha aga „Suletud ringile“ jääda isegi protokoll, usaldatava elulise dokumendi väärtust.

Eeskätt nähtavasti ainetliku uudsus on meelitanud küsimuse otustajaid selle politseinikkude elu käsitleva romaani trükkis avaldamisele, ja tõepoolest pakutaksegi siin külluses esimesel lugemisel üllatavat, paiguti otse pörutavat materjali. Politseinikkude argipäeva-halluses, -piiratuses ja -rusutuses on laiem üldsus varemningi veendunud olnud ja kasarmu ning tavalisema kantselei õhkkonna tundjaile pole raske üdjoontes kujutella ka politsei-jaoskonna elu-olu. Aga et jaoskond on ühel hoobil otsekui madruste kõrts, avalik maja ja klatšikoridor aguli üürikasarmus, nagu tahab selguda „Suletud ringist“ — see on enamikule eemalseisjaist vähemalt üllatus.

Loomalik joomine ja lihatsemine või selles üksteise süüdistamine on ses romaanis kirjeldatud seltskonna tavaliseks tegevuseks. Sõdurlik distsipliin sunnib siin tööle ainult hooti, tegema ainult kõige möödapääsematumat või siis isiklike kasudega seotut, enamasti näib aga ametlikele töötundegi täitvat vaheajal olnud prassingute arutlemine, uute organiseerimine ja harvemal juhul (loodetavasti!) ulatuvad bakanaalidki tööruumidesse. Viimaste puhuks on ühes jaoskonnas ette nähtud isegi käepärane „puhvet“. „Puhvetiks hüüti arhiivi, kus olid a l a t i saadaval napsid ja suupisted, nii et igaüks võis

võtta, millal süda kutsus, muidugi ainult härrasmehed“¹⁾ (s. o. konstaablid ja kõrgemad) (lk. 96). Seal siis juuaksegi, kuni nii mõndagi jalad enam ei taha kanda, ja koheldakse naisametnikke veel vabamalt kui kahemõtteliselt (lk. 97). Mis rääkida siis veel selle seltskonna käitumisest seal, kus distsipliin taltsutab vähem kui ametis. Igatahes kujuneb mõnigi oleng sääraseks, mis vahest harilik pole isegi lõbumaja interjöörides. Loetagu kas või ühe sünnipäeva pühitsemise kirjeldist loomaliikude kirgede vallandumise äärmus-nähistega lk. 193—204. Ei miski tõsisem huvi ega kalduvus lepita väheselgi määral seda soodomat-komorrat, ei ühtegi tõeliselt positiivset tüüpi! Kui mõne tegelase sünnipärane vooruste ja pahede dispositsioon teistes tingimustes lubaks oletada positiivseks tüübiks arenemist, siis siin läheb reeglipäraselt vastuoksa: siin manduvad kõige paremadki eeldused varsti. Teose lõpul on jõudnud areneda kõik tüübid ühtlase pahelisuseni.

Kogu elu pärimäge minekuga, igasuguse lootust-äratava väljavaate puudumisega on see teos kahtlemata üks pessimistlikumaid eesti romaane. Kuipalju Uibopuu süüdistuses on paikapidavat, seda teavad täpsamalt muidugi asjaosalised ise ja need, kes tunnevad politseinikkude elu lähemalt, aga selle küsimuse lahendamiseks pakub kõrvalseisjale teataval määral materjali ka teos ise. Ja seda oma stiili poolest.

Juba õige kerge stiilivaatlus paljastab autoris tugeva kalduvuse liialdustesse. Olgu toodud mõned näited:

„Sellejuures (habemeajamisel) oli verd nagu seatapmisel“ (lk. 57).

„See (abiellurikkumine väikese politseiametniku perekonnas) oleks vahest alles number, mida oleks saanud rääkida üle terve linna vähemalt aasta otsa“ (lk. 69).

... „eit ... pistis jooksu, müdistades kui elevant oma raskete jalgadega“ (lk. 70).

... „tegi tööd nurisemata 24 tundi päevas“ (lk. 91).

... „naised ... huilgasid (lauldes) kui udusireeid“ (lk. 197).

Selliseid stiililisi liialdusenäiteid võib „Suletud ringist“ välja noppida külluses ja need lubavad järeldada, et autor sama liialdavalt on käidelnud ka tõsiasi. Nii kaob ses romaanis langetatud ühiskondlikul süüdistusel taipliku lugeja ees põhi alt.

Või tahab see teos olla satiir, milles on liialdused endastmõistetavad? Aga ka satiiris on Uibopuu teos liiga kohmakas. Enne kõike puudub sel üks hea satiiri asendamatu põhiomadus: küllaldane aine valitsemine ja tõeline sellest kõrgemal olek. Uibopuul leiame küll üleolevat ja halvaks panevat suhtumust tegelastesse ja oludesse, kuid siiski on ta ka ise oma tõekspidamiste ja maitse poolest samal tasemel kui „Suletud ringi“ kangelasedki. Mis vahe on tegelaste ja autori moraali vahel, kui esimesed, saades palgamaksimisel rohkem kui õigus, ei tule õiendama (lk. 3), või kui autor ise raiskamist hindab lihtsalt tembuna: „Kui mõni poiss oli teinud mõne tembu, näiteks olnud rahadega lohakas“ (lk. 91)? Dialoogides tegelaste vahel käibivad labasused ja ropendused on naturalistlikus teoses muidugi omamoodi õigustatud asjaks, aga kui autor ka endapoolseis kirjeldavais osiseis neidsamu hakkab tarvitama, siis on see igatahes maitsevaesuse tõenduseks.

1) Sõrendused siin ja allpool nende ridade kirjutajalt.

Uibopuu liialdamiskirg ja maitsepuudus on muutnud „Suletud ringi“ kõige nõrgemaks küljeks selle stiili. See romaan ongi otsekul mingi näidete kogu stiiliüksimuste alalt. Isegi tänapäevase vähenõudlikkuse juures stiili suhtes irriteerib see külg lugejat alatasa. Siin on kohmakat kogelemist (näit. rida ta'ga algavaid lauseid lk. 22), täpsusetusi („tädi või muu k a u g e l t sugulane“, lk. 12), kulunud väljendisi („Sel õhtul elas Elli armastuse uimas oma kallike se ka en las“, lk. 156) jne. jne.

Mis jääb siis järele selles teoses tõsiselt hinnatavat, väärtuslikku? Tõepoolest, peaaegu mitte midagi. Kuid siiski: tegevus on hästi keskendatud, selle areng pidev ja loogiline. Aga see on ka ainus „Suletud ringi“ arvessetulev voorus.

O. Urgart.

Elsa Enäjärvi: Vana rõõmus Inglismaa. Autori loaga soome keelest tõlkinud M. Lepik. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1930. Hind 4 kr. 50 s.

Meie raamatuturul ei ole just põuda reisikirjeldustest. Võime lugeda oma kaasmaalaste värskeid muljeid Hispaaniast, Põhja-Aafrikast, Indiast, Kongomaalt, kaugelt ahvatlevalt dollarimaalt Ameerikast ja lähemalt, kuid läbitungimatu valedevõrguga looritud Venemaalt. Kõigile nendele lisandub väärtusliku tõlkena meie vennasrahva keelest Elsa Enäjärvi a. 1928 ilmunud raamat Inglismaa üle. Teised maad oma võõrapärasusega, eksootikaga näivad ehk töötavat huvitavamaid avastusi kui see hall uttulooritud saar oma puiste, igavate elanikkudega, keda Napoleón olevat põlglikult iseloomustanud kui „vürtspoodnikke“. Ent ometi ei mõisteta vana Inglismaad tõeliselt vahest kuigi palju paremini kui salapärast Indiat või uuestiärkavat Venet. Ja seda mitte üksi meil Eestis. On vist küllaldaselt õigustatud, kui keegi sakslane nimetas oma hiljuti-ilmunud raamatu: England — die unbekante Insel.

Elsa Enäjärvi raamat ei taha olla põhjalik ning erapooletult-objektiivne kirjeldis Inglismaast. „See raamat on matkaja pildiraamat. Olen kirjutanud ainult sellaseist asjust, mis mind huvitavad“ — nii käivad esimesed, sissejuhatavad sõnad. Tõlkes on (miks?) vahele jäetud sellele järgnev lause: „Asjust, mida ma ei tunne, ma ei oska ega soovigi kirjutada.“

See ei tähenda aga põrmugi, et autor ei oleks näinud Inglismaad ka teiste silmade, s. o. raamatute kaudu. On ju pea võimatu nii intellektuaalselt-arenenud autori juures eraldada otseselt-tajutut kõigest sellest, mida on õpitud tundma teiste läbi või vähemalt nende mõjustusel. Seda ei suudaks teha autor isegi. Kahtlemata võlgneb raamat oma olemasolu või selle lõpliku kuju suurel määral teatavatele eeskujudele, mida võime näha juba rohkearvulistest tsiteeringutest (John Mortensen, Karel Čapek jt.). Peasi aga on, et igal pool on tegemist siiski tõeliselt läbielatud, kusjuures autoril on olnud avali silm, erk mõistus ja kaasaelav hing, sellele lisaks elav kujundamisvõime ja värske väljendusoskus. Teatavad „raamatulised“ kõrvalekaldumised on muidugi olemas, osalt paratamatult vajalikudki, kuid nad on küllaltki õigetes piirides peetud. Vahest küll kirjeldus Londoni järkjärgulisest kasvamisest (lk. 34 jj.) on veidi baedeker'lik, kuid see on ainekohane ja pealegi on seda kohta tõlkes tublisti kärbitud. Huvitavaid ning vaimukaid mõttemõlgutusi nähtu-kuuldu puhul leidub rohkesti, ja nad annavad tunnistust noore autori imes-

tusväärsest intellektuaalsest küpsusest, ühtlasi aga ka kaasahaaravast südamlikkusest.

Kuna raamat taotleb anda kõige pealt isiklikke impressioone ja neile lisanduvaid erakordselt erksa vaimu reageeringuid, siis oleks väära raamatule hakata ette heitma ühekülgsust. Muidugi mõista on Inglismaal peale üliõpilaste, kirjanikkude, näitlejate ja päästearmeelaste veel teisigi elanikke. Isegi võõrale, isegi akadeemilisele külalisele ei jää märgatamatuks, et peale „seltskonna“ elab Londonis ka „rahvast“, ja kui suvel öeldakse London „tühi“ olevat, siis on see vaid snobistlik sõnakõlks. Kuid raamatule tõelise inglise rahva ignoreerimist ette heita oleks ülekohtune, sest autori ülesandeks ei ole tolle teise Inglismaa kujutamine, sest tal ei olnud sellest otsesemaid elamusi. Nii siis tuleb, et raamatule iseloomustavam ning lugejale huvitavam on autori enese foto kellestki meeldivast naisüliõpilasest, allkirjaga „Kodukoht Manchester“, kui raamatus võõrana tunduv pilt „Terast ja suitsu Manchesterist“, kuna ju autor pole vist külastanud toda „vastikuimat linna kogu maakamaral“, nagu teda iseloomustavad inglased ise.

Oleks võimatu siin katsuda anda mingit pilti raamatu ülirikkast sisust. Ka ei oleks sünnis nende ridade kirjutajal hakata mainima üksikuid kohti, kus tema enese kogemused samust asjust ja nähtusist ei lange päriselt kokku raamatu autori omadega. Raamat toob ka Inglismaal käinule rikkalikult uusi muljeid lisaks ta enda läbielamustele, rikastab ning süvendab selle isiklike muljeid. Sellele, kes ei ole sugugi tuttav Inglismaaga ja inglise oludega, annab raamat ülihuvitava, kireva (nagu ta kaanelehtki), kuid siiski kooskõlalise pildi tolle maa ja rahva ühest palgest.

Raamatut on tõlkes tublisti lühendatud, mis ehk on otstarbekohanegi tavalise lugeja vaatekohast, kellelt ei või oodata liialt pinevat huvi mõne üksiku inglise näitleja või kirjaniku vastu. Mõnest vahelejäetud osast on küll pisut kahju, näit. peatükk lasteteatrist, mis on ju nii iseloomustav Inglismaale. Rikkalikud ja hästivalitud illustratsioonid teevad raamatu veelgi elavamaks ja huvitavamaks. M. Lepik'u tõlge on üldiselt korralik ning soravalt loetav. Lühendused on tehtud nähtavasti autori enese nõusolul, mõnes kohas on koguni asjakohaseid täiendusi (näit. lk. 50 — Piccadilly Circus'e maa-aluse jaama kohta, mis valmis alles 1928). Kahju, et mõnes kohas ei ole rohkem tõeliselt tõlgitud, vaid on ohtrasti tarvitatud meile veel üsna võõraid soome laene: aldis, räige, reibas jne. Samuti räägitakse (lk. 69) kümnest „blöömikesest“ naise kübaral jne. Paaris kohas loeme „oberstist“ (soome „eversti“), kuigi meil seda kõrgemat sõjaväelast nüüd ametlikult nimetatakse lääne-euroopaliselt „koloneliks“ (mis ka lähem inglise originaalile), mitte enam (vene) „polkovnikuks“ või (saksa) „oobersstiks“. Samuti on lk. 165 räägitud Derby' „jaarlidest“, kuigi meie samu aadlikke tunneme „krahvi“ nime all. Ka ei tea vist igaüks, mis on mõeldud „siidkübara“ all (lk. 51), kuna meie nime-tame seda pidulikku peakatet „torukübaraks“ ehk „silindriks“. Kuigi nende ridade kirjutaja ei või ennast pidada heaks soome keele tundjaks, hakkas silma, et mõnes harvas kohas on veidi võõriti aru saadud originaali mõttest. Nii loeme lk. 140 tõlkes: „tema (= Peter Pan'i) rõõmus kuhu naeratab büstina Hyde Park'i suure tiigi rannal“. Originaalis seisab „kuvapatsaana“, ja teatavasti pole see büst, vaid staatua, siin nimelt elusuuruse poisikese täiskuju.

Lk. 50 loeme tõlkes: „Liftide kõrval on tagavara uksed, mida muidugi keegi harilikudes oludes ei tarvita.“ Soome originaalis sei-

sab „varaportaat“, mis muidugi tähendab treppe, mitte uksi, nagu ka tõlkes hiljemini selgub, kui soome „liikuvat portaat“ tõlgitakse (õieti) „liikuvad trepid“ (inglise *escalators*).

Harilikult on tõlkija Soome rahad arvanud ümber Eesti rahasse, kuid lk. 58 on kogemata kirjutatud „teeb mitukümmend senti“ pro „mitu krooni“.

Tõlkes leidub ka segavaid trükivigu (peale õiendatute), mis võivad tekitada arusaamatusi. Nii loeme lk. 96, et Crosby Hall olevat asutatud a. 1866, kuna sealjuures toonitatakse, et maja olevat enne Shakespeare'i ehitatud. Originaalis seisab a. 1466! Lk. 109 loeme „neil suure valguse hetkedel“ mis on ebasobiv; peab seisma „vaikuse“. Teised trükivead (inglise nimedes jne.) ei ole nii olulised.

Eelnevad arvustavad märkused tõlke kohta ei taha siiski kõigutada väidet, et tõlke keel on üldiselt ladus ja korralik. Peaasi on, et tõlkes ei ole kannatanud autori soojalt-isiklik, kuid siiski asjalikult-kaine toon, mis teeb raamatu nii meeldivaks lugeda.

J. Silvet.

Seltsi „I Eesti polk“ ülesandel major Oskar Kurvits. Eesti rahvusväeosade loomine 1917—1918. I Eesti polk. I. Seltsi „I Eesti polk“ kirjastus, 1930. Teksti 260 lk. ja nimestikku 196 lk., kokku 456 foolio-lehekülge paljude piltide ja kaartidega. Hind 5 kr.

Sellise suurekaustalise ja pealegi paksu raamatu vastu tunned end alguses veidi täbaras meeles, kui sind pole ühendamas raamatuga muud huvid kui vaid arvustaja omad. Kardad kõige pealt, et sõjaväelase kirjutatud teosest leiad palju puht-sõjaväelist, mis kuulub juba ammugi väljapoole sinu otseste huvide piire. Eriti see viimane kohutab lugemisele asumisestki, mille püüad lükata veel mõnegi päeva võrra edasi. Viimaks ometi asud lugema teost, mille esimesed leheküljed viivad sind tagasi aegadesse, mil maailmasõja esimesil päevil kerkis juba üles eesti sõjaväe-osade asutamine. Meelde kerkivad vaidlused ja mõtteavaldused, mida oled kaasa elanud. Tunned aga siis juba peagi, et major O. Kurvits oskab vajalise plastilisusega jutustada ja kõrvutada nähiseid selliselt, et need omandavad vajalise kujukuse. Kui oled aga jõudnud lugemisega mõnikümmend lehekülge edasi, siis jälgid juba suure põnevusega I eesti polgu loomise esimest dramaatilisel pinevat momenti: lubasaamise võidujooksu igasuguste võimalikkude ja võimatutegi takistustega, mille hulka kuulub peajasjalikult Tallinna tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogu vastuseis. Viimane on küpsunud kommunismi ja vene maru-rahvusluse ühisel pinnal. See otse kinoromaaniliselt põnev moment on leidnud major O. Kurvitsas oskusliku edasiandja, kes vestab neist sündmustest elavalt ja truuks jäädes ühtlasi ajalooliste sündmuste tõepärasusele.

Käesolev esimese eesti polgu ajalugu ei piirdu aga üksi eespoolnimetatud ainsa põneva momendiga, vaid selliseid leidub veel kaks maailmasõja aegadel, ja need kaks pole vähem dramaatilised: Rakvere ajajärk, mille kestes käib — rööbiti polgu formeerimistöödega — mitte väiksem võitlus eesti rahvusliku väe suurema ühiku kasuks: eesti diviisi ettevalmistustöö. Kui lisandame, et samal ajal ei puudu hädaoht enamluse nakkushaiguseks, sest et I Eesti polgu kogu lähema naabruse vene väeosades möllas see tõbi täiel määral ning äärmises ulatuses, siis kerkib meie silme ette see suur ja praegu juba ununema

hakkav töö, mille on teinud eesti esimese polgu ülem ja ohvitserkond täielises üksmeeles sõdurkonnaga.

Major O. Kurvits'al on suurepärase oskus siduda sündmusi teravlikuks, plastiliseks ja reljeefseks pildiks, mis sööbib lugejale meelde ja köidab teda ning meelitab jätkama lugemist. Ent osalt aitavad siin kaasa ka sündmused ise, sest need on kogu aeg täis pinevust ja hargnevad revolutsiooni-aegadele tavaliselt omase kiirusega. Teise väärse omadusena, mida ilmutab selle raamatu autor, peame nime-tama tema valiku- ja vahetegemise oskust, mis on võimaldanud autorile eraldada materjali ülikülluses olulise vähemolulisest. Selle tõttu ei leia me käesolevas teoses väikeste kõrvalnähistega ülekuhjamist, mis oleks muutnud raamatu raskeks ja ebaloetavaks ega oleks tõstnud ka selle ajaloolise ülevaate teaduslikkust. See on aina õnn, sest käesoleva teose ülesanne pole ikkagi niivõrt teadusliku uurimuse ülesanne kui ulatusliku ajaloolise ülevaate andmine, mis oleks samal ajal loetav ka neile, kes pole ette valmistatud ega tunne huvigi kuiva teadusliku teose lugemiseks.

Sellise ülesande teostamisei pole aga major O. Kurvits täitsa kõrvale jätnud neid nõudeid, mida tuleb asetada igale ajaloolisele teosele, mis tahab maksma jääda tulevikus kas või teadusliku materjalina mõnele teaduslikule eritlusele. Sellise kuldse kesktee valimisel oma ajaloolise ülevaate koostamisel on teos valminud täitsa terviklikuna ning ühtlasena oma ülesehituses.

Kui käesoleva ajaloolise ülevaate esimesel dramaatilisel ajajärgul on võitlus täiel määral ülekaalus, on Rakvere ajajärk eelmisest selle poolest erinev, et seal esinevad pea ühel määral ülesehitav töö ja võitlus väliste takistustega, mis tõendab vaid seda, et esimese polgu sisemine kandejõud oli juba sedavõrt paisunud, et suudeti korraga juba taluda nii töötamist oma elu rakendamisel kui ka vastupanu polgu arengu välistele vastastele.

Kolmas dramaatiline moment on polgu ajaloos see, kus polk saadetakse Muhumaale sakslaste edasitungi takistama. Õieti võib sellelgi ajajärgul olla juttu vaid võitlusest oma sisemise vaenlasega, s. o. venelastega, ja neile vastupanekust nii väliselt kui ka sisemiselt: venelaste desorganiseerivale mõjule eesti sõdurkonnas, päästes viimase enamluse nakkushaigusest. Kaks asjaolu on siin olnud suureks kaasa-aitavaks teguriks: meie sõdurite suurem hariduslik tase võrreldes vene sõdurmassi kultuurilise alaväärtusega ja eesti kommunistliku olluse siplemine vene vaatekohtade kammitsas. Need kaks asjaolu ehitasidki suure vaheseina eesti ja vene sõdurkonna vahele, võimaldades seega iseseisvuse enam kui õrna mõtte idanemise sel tormisel järelsõja- ja revolutsioonide-ajajärgul. Eesti sõdurkonna suurem kultuurilisus on leidnud kõnealusel töös kohati küll mainimist, kuid selle veelgi ulatuslikum rõhutamine tundub vajaduslikuna, sest just sellele rajati hiljemini vabadusvõitlustes õieti kõik ja see oligi, mis tõi meile iseseisvuse. Selle asjaolu eriline rõhutamine on seda hädapärasem, et see tõsiasi on hakanud kord-korralt ununema ja selle asemel hakatakse toonitama muid, vähem-olulisi põhjusi.

Käesoleva monograafilise teose puhul ei saa siiski märkimata jätta, et selles esineb rida ühekülgeid pooldamisi ja hinnanguid, mis on tavaliselt iseloomulised igale monograafiale, kuid need puudused pole siiski saanud vääratavaks teosele selle tervikus.

Teose kõige nõrgemaks küljeks on aga — pildid. Neid on raamatus äärmiselt palju, kuid nende tehniline külg jätab mõndagi soo-

vida: mitmed ülesvõtted on olnud äärmiselt viletsad, klišeed on valmistatud viletsalt ja on kulunud; osa süüdi langeb siin vist trükikojalegi. Kas poleks olnud otstarbekohasem, kui oleks antud vähem, kuid ainult valitud pilte?

Kõnealuse teosega on ilus algus tehtud seeriale eesti rahvusväeosade loomise ja arenemise alalt. Loodame järgmistest köidetest leida selle huvitava materjali vaatluste ja käsitluste huviväärilist jätkamist, milleks soovime nende peatset ilmumist, sest et säärased pikad vaheajad, nagu oli näiteks soomusrongide ajaloo esimese ja teise köite ilmumise vahel, mõjuksid kaasa lugejaskonna huvi lödvendavalt.

Bernhard Linde.

Neljas üleskutse keeleliste andmete kogumiseks.

Varemaile üleskutsetele lahkelt vastajaid siinkohal tänades pöördun uue palvega saata mulle järgmiste küsimuste puhul andmeid talurahva vanema põlve keele kohta. Vastustes palun nime-tada valda ja võimalikult ka küla, kust teade pärit, ja saatja nime ning aadressi.

1. Kuidas kutsutakse tuulatud vilja kõige äärmisemaid, halvemaid teri, kas alused, alumised, alukad, allatuulised, tuulalused, alapoolitse, peräpoolitse, otsad, pärad, ladvaterad, põkked, põpped, kõpped, kõpakad, hännavili, kõlud, säbud, posli, veeritse, kukat, puruterä või kuidagi teisiti?

2. Kuid. kutsut. heinakuhja varda nelja tugiteivast, kas orijalad, oorijala, hargid, toed, tugid, kargud, kärbised, kõõgid, küügid, kärpad, väärid, väärä, pilupuud, põdrus(s)ed, põdrigud, ansid, angas(-aed) v. k. t.?

3. Kuid. kutsut. hernehirmutist, kas nisutont, tont, hernetont, peletis, viljapeeletes, varblase p. või k. t.?

4. Kas öeldakse kaelkoogud, kaelpuud, kõrendad (-id), naiste rangid, paarid, loogus(s)e(d), õlpud, õlangud, kannipuud v. k. t.?

5. Kas öeldakse kangaspuud, kangasjalad, kangateljed (-tellid), teljed, (tellid, tele, telli), peele v. k. t.?

6. Kuid. kutsut. jala randme külgedel olevaid nukke, kas luupekse kont, luuakse k., luuask., luugask., luupealse k., luubase k., luupse k., luupüksi k., luuskont, luupäks, labaluu k., kederluu, ketrasluu, keterluu, pahkluu, jala kont, kont, jala nuti, pahkma, pahmluu v. k. t.?

7. Kas tuntakse ja mis tähenduses tuntakse muistseis talutubades (taredes) õrsi, mille nimi on lõsn, lõsnad, lõsna puud, lõhna p. (palgid), õrred? Kas leitse auku kutsuti lõsna või lõhna auk?

8. Kuid. kutsut. teatavaid kobaratena varre küljes kasvavaid, kollaseõielisi lilli (enne jaanipäeva, niiskeil niitudel), (Schlüsselblume, Primula officinalis), kas nurmenukud, käokaatsad, käekaitseid (-katsed), kanakaltsad (-varbad), härjakaatsad (-kapsad, -laatsad), käokingad (-katlad), sõrmkindad (-kübarad, -lilled), piimapisarad, koldsed viinalilled, käekollalilled, kikkapüksi, kukekaatsad, kulupüksid?

9. Kas on mõlemad sõnad pale, palged (paled) ja põsk, pösed tarvitusel ja millise tähendusliku vahega (nägu, näo pehme külg)?

Mis tähendavad palge (põse) sasud, sarnad, sapsud, pale põsed? lõpus(s)e(d)? Kas öeldakse rangide (taose) paled, palime?

10. Kas kutsuti leitse auku vanasti repne, repe, trepe, reppen, räpna v. k. t.?

11. Kuidas kuts. katusesarikate (paaride) alumistes otstes olevaid tugipuid, kas soik, soigud, soip, soibad, suigud, toed, tugid, titsid, tutsid, vipplaed (latid), viitlatid (lipp-, leep-, ripp-, veep-), tormtutsid, paaritoed, viipsid v. k. t.?

12. Kuid. kutsut. metsa ajutiselt tehtud, hagudest või teivastest koosnevat, ilma viitsuta sidumatut aeda, kas soejalga aed, susijalga a. (suti j. a.), soeselga a. (sue s. a., suve s. a.), suevaia a., suia aid, susi aed, sõõru a., tugiteiba aed, sutjalg, ogiaid v. k. t.?

13. Kuid. kuts. talle esimest villa, kas tallevill, lõõme vill, lõõmus, lõõmuksed, talle liemina, tallekese lõõmin, voona leemigo, loona vill, voonakese pügi, ajukse vill v. k. t.?

14. Kuid. kuts. kanga lõpetuse narmaid, lõimeotsi, kas tutked, tutkamed, tutkmed, tutkad, tukmad, tukmõd v. k. t.? Kas on tarvitusel: peeru (pirru) tukma?

15. Kas tuntakse härmatise või esimese lumekorra nimetusena sõnu nagu uidakas, uudetis, uudikas, uudik, uude, uutsik(as), uutsetes, uuts(i) v. k. t.?

16. Kuid. kuts. nõõriga tõmmatavat või lihtsalt keeratavat vurrkanni, kas vurr, vurrpall (-nui), vurunui (uuru n.), virr, virikann, vurinas, tiritamm, nurr, turr, kuurukana, luurikana, luterjalg, ketas, kurn, tondimats, vidra, titsvou, kitunupp, tepu, pullpall, hiir, jäss (jass), nudjus, kurrel, tetermann (ketermann), hutil, tsuma, honn, hunnratas, kargaja jaan, ripp (gen. ripi), tantsikana v. k. t. ?

17. Kuid. kuts. väikest, kiirelt kokkupandud heinasaadu, kas ämu (ämm), kämu (kämm, kemm, kämmäk, kjamm, kämmägukene), nukk, nõkk, mutikas, onn, önn, nõnn, köks, kõgu?

18. Kas öeldakse (sealt, sinna) saadik, soadik, saati, soat, saadika(ni), saadiku, saadikse, sandik(a), saanik(a), saanikelt, saani v. k. t.?

18. Mis tähend. (suve) vilja üssed, üsmed, üssikse, üsätse(d), — üsätse leib?

Vastused palun lahkesti saata: Tartu, Maarjamõisa t. 44, 2.

Albert Saareste.

Aruanne rahvaluule kogumisest 1930. a.

Eesti Rahvaluule Arhiiv on algusest peale oleva materjali korraldamise, ülikooli õppetegevuse hõlbustamise ning kodu- ja välismaa uurijate aitamise kõrval püüdnud jätkata ka vanavara kogumist, millest on möödunud aastal osa võtnud peale arhiivi enese ametnikkude ja kindlate korrespondentide ka hulk muid kaastöölisi ja koolide õpilasi, kõiki kokku üle viiesaja isiku, kellest oleksid siin eriti mainitavad: H. Neumann (Paide), A. Hinnov (Põlva), O. Ojasson (Tartu), M. Pärn (Nõo), M. Sarv (Karksi), E. Poom (Märjamaa), J. Rätsepp (Kolga-Jaani), J. Tamm (Hargla), A. Villibald (Saarde), V. Paivel (Anseküla), E. Kärner (Kullamaa), M. Riisenberg (Rannu), A. Hiion

(Kõpu), H. Marten (Helme), A. Espenberg (Reigi), J. Veidenstrauch (Nõmme), A. Krimm (Tartu), P. Voolaine (Setu), J. Allik (Kihelkonna), E. Päss (Tartu, Ingeri, Lutsi), T. Liiv (Tapa), O. Raud (Tartu), J. Paulmeister (Tallinna), O. Maasik (Kodavere), J. Brinkmann (Simuna), E. Treu (Tartu, Helme), L. Lepp (Häädemeeste), L. Voist (Tartu), V. Noot (Saaremaa), A. Kurlents (Tartu), E. Vardja (Äksi), S. Prüüs (Käina), H. Johansen (Tarvastu), J. Sõster (Narva), T. Wiedemann (Tallinna), A. Pettai (Rõuge), R. Koppelt (Torma), G. Nurm (Kaarma), A. Kalmisto (Ambla), M. Binsol (S.-Jaani), M. Lepik (Põltsamaa), S. Kaev (Pühalepa), J. Tarkpea (Kärja), H. Uustalu (Kirbla), L. Puust (Halliste), J. Piilberg (Väike-Maarja), J. Luik (Pilistvere), H. Jalakas (Kadrina), M. Trumm (Nissi) jne. jne.

Koolide vastustest on peetud teaduslikule uurimistöole kõlvuliseks ja võetud arhiivi vastu Treffneri gümnaasiumilt, Tartu Kaubanduskoolilt ja Realgümnaasiumilt, Saaremaa Ühisgümnaasiumilt ja Vastse-Roosa algkoolilt. Peale selle on kogutud rahvaluulet ka Mustvee ja Lohusuu vene algkoolist, Tartu vene gümnaasiumist ja XIII algkoolist, Tartu juudi algkoolist ja Höbringi kui ka Rooslepa rootsi algkoolist.

Lisaks eesti vähemusrahvusilt kogutud materjalile on saadud prl. S. Redlich'ilt kogu leedu rahvaluulet šiluvast.

E. Kirjanduse Seltsi rahalisel toetusel on jätkanud kavakindlat järelekorjandust ja kontrolli stipendiaadid R. Viidebaum Järvamaal ja R. Põldmäe Virumaal, kuna E. Rahva Muuseumi toetusel on kogunud rahvaviise ja -laule K. Leichter ja P. Ariste Tartu- ja Virumaal, E. Oja ja H. Tampere Võrumaal.

Aastase kogumistöö tulemusena on saadud kokku üle 11 000 lk. teksti ja umbes 700 viisi, peale selle 25 laulualbumit ja mälestussalmikut. Arhiivi on kasustatud ja külastatud aasta jooksul üle 1200 korra, muu seas õpetlasi Poolast, Ungarist, Soomest, Austriast, Norrast, Saksast ja Bulgaariast.

Kõiki vanavarasõpru ja kaastöölisi tõsise austusega tänades jääb ka edaspidi abi lootma

Eesti Rahvaluule Arhiiv,
Tartu, Aia tän. 42.

X AASTAKÄIK.

1931. A.

ARSTITEADUSLIK KUUKIRI

EESTI ARST

VÄLJAANDJA: Eesti Arstideseltside Liit.

VASTUTAV NING TEGEV TOIMETAJA: A. Valdes.

EESTI ARST ilmub iga kuu lõpul 2½—3 trükipoogna suuruses.

EESTI ARST trükitakse 1931. a. senisest paremal paberil.

EESTI ARST on alati kaastööga varustatud ning võib korralikult ilmuda. Ka möödunud aastal ilmusid kõik numbrid õigel ajal, s. o. iga number vastava kuu lõpul.

EESTI ARST avaldab mitmekesiseid töid nii teoreetilise kui praktilise arstiteaduse aladelt, küll originaalartikleina küll ülevaatusena. Ruumi ulatuse kohaselt tuuakse ka referaate üksikuist tähtsamaist töist, mis teistes arstiteaduslikes ajakirjades ilmunud.

EESTI ARST on tähtsaks vahendiks meie arstkonna teaduslike ja kutsealaliste huvide arendamisel.

EESTI ARST püüab hoolega kultiveerida meie arstiteaduslikku oskuskeelt ning on saavutanud selles suhtes juba häid tagajärgi.

EESTI ARST on üheks akadeemilise töö vahendiks. Et meil pole võimalik trükkida eestikeelseid arstiteaduslikke käsi- ja õpperaamatuid, siis EESTI ARST püüab täita seda lünka osaltki.

EESTI ARSTIL on püsiv tellijate ringkond, kelle hulgas peale arstide on ka haiglad ja mitmesugused teised arstilised ja tervishoiulised asutised. Et ka arstiteaduse-üliõpilasil oleks aineliselt võimalus soetada EESTI ARSTI, siis EESTI ARSTI tellimishind on alandatud üliõpilasile paberi ja mõnede vähemate kõrvalkulude hinna suuruseni.

TOIMETUSE ADDRESS: A. Valdes, Tartu, Jakobi 34. Telef. 13-68.

TALITUSE ADDRESS: EESTI ARSTI sekretär H. Norman. Tartu, Väike-Tähe 1. Telef. 11-55.

TELLIMISHIND: sisemaal 1/1 aastas postiga 7 kr. 50 snt., postita 7 kr., 1/2 aastas postiga 4 kr., postita 3 kr. 75 snt.; välismaal 1/1 aastas 8 kr. 50 snt., 1/2 aastas 4 kr. 50 snt. Ajakirja numbrid saadetakse ainult neile tellijaile, kes tellimisraha ette tasunud.

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE: peale talituse ka kõigis E. V. postkontoreis. Tartus ka Akadeemilises Kooperatiivis ja Üldises Ajakirjanduse kontoris.

ALANDATUD TELLIMISHIND ÜLIÕPILASILE: ise ära viies Akadeemilise Kooperatiivi kauplusest (Tartu, Jaani tänn. 7), 3 kr. 50 snt. aastas, Akadeemilise Arstiteaduse Seltsi laekuri kaudu tellides 3 kr. aastas.

KUULUTUSTE HIND: 1/1 lk. kaantel (tiitli-lehekülj kaasa arvamata) 30 kr., 1/2 lk. 15 kr., teksti ees erilehtedel 1/1 lk. 25 kr., 1/2 lk. 12 kr. 50 snt.

LOOMING

EESTI KIRJANIKKUDE LIIDU AJAKIRI IX AASTAKÄIK.

Looming avaldab novelle, luuletisi, draamasid, artikleid, arvustisi, ülevaateid väliskirjandusest jne.

Loomingu kaastöolisteks on kõik eesti kirjanikud ja arvustajad.

Loomingut ilmub aastas 10 numbrit, iga nr. 104—112 lk. suures kaustas.

Loomingu hinda on 1931. a. senise suuruse juures alandatud. Tellimishinnaks on aastas 14 kr. (1930. a. oli 15 kr.), pooles aastas 7 kr. (1930. a. 7.50 kr.), üksik nr. 1.60 kr. (1930. a. 1.75 kr.).

Tellimisi võtavad vastu: **Loomingu** talitus, postkontorid, raamatukauplused ja **Loomingu** usaldusmehed.

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Noor-Eesti Kirjastus.

Raamatukogudele soovitame seniseid ühtebrošeeritud aastakäike. I aastakäik — 7.20 kr., II — 9 kr., III — 10 kr., IV — 13 kr., V — 13 kr., VI — 13 kr., VII — 13 kr., 1930. aastakäik — 15 kr.

EESTI KIRJANIKKUDE LIIDU KIRJASTUS.

1930. a. sügise uudistooted:

Johannes Semper: **Päike rentsliis.** Luuletised.
Hind Kr. 2.80.

Johannes Schütz: **Peipsist mereni.** Luuletised.
Hind Kr. 2.80.

Marie Under: **Lageda taeva all.** Luuletised.
Hind Kr. 2.50.

August Alle: **Ummiklained.** Luuletised.
Hind Kr. 2.50.